

VIGILIA

2016 / 1

HANNAH ARENDT: **Megbocsátás és ígéret**
MEGGYESI TAMÁS: **A hallgatás, avagy a csend szava**
PROHÁSZKA LÁSZLÓ: **Beck Ö. Fülöp egyházművészeti alkotásai**

Iancu Laura, Juhász Anikó,
Mohai V. Lajos és Börries von Münchhausen versei
Falcsik Mari, Halmai Tamás és Nagy J. Endre tanulmánya
Kisslaki és Száz Pál László prózája

BALOGH GÁBOR: **A keresztény–zsidó párbeszéd a háború után**
ALBERT ISTVÁN: **Gondolatok a Seelisbergi Konferencia pontjaihoz**

81. évfolyam	VIGILIA	Január
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Új kor hajnalán	1
HANNAH ARENDT:	Megbocsátás és ígéret (<i>Pályi Márk fordítása</i>)	2
MEGGYESI TAMÁS:	A hallgatás, avagy a csend szava (<i>esszé</i>)	11
PROHÁSZKA LÁSZLÓ:	Beck Ö. Fülöp egyházművészeti alkotásai (<i>tanulmány</i>)	21
SZÉP/ÍRÁS		
BÖRRIES VON		
MÜNCHHAUSEN:	Heszped (Gyászbeszéd) (<i>vers</i>) (<i>Báthori Csaba fordítása</i>)	26
HALMAI TAMÁS:	Versmeditációk. Fodor Ákos-olvasás (<i>esszé</i>)	27
NAGY J. ENDRE:	A népi-urbánus ellentét Vas István ábrázolásában (<i>tanulmány</i>)	32
SZÁZ PÁL:	A bűn kegyelme; A megváltás kegyelme (<i>próza</i>)	42
IANCU LAURA:	Kiüldötetésem éneke; Éjszaka a gyermek; Szemek; Forgalom (<i>versek</i>)	44
JUHÁSZ ANIKÓ:	Rojtjaink; Kit az ág, kit a tégl... (<i>versek</i>)	46
MOHAI V. LAJOS:	Botozgat a földön; Laudatio funebris; Rezümé (<i>versek</i>)	47
FALCSIK MARI:	Rejtő, a pesti író (<i>esszé</i>)	49
KISSLAKI LÁSZLÓ:	A csatos imakönyv (<i>novella</i>)	57
EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS		
BALOGH GÁBOR:	Egy félbeszakadt párbeszéd	62
ALBERT ISTVÁN:	Gondolatok a Seelisbergi Konferencia pontjaihoz	64
KRITIKA		
GEROLD LÁSZLÓ:	Egy életforma nyomában. Szilágyi Márton: <i>A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói</i>	71
BOD PÉTER:	Réz Pál: <i>Bokáig pezsgőben</i> (<i>hangos memoár</i>)	73
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	74

Új kor hajnalán

Az európai történelemírás az őskortól napjainkig osztja korszakokra az emberiség történetét. Teszi ezt a kort meghatározó néhány tényező alapján, követve a kultúra, a politika, a társadalmi rendszerek és a birodalmi viszonyok alakulását. Az egyes korszakok között azonban nemigen történt olyan mélyreható, az egész Földet átfogó változás az emberiség életében, mint napjainkban. — Minden kor a maga fejlettségi szintjének megfelelően használta fel a természet kincseit, alkotott kultúrát, művelte a tudományt — de a természet korlátlan kincseshányának látszott, nem kellett gondolni arra, hogy e készletek kimerülhetnek. — Minden korban ilyen-olyan fegyverekkel harcoltak egymással törzsek és népek, kiskirályok és nagyhatalmak. Az erősebb legyőzte a gyengébbet, leigázta vagy elpusztította, míg egyszer csak akadt egy nála is erősebb hatalom, amely őt semmisítette meg. Mint ha az ember sem tudna felülemelkedni a létért való küzdelemnek az állatvilágra jellemző kegyetlen törvényén... — Az emberiség kezdetben lassabban, mára immár gyorsuló ütemben szaporodik, de a növekvő népesség nem egyenletesen oszlik el, sem térben, sem az élethez szükséges anyagi források szempontjából. Korábban a gazdagok és a szegények közti szakadék egyes társadalmakon belül okozott feszültséget; a gazdagabb országok mindmáig természetesnek tartják, hogy a messi távolban mások ínséget szenvednek.

Az emberiség mára fordulóponthoz ért. A természet készletei kimerülőben, regenerálódó ereje megcsappant. „Az ember fáj a földnek” (Vörösmarty). A tudomány és a technika válaszut elé került: az ökológiai katasztrófát súlyosítja tovább, vagy megoldást talál a túlélésre. — A helyi vagy akár kontinentális háborúk globális öldökléssé terebélyesedtek — a „testvérgyűlölési átok” napjainkban a totális erőszak eluralkodásával fenyeget. — A világ egyik felén egyre több gyermek születik, a másik felén előregszik a népesség. Ott elviselhetetlen nyomor, itt folyton „növekvő életszínvonal”; ott tömegekre vár az éhhalál, itt a túltápláltság okoz gondot sokaknak. A globális méreteket öltött egyenlőtlenség globális robbanással fenyegeti az emberiséget.

A most indult szentévbén az egyház az irgalmasságot kínálja fel a válaszüthöz érkezett emberiség számára. A „Nyugat”, vagy akár az „északi félteke” eddigi életszemlélete zsákutcába jutott. Többé nem függetlenítheti magát a világ egészétől. Az emberiség a jövőjét meghatározó döntés elé került. Egyetlen életlehetősége: megtanulja a szolidaritás, az „együtt közösen” gondolkodásmódot az egyéni és csoportos önzés, az „egymás ellen” harcmodora helyett; megtanulja, hogy irgalmas legyen a másikkal annak gyűlölete vagy letiprása helyett. Ha ez nem történik meg? A másik lehetőség iszonyatos perspektívát nyit — eleink a nemzethalál vízióját vetítették koruk elé, ma az emberiség sorsa foroghat kockán.

HANNAH ARENDT

Megbocsátás és ígéret

Hannah Arendt (1906–1975) német zsidó származású amerikai politikai filozófus. Részlet a *The Human Condition* (Az emberi állapot) című főművéből. A kötet magyar fordításának megjelenése idén várható.

A visszafordíthatatlanság és a megbocsátás hatalma

Láttuk, hogy az *animal laborans* az életfolyamat örökké ismétlődő körforgásának rabságából, a munka és a fogyasztás szükségleteinek való alávetettség kelepcéjéből csak egy másik emberi képesség, a *homo faber* alkotó-, gyártó- és termelőképesége szabadíthatja ki. Ő, a szerszámkészítő nem csupán a munkálkodás kínját és keservét enyhíti, hanem tartós világot is emel. A munkából álló élet számára a megalkotott dolgokból fölépülő világosság hozza el a szabadulás útját. Azt is láttuk, hogy a „minden értéket leértékelő” *homo faber* a jelentésnélküliség kelepcéjéből, ahol az eszköz és a cél fogalmával meghatározott világában képtelen érvényes mércére lelni, csak a cselekvés és a beszéd egymással összefüggő képessége szabadíthatja ki, amely ugyanolyan természetességgel állít elő jelentéssel rendelkező történeteket, mint a gyártás használati tárgyakat. Ezekhez az esetekhez, ha nem esne kívül a fejtegetésünk tárgy körén, a gondolkodás kelepcéjét is hozzá lehetne tenni; hisz a gondolkodás is képtelen rá, hogy „kigondolja magát” abból a kelepcéből, amelybe egyszerűen a gondolkodás tevékenységével belesodorta magát. Az ember — *qua animal laborans, qua homo faber, qua* gondolkodó — segítségére az összes fölsorolt esetben valami egészen más siet, olyasmi, ami — persze nem az emberen, hanem az adott tevékenységen — kívülről érkezik. Az *animal laborans* nézőpontjából csodával ér föl, hogy ő olyan lény, amelyik ismerheti és belakhatja a világot; a *homo faber* szemszögéből csodával, isteni kinyilatkoztatással ér föl, hogy ezen a világon a jelentés is helyet kaphat.

A cselekvés, valamint a cselekvés kelepcéje egészen más eset. A cselekvéssel útjára indított folyamat visszafordíthatatlanságát és kiszámíthatatlanságát nem egy másik, meglehet, magasabb képesség orvosolhatja, hanem maga a cselekvés rejti magában ennek a lehetőségét. A visszafordíthatatlanság kelepcéjéből (lehetetlen, hogy az ember meg nem történtté tehesse, amit csinált, miközben nem tudta és nem is tudhatta, mit tesz) a megbocsátás képessége hozza el a szabadulást. A kiszámíthatatlanságra, a jövő átláthatatlan bizonytalanságára az ígéret megtétele és megtartása nyújthat gyógyírt. A két képesség összetartozik, miután az egyik, a megbocsátás a múlt tetteinek jóvátételét szolgálja, amelynek „bűnei” Damoklész kardjaként lebegnek minden új nemzedék feje fölött, a másik, az ígéret útján vállalt elköteleződés pedig a bizonyosság szigeteit hozza létre a bizonytalanság tengerében, amely lényege szerint egyet jelent a jövővel; enélkül az emberek kapcsolataiban még a folyamatosság sem volna egyáltalán lehetséges, a tartósságról nem is beszélve.

A megbocsátás nélkül, hogyha nem mentesülnénk tetteink következményei alól, cselekvőképességünk mintegy egyetlen tetre korlátozódna, amelyből soha nem lábalhatnánk ki; az idők végezetéig következményei foglyai maradnánk, akár a bűvészinás, aki hiába keresi a varázsigét az átok megtöréséhez. Az ígéretek betartásának kötelezettsége nélkül soha nem őrizhetnénk meg önazonosságunkat; gyámoltalan és irányvesztett tévelygésre ítéltetnénk, ki-ki önnön magányos szívének sötétségében, annak ellentmondásai és kétértelműsége közt hanyódva — a sötétben, amelyet csak a nyilvánosság birodalmára hulló fény oszlat el, mások jelenlétében, akik megerősítik az ígéretet tevő ember önazonosságát az ígéretét megtartó emberrel. Így hát mind a két képesség a pluralitás, a többiek jelenlétének és cselekvésének függvénye, hiszen senki nem bocsáthat meg saját magának, és senki sem képes kötelezettséget vállalni egy olyan ígérettel, amelyet kizárólag magának tett; az egyedülletben vagy az elszigeteltségben lezajló megbocsátás és ígéret nem lesz valóságos, és nem mutathat túl az illető saját maga előtt játszott szerepén.

Mivel ezek a képességek ilyen szorosan kapcsolódnak a pluralitás emberi feltételéhez, politikai szerepük az uralom platóni fogalmában foglalt „erkölcsi” mércéktől homlokegyenest eltérő vezérelvek halmazát állítja föl. A jogalapját az illető önmaga fölött gyakorolt uralmából merítő platóni uralkodás ugyanis az ember saját magával fönntartott kapcsolatából vezeti le a vezérelveit — amelyek egyszerre igazolják és korlátozzák a mások fölött gyakorolt hatalmát —, így a másokkal ápolt kapcsolatai jó és rossz oldalát az illető önmagához való viszonyulása határozza meg, míg a végén már a nyilvánosság egész birodalmára úgy tekint, mint „az emberre nagyban”, az elme, a lélek és a test egyéni emberi képességeinek egymás közötti helyes elrendezésére. A megbocsátás és az ígéret képességeihez tartozó erkölcsi kódex viszont olyan tapasztalatokon alapszik, amelyekben saját maga által senki nem részesülhetett. Ezek, épp ellenkezőleg, teljes mértékben mások jelenlétére épülnek. S ugyanúgy, ahogy az önuralom mértéke és módja határozza meg a mások fölött gyakorolt uralmat — valaki úgy ural másokat, ahogyan saját magát is uralja —, az, hogy milyen mértékben és módon részesülünk bocsánatban vagy teszünk szert ígéretre, meghatározza, hogy milyen mértékben és módon tudunk megbocsátani magunknak vagy betartani a kizárólag saját magunkra vonatkozó ígéreteinket.

Minthogy a cselekvési folyamatokban rejlő hatalmas erő és lendület ellenszerei csakis a pluralitás feltétele mellett léphetnek életbe, roppant veszélyes ezt a képességet az emberi ügyek birodalmán kívül alkalmazni. A modern természettudomány és technológia — amely már nem megfigyeli a természetet, nem anyagot merít belőle vagy a folyamatait másolja le, hanem ténylegesen is bele lát-szik avatkozni —, úgy tűnik, a visszafordíthatatlanságot és az emberi kiszámíthatatlanságot beemelte a természet birodalmába, ahol nincs olyan gyógyír, amelyik meg nem történtté tehetné azt, ami

¹Lk 5,21–24 ezt nyomatékosan leszögezi (vö. Mt 9,4–6 vagy Mk 12,7–10), ahol Jézus csodát tesz annak érdekében, hogy bebizonyítsa, „az ember Fiának van hatalma e földön megbocsátani a bűnöket”; a hangsúly itt az „e földön” van. Sokkal inkább ez, „a megbocsátás hatalmának” hangoztatása, mint a csodatételei döbbenik meg az embereket, úgyhogy „a kik együtt ülének vele az asztalnál, kezdék magukban mondani: Ki ez, hogy a bűnöket is megbocsátja?” (Lk 7,49) (A bibliaidézetek Károli Gáspár fordításai.)

²Mt 18,35; vö. Mk 11,25: „És mikor imádkozva megállotok, bocsássatok meg, (...) hogy a ti mennyei Atyátok is megbocsássa néktek a ti vétkeiteket”. Vagy: „ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsát néktek is a ti mennyei Atyátok. Ha pedig meg nem bocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, a ti mennyei Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket” (Mt 6,14–15). A megbocsátás hatalma ebben az összes esetben elsősorban emberi hatalom: Isten megbocsátja „a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”.

végbement. Ehhez hasonlóan úgy látszik, hogy az alkotás mintájára és annak eszköz–cél fogalmi keretén belül végbemenő cselekvés egyik nagy veszélye, hogy ezzel lemond azokról az ellenszerekről is, amelyek kizárólag a cselekvést illetik meg, és így az ember nem csupán akkor kénytelen a gyártáshoz elengedhetetlen erőszak eszközéhez folyamodni, amikor *csinál* valamit, hanem akkor is, amikor *visszacsinálja*, amit tett, ahogy egy félresikerült tárgyat is a rombolás eszközével semmisítünk meg. Ezekben az esetekben semmi sem annyira kézzelfogható, mint az emberi hatalom nagysága, amelynek forrása a cselekvésben rejlik, és amely a cselekvés belső ellenszerei nélkül előbb elkerülhetetlenül a hatalmába keríti, majd elpusztítja — nem magát az embert, hanem azokat a feltételeket, amelyek között az élet megadatott számára.

A megbocsátás szerepét az emberi ügyek birodalmában a Názáreti Jézus fedezte föl. Az a tény, hogy ezt a fölfedezését vallási összefüggésben tette és a vallás nyelvezetén fogalmazta meg, semmiféle okot nem szolgáltat rá, hogy szigorúan világi értelemben is akár csak kicsit is kevésbé vegyük komolyan. Politikai gondolkodásunk hagyományának természetéhez hozzátartozik nagymérvű szelektivitása (ennek további okait itt nem vizsgálhatjuk), amely a legkülönbözőbb autentikus politikai tapasztalatok világos megfogalmazását rekesztette ki magából, és nem kell meglepődnünk, ha ezek között elemi természetűekre is bukkanunk. A Názáreti Jézus tanításának bizonyos vetületei, amelyek nem elsősorban a keresztény vallási üzenethez kapcsolódnak, hanem követői kicsiny és szorosan zárt, Izráel hatóságaival mindegyre dacoló közösségének tapasztalataiból fakadnak, bizonyosan ezek közé tartoznak, még akkor is, ha állítólagosan kizárólagos vallási természetük miatt teljesen figyelmen kívül hagyták őket. Az egyetlen kezdetleges jelét, hogy egyáltalán fölismerték, a cselekvéssel óhatatlanul bekövetkező károkat a megbocsátás hozhatja helyre, a „kegyelem a legyőzötteknek” (*parcere subiectis*) római elvében — a görögök számára teljesen ismeretlen tanításban — érhetjük tetten, illetve a halálos ítélet megváltoztatásának föltehetően ugyancsak római eredetű jogában, ami majdnem mindegyik nyugati államfő előjoga.

A mi esetünkben meghatározó, hogy Jézus az „írástudók... és farizeusok” felé először is azt veti oda, hogy nem csak Istennek áll hatalmában megbocsátani,¹ másodsorban pedig azt, hogy ez a hatalom nem Istentől ered — tehát nem arról van szó, hogy az emberek helyett az Isten bocsát meg, őket csupán közvetítőnek használja föl —, hanem ellenkezőleg, az embereknek előbb egymással szemben kell gyakorolniuk ezt a hatalmat, hogy Istentől is megbocsátást remélhessenek. Jézus ennél is gyökeresebben fogalmaz. Az evangélium szerint az embernek nem azért kell megbocsátania, mert Isten megbocsát és neki is „ekképpen” kell cselekednie, hanem mert „ha szívetekből meg... bocsátjátok”, Isten is „ekképpen cselekszik”.² Nyilvánvaló, hogy miért ilyen hangsúlyos a megbocsátás köteles-

³Lk 17,3–4. Fontos szem előtt tartani, hogy a szöveg három kulcsfogalmának – az *aphienai*, a *metanoein* és a *hamartanein* – még az újszövetségi görögben is meglévő egyes árnyalatait a fordítások nem képesek rendesen visszaadni. Az *aphienai* eredetileg inkább „elengedést” és „földrehozást” jelent, mint „megbocsátást”; a *metanoein* inkább annyit tesz, „meggondolja magát”, illetve – mivel a héber *suv* visszaadására is törekszik – „visszatér”, „visszaköveti a lépéseit”, nem pedig az érzelmek lélektani felhangjától övezett „megbánást”; tehát azt kívánja, gondold meg magad és „ne vétkezz többé”, ami jóformán a bűnbánat ellentéte. Végezetül a *hamartanein* csakugyan igen jól tükrözi a „vétkezés”, minekutána inkább „hibát”, „mulasztást”, „tévelygést” jelent, semmint „bűnözést” (lásd Heinrich Ebeling: *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente* [1923]). A bevett fordításban idézett strófát a következőképpen is vissza lehetne adni: „És ha... vétkezik elened, és... te hozzád tér, mondván: Meggondoltam magam, engedd el nekí.”

⁴„megfizet mindenkinek” (Mt 16,27).

sége: mert „nem tudják, mit cselekszenek” — ami nem vonatkozik a bűn végletére és a szándékos gonoszságra —, különben nem volna helye ennek a tanításnak: „És ha egy napon hétszer vétkezik ellened, és egy napon hétszer te hozzád tér, mondván: Megbántam, megbocsáss nekí.”³ A bűn és a szándékos gonoszság ritka, talán még a jócselekedetknél is ritkább; Jézus szerint ezekről Isten fog gondoskodni az utolsó ítéletben, ami semmilyen szerepet nem játszik a földi életben, és az utolsó ítéletet nem a megbocsátás, hanem a megtorlás (*apodounai*) jellemzi.⁴ A vétkezés ugyanakkor mindennapos jelenség: a cselekvés szüntelenül új viszonyokat alakít ki a meglévő kapcsolati hálón belül, és alapvető természeténél fogva ez szüli a megbocsátás, az elengedés igényét, hogy az embereket folyamatosan fölloldja az alól, amit tudtukon kívül tettek, és lehetővé tegye az élet további folyását.⁵ Az emberek csak úgy maradhatnak szabad cselekvők, ha szüntelenül kölcsönösen fölloldják egymást a tetteik alól, csak akkor részesülhetnek akkora hatalomban, hogy valami újba kezdjenek, ha szüntelenül készen állnak rá, hogy meggondolják magukat és újrakezddjék.

Ebben a tekintetben a megbocsátás a bosszú, az eredeti vétkekre *re-agáló* cselekvés tökéletes ellentéte. A bosszú nemhogy nem vet véget az első rossztett következményeinek, hanem még mindenkit hozzá is láncol a folyamathoz, és utat enged a valamennyi cselekvéssel együtt járó láncreakció akadálytalan lefolyásának. A bosszúállással, a vétségre adott természetes, automatikus reakcióval szemben, amelyet a cselekvés folyamatának visszafordíthatatlansága miatt nem csupán várni lehet, de még számolni is lehet vele, a megbocsátó cselekedetet sosem lehet előre kiszámítani; ez az egyetlen reakció, amelyik váratlan cselekvésként lép életbe, és ezzel, annak ellenére, hogy reakcióról van szó, megőriz valamit a cselekvés eredeti jellegéből. Más szóval a megbocsátás az egyetlen reakció, amelyik nem pusztán *re-agál*, hanem új és váratlan cselekvésbe kezd, nem függ attól a tettől, amelyik kiváltotta, és így megszabadítja annak következményeitől azt is, aki megbocsát, és azt is, akinek megbocsátanak. A szabadság Jézus megbocsátásról szóló tanításában a bosszútól való szabadság. A bosszú mind elkövetőjét, mind elszenvetőjét bezárja a cselekvés folyamatának engesztelhetetlen automatizmusába, amely, ha ezen múltna, soha nem is érne véget.

A megbocsátás alternatívája, jóllehet korántsem az ellentéte, a büntetés — a kettő osztozik abban, hogy véget próbál vetni valaminek, ami a beavatkozás nélkül vég nélkül folyhatna tovább. Ebből fakadóan az emberi ügyek birodalmának meglehetősen jelentős szerkezeti eleme, hogy az emberek nem bocsáthatják meg azt, amit nem tudnak megbüntetni, és nem lehetnek képesek megbüntetni azt, ami megbocsáthatatlannak bizonyul. Ez az igazi ismertetőjegye azoknak a büntetteknek, amelyeket Kant óta „radikális gonosznak” nevezünk, s amelyeknek oly keveset tudunk a természetéről még mi is, akik ki voltunk téve egyik ritka nyilvános

⁵A szövegösszefüggés is ezt az értelmezést látszik igazolni (Lk 17,1–5): Jézus azzal vezeti föl a mondandóját, hogy rámutat az elkerülhetetlen „botránkozások” (*skandala*) megbocsáthatatlanságára, legalábbis e földön; hisz „jaj annak, aki által esnek. Jobb annak, ha egy malomkővet vetnek a nyakába, és ha a tengerbe vettetik”; majd rátér a „vétkezés” (*hamartanein*) megbocsátásának tanítására.

⁶A bevett előítéletet, amely szerint a szerelem éppolyan általános, mint a „párkapcsolat”, esetleg annak a ténynek köszönjük, hogy mindannyian a költészetben keresztül ismerkedtünk meg vele először. A költők azonban áztatnak bennünket; ők az egyetlenek, akiknek a szerelem nem csupán döntő, hanem nélkülözhetetlen tapasztalatuk, ebből eredően aztán méltán nézik egyetemesnek.

⁷A szerelem világteremtő képessége nem azonos a termékenységével, a legtöbb teremtmény alapjával. Ez utóbbiakkal ellentétben az alábbi mitológiai történet egyértelműen a szerelem tapasztalatából meríti a képeit: az ég, az óriási istennő, újra és újra lehajolgat a földistenhez, akivel a le-

felszínre törésüknek. Összesen annyit tudunk róluk, hogy az ilyen bűnöket sem megbüntetni, sem megbocsátani nem tudjuk, így ezek túllépnek az emberi ügyek birodalmán és az emberi hatalom lehetőségein, s ahol csak felütik a fejüket, mind a kettőt gyökeresen lerombolják. Ebben az esetben, amikor maga a tett megfoszt bennünket minden hatalmunktól, valóban együtt ismételhjük Jézussal: „Jobb annak, ha egy malomkővet vetnek a nyakába, és ha a tengerbe vettetik.”

A legszemléletesebb érv talán, hogy a megbocsátás és a cselekvés ugyanolyan szorosan kötődik egymáshoz, mint a rombolás és az alkotás, a megbocsátásnak abból a vetületéből fakad, hogy a történetek érvénytelenítése ugyanazt a revelatív jelleget látszik fölmutatni, mint maga a tett. A megbocsátás és a vele kialakult viszony mindig kitüntetetten személyes (noha nem feltétlenül egyéni vagy magán)ügy, amelynek keretében azt, *ami* történt, annak kedvéért bocsátják meg, *aki* csinálta. Jézus ezt is világosan fölismerte („Néki sok bűne bocsátott meg; mert igen szeretett; a kinek pedig kevés bocsátott meg, kevésbé szeret”), és ez az oka az elterjedt vélekedésnek, miszerint csak a szeretetnek van megbocsátó hatalma. A szerelmes szeretet ugyanis, jóllehet az egyik legritkább esemény az emberi élet során,⁶ csakugyan páratlan erővel lebbenti föl a fátylat a másiról és páratlanul tisztán fedi föl előttünk, *kicsoda* ő, épp azért, mert egész a világiatlanságig menően figyelmen kívül hagyja, *micsoda* a szeretett személy, képességeit és hiányosságait ugyanúgy nem veszi figyelembe, mint az elért eredményeit, hibáit és vétségeit. A szerelem, a vele járó szenvedély miatt, lerombolja azt a köztestet, amely a többi emberhez köt minket és el is választ tőlük. Ameddig tart a varázsa, az egyetlen köztes, amely a szerelmespár közé ékelődhet, a gyermek, a szerelem gyümölcse. A gyermek, ez a köztes, amelyhez a szerelmesek mostantól kötődnek és közösen a magukénak tudják, el is választja őket, és ezzel a világot képviseli; annak előjele, hogy a fennálló világba új világot fognak beemelni.⁷ A gyermek közvetítésével a szerelmesek mintegy visszatérnek a világba, amelyből a szerelmük kiűzte őket. Ez az új világiasság azonban, a szerelmi viszony lehetséges folyamánya és egyetlen lehetséges boldog befejeződése, bizonyos értelemben a szerelem végét is jelenti, amelynek vagy újból hatalmába kell kerítenie a párt, vagy másféle összetartozással kell azt átalakítaniuk. A szerelem pusztán természeténél fogva világiatlan, és inkább ennek, mint a ritkaságának tudható be, hogy nem csupán apolitikus, de antipolitikus, talán a leghatalmasabb antipolitikus emberi készlet.

Ha tehát igaz volna a keresztény tétel, amely szerint csak a szerelmes szeretet képes a megbocsátásra, mert csak ez veszi teljes mértékben figyelembe, hogy *kicsoda* valaki, és ezért csak ez áll mindig készen rá, hogy megbocsásson neki, bármit tett is, a megbocsátást teljesen ki is hagyhatnánk a fejtegetéseink közül. Ám ami a szerelem és a szeretet a maga szűken körülhatárolt területén, ugyanaz a tiszt-

vegő istene, aki közéjük született, elválasztotta őket egymástól, és most minduntalan a magasba nyomja őt. A levegőből így jön létre a világ területe, és beékeli magát a föld meg az ég közé.

Lásd H. A. Frankfort: *The Intellectual Adventure of Ancient Man*. University of Chicago Press, Chicago, 1946, 18, illetve Mircea Eliade: *Traité d'Histoire des Religions*. Payot, Paris, 1953, 212.

telet az emberi ügyek tágabb birodalmában. A tisztelet, nemkülönben, mint az arisztotelészi *philia politikē*, egyfajta bensőségesség és község nélküli „barátság”; abból a távolságból veszi figyelembe a személyt, amelyet a világ tere közénk ékel, függetlenül attól, melyik tulajdonságot csodáljuk, vagy melyik teljesítményt tartjuk nagyra. Így hát a tisztelet mai hanyatlása, vagy inkább az a fölfogás, amely szerint csak az érdemel tiszteletet, amit csodálunk vagy sokra tartunk, világos tünetét képezi a köz- és a magánélet fokozódó elszemélytelenedésének. A tisztelet mindazonáltal, mivel kizárólag a személyt veszi figyelembe, épp elég ösztönzést jelent, hogy a személy kedvéért megbocsássuk a személy cselekedetét. Ugyanakkor az a tény, hogy a megbocsátás alanya ugyanaz a *valaki*, aki föltárta magát a cselekvésben és a beszédben, a legmélyebb magyarázat arra, hogy miért nem bocsáthat meg senki sem magának; itt, ahogy a cselekvés és a beszéd terén általában is, másoktól függünk, akik előtt olyan tisztán és kivehetően jelenünk meg, ahogyan saját magunkat nem lehetünk képesek észlelni. Magunkba zárkózva soha nem lehetnénk képesek megbocsátani magunknak egyetlen hibánkat vagy vétünköt sem, nem állna ugyanis rendelkezésünkre annak a személynek a tapasztalata, akinek a kedvéért meg lehet bocsátani.

A kiszámíthatatlanság és az ígéret ereje

Netán a vallási köntöse miatt, netán annak köszönhetően, hogy fölfedezését a szeretettel kapcsolták össze, a megbocsátást mindig is a valóságtól elrugaskodott dologként tartották számon és elfogadhatatlannak ítélték volna, ha bebocsátást nyer az emberi ügyek birodalmába. Az ígérettétel képességének megszilárdító erejét ezzel szemben a kezdetektől ismerte a hagyomány. Visszavezethetjük a római jogrendszerre, a megállapodások és egyezmények sérthetlenségére (*pacta sunt servanda*); de Ábrahámot is tekinthetjük a fölfedezőjének, az Ur városából származó embert, akinek a Biblia tálalásában az egész élettörténete arról tanúskodik, hogy olyan szenvedélyes lendülettel köt szövetségeket, mintha csakis azért indult volna el a szülőföldjéről, hogy a vakvilágban próbára tegye a kölcsönös ígéret erejét, míg végül maga az Isten is rá nem állt, hogy Szövetséget kössön vele. Mindenesetre a szerződéselméletek gazdag tárháza a rómaiak óta azt a ténytet tanúsítja, hogy az ígéret ereje az évszázadok során végig a politikai gondolkodás középpontjában helyezkedett el.

Ha valaki ígéretet tesz, azzal legalább részben eloszlatja azt a kettős természetű kiszámíthatatlanságot, amely egyrészt „az emberi szív sötéttségében” gyökerezik, vagyis abban, hogy az emberek alapvetően megbízhatatlanok, nem kezeskedhetnek róla ma, kik lesznek ugyanők holnap; másfelől abból fakad, hogy az egyenlők között, ahol mindenkinek egyforma a cselekvőképessége, senki sem láthatja előre egy cselekedet következményeit. Az emberi lények a

szabadságért cserébe azt az árat fizetik, hogy nem támaszkodhatnak kizárólag önmagukra és nem bízhatnak korlátlanul saját magukban (ez egy és ugyanaz a kérdés), az pedig, hogy senki sem maradhat egyedüli ura tetteinek, nem ismerheti ki azok következményeit és így nem építhet előre a jövőre, a pluralitás és a valóság ára, amit azért az élményért kell megfizetni, hogy másokkal együtt lakjuk be a világot, amelynek valóságosságát mindegyikünk számára az összes többi ember jelenléte szavatolja.

Az ígéret képességének az a szerepe, hogy úrrá legyen az emberi ügyek kettős természetű sötétségén, és ezzel fölmutassa az egyetlen lehetséges alternatívát az önuralomra és a mások fölött gyakorolt uralkodásra épülő uralommal szemben, tökéletes összhangban áll azzal, hogy a szabadság csak a szuverenitás hiányának feltétele mellett válik lehetségessé. Valamennyi szerződésen és egyezményen alapuló politikai közösség velejáró kockázata és előnye, hogy az uralomra és a szuverenitásra épülő államberendezkedésektől eltérően, nem akarja kiiktatni az emberi ügyek kiszámíthatatlanságát és az emberek megbízhatatlanságát, csupán közvetítő közegként tekint ezekre, és a kiszámíthatóság szigetecskéit ékeli be közéjük, a megbízhatóság irányjelzőit állítja föl köztük. Abban a pillanatban, ha az ígéret már nem csak a bizonyosság különálló kis szigetét képezi a bizonytalanság tengerében, azaz ha visszaélnék ezzel a képességgel és a jövő teljes területét le akarják vele fedni, ha minden irányból le akarják biztosítani az utat: az ígéret kötelező ereje megszűnik, és az egész kezdeményezés önmagát ítéli kudarca.

Már szót ejtettünk az emberek együttlétével és „összehangolt cselekvésükkel” létrejövő hatalomról, amely abban a pillanatban megsemmisül, amint széjjelválnak. Az őket összetartó kényszer, megkülönböztetendő a megjelenés terétől, ahol összegyűlnek, valamint a hatalomtól, amely ezt a nyilvános teret életben tartja, a kölcsönös ígéretes vagy szerződések kényszerítő ereje. A szuverenitás, amely mindig hamis, ha azt egyetlen elszigetelt entitás vallja a magáénak, legyen az a személy egyedi entitása vagy a nemzet közös entitása, az ígéretekkel kölcsönösen egymáshoz láncolt személyek sokasága esetében egyfajta korlátozott valóságot föltételez. A szuverenitás alapját, a jövő kiszámíthatatlanságától való korlátozott mértékű függetlenedés lehetőségét, az ígéret hozza létre, s a korlátai azonosak magával az ígéret képességének, az ígéret megtételének és megtartásának korlátaival. Az olyan emberek közösségének szuverenitása, akiket egymáshoz köt és összetart az egyezményes cél (nem pedig valamiféle egynemű akarat, amely holmi mágikusan erre ösztönzi mindnyájukat), és ahol az ígéretek egyedül erre a célra nézve érvényesek és kötelezőek, igencsak tisztán megnyilvánul abban, hogy megkérdőjelezhetetlenül magasabb rendű azokhoz képest, akik teljesen szabadok, nem köti őket semmilyen ígéret és nem tartja össze őket semmiféle cél. Ez a fölény abból a képességből adódik, hogy a jövővel is úgy bánhatnak, mintha az a jelen volna, vagyis roppant

⁸Nietzsche páratlanul élesen látta az emberi szuverenitás és az ígérettétel képességének összefüggését, amely az emberi büszkeség és az emberi lelkiismeret rokonságának egyedülálló fölismerésére vezette őt. Sajnálatos módon egyik fölismerését sem kötötte össze középponti fogalmával, a „hatalom akarásával”, és hatást sem gyakorolt arra, így sokszor még a Nietzsche-kutatók figyelmét is elkerülik. Ezek a *Zur Genealogie der Moral* második értekezésének első aforizmájában lelhetőek föl. (Az idézett kifejezés magyar megfelelőjének forrása Friedrich Nietzsche: *Adalék a morál genealógiájához*. Ford. Romhányi Török Gábor. Holnap Kiadó, Budapest, 1996, 60.)

mértékben és csakugyan bámulatosan megnövelik a hatalom érvényesülésének kiterjedését. Nietzsche, az erkölcsi jelenségek iránti rendkívüli érzékenységgel, illetve modern előítélete ellenére, amelyvel minden hatalom forrását az elszigetelt egyén akarateréjének tulajdonította, az ígéret képességében („az akarás emlékezetében”, ahogyan ő nevezte) látta meg az alapvető különbséget, amely az emberi és az állati életet elválasztja egymástól.⁸ Amennyiben a szuverenitás annak felel meg a cselekvés és az emberi ügyek birodalmában, mint a dolgok kézben tartása az alkotás és a dolgok világának területén, akkor a legfontosabb különbség a kettő között az, hogy amíg az egyiket kizárólag a magát egymáshoz láncoló sokaság lehet képes elérni, addig a másikra csakis elszigetelődve lehet szert tenni.

Amennyiben az erkölcsi érzék több, mint a *mores*, a közmegegyezés érvényén alapul és a hagyomány során megszilárdult szokások és viselkedési minták szüntelenül változó együttese, akkor, legalábbis politikailag, semmi más nem tarthatja fönt, csak ha nagylelkűen vállalja, hogy szembeszáll a cselekvés hatalmas kockázatával, ha készen áll rá, hogy megbocsásson és megbocsásson neki, hogy ígéretet tegyen és betartsa azt. A cselekvésre vonatkozó erkölcsi előírások közül ez az egyetlen, amelyik nem kívülről érkezik, nem egy föltételezett magasabb képességből vagy a cselekvés hatókörén kívül eső tapasztalatból ered. Pont fordítva, abból a vágyból fakad, hogy a cselekvés és a beszéd útján együtt éljünk másokkal, és ekként bizonyosfajta ellenőrző szerepet tölt be, amely mélyen beépült az új és véget nem érő folyamatok elindításának képességébe. Ha a cselekvés és a beszéd, a megszülethetőség leképeződései nélkül arra ítéltetnénk, hogy az idők végezetéig a kiforratlan formálódás örökösen ismétlődő körforgásában ringjunk, akkor abban az esetben, ha nem lehetünk képesek rá, hogy érvénytelenítsük, amit tettünk és legalább részlegesen kézben tarthassuk a folyamatokat, amelyeket szabadjára engedtünk, olyan önjáró kényszerek áldozatául esnénk, amelyek magukon viselik minden védjegyét azoknak a feltartóztathatatlan törvényeknek, amelyeket a természettudomány, egészen napjainkig, mindig is a természeti folyamatok kitüntetett jellegzetességei közé sorolt. Azt már láttuk korábban, hogy a természet sorsszerűsége, habár véget nem érő körforgása örökké tarthat, a halandó lények számára csakis pusztulást vonhat magával. Ha igaz volna, hogy a végzet a történelmi folyamatok elidegeníthetetlen védjegye, akkor valóban igaz volna az is, hogy minden, amit a történelem során tettek, pusztulásra ítéltetett.

És bizonyos mértékig igaz is. Az emberi ügyek önmagukban véve csak a halandóság törvényét követhetik, a születés és a halál között leélt élet legbiztosabb, egyetlen megbízható törvényét. Ezt a törvényt a cselekvés képessége bolygatja föl, amikor megszakítja a mindennapi élet feltartóztathatatlan, önjáró menetét — amely, mint láttuk, korábban már megszakította és fölbolygatta a biológiai életfolyamat körforgását. A halál felé tartó emberi életidő elkerülhetetlenül a pusztulás és a megsemmisülés felé sodorna minden emberit, ha nem

⁹Vö. a 2. jegyzet idézeteivel. Maga Jézus a csodatétel hatalmának emberi gyökerét a hitben látta – az értekezésünk ezzel nem foglalkozik. A szóban forgó összefüggésben egyedül az számít, hogy a csodatétel hatalmát nem tekintette isteninek – a hit hegyeket mozgat meg, sőt megbocsátani is képes; az egyik nem kevésbé csoda, mint a másik. Az apostolok is, amikor Jézus azt kívánja tőlük, hogy napjában hétszer megbocsássanak, így felelnek „az Úrnak: Növeljed a mi hitünket!”

volnánk képesek megszakítani ezt és valami újba kezdeni. Ez a képesség, a cselekvés szerves részeként, minduntalan emlékezteti rá az embereket, hogy bár meg kell halniuk, nem a halálra, hanem a kezdetre születtek. A természet nézőpontja felől szemlélve a születés és a halál között eltelt emberi életidő kirívóan elüt a természeti körforgás megszokott rendjétől, a világ menetét látszólag meghatározó, önjáró folyamatok szempontjából pedig, ugyanígy, a cselekvés tűnik csodának. A természettudomány nyelvén szólva ez „a végtelen valószínűtlenség rendszeres bekövetkezése”. Csakugyan a cselekvés az ember csodatévő képessége, amit a Názáreti Jézus bizonyára igencsak jól tudott, amikor a megbocsátás hatalmát a csodatétel egyetemesebb hatalmához hasonlította, és a kettőt egyforma szintre, az ember hatáskörébe helyezte.⁹ Az ő meglátásai erről a képességről eredetiségükben és példa nélküliségükben a gondolkodás lehetőségéről alkotott szókratészi fölismerésekhez mérhetőek.

A csoda, amely megmenti a világot, az emberi ügyek birodalmát a „természetes”, rendes pusztulásától, végső soron nem más, mint a megszülethetőség ténye, amiben a cselekvés képessége ontológiai-gyökerezik. Más megfogalmazásban ez az új emberek születését, valamint az új kezdetet jelenti, amelyre az emberek születésüknél fogva képesek. Egyedül ennek a képességnek a tapasztalata hozhatja el az emberi ügyek birodalmába a hitet és a reményt — az emberi létezés két sarkalatos jellemzőjét, amelyet a görög antikvitás teljességgel figyelmen kívül hagyott: a hit megtartását igen ritka és nem túl fontos erényként tekintetbe sem vette, a reményt pedig a Pandóra szelencéjében rejtőző bajok közé sorolta, csalfaságnak tartotta. Ezt a világba vetett hitet és reményt fejezi ki, talán a legpompásabb és legvelősebb formájában, az a három szó, amellyel az evangéliumok bejelentették az *örömhírt*: „Gyermek született közénk.”

Pályi Márk fordítása

A VIGILIA KIADÓ ÚJÉVI AJÁNLATA

WALTER KASPER BÍBOROS

Ferenc pápa – A gyengédség és szeretet forradalma

Megválasztása óta Ferenc pápa a világ érdeklődésének középpontjában áll. Magyar nyelven is tucatnyi könyv jelent meg már róla, többségük azonban megreked az életrajzi adatoknál. Walter Kasper könyve azt a teológiai háttérrel tárja fel, amely meghatározza a pápa gondolatvilágát. Mindkettőjük meghatározó üzenete Isten irgalmaságának teológiája, Szent II. János Pál nyomdokain járva. A könyvnek különös aktualitást ad, hogy Ferenc pápa az új esztendőt az irgalmaság rendkívüli szentévének nyilvánította, amely 2015 decemberével vette kezdetét.

Ára: 1.840 Ft

A hallgatás, avagy a csend szava

MEGGYESI TAMÁS

1936-ban született a felvidéki Persén. Építész mérnök, városépítés- és városgazdasági szakmérnök, a BME Építész mérnöki Kar Urbanisztika Tanszékének professor emeritusa. Legutóbbi írását 2013. 5. számunkban közzöltük.

Milyen érdekes, hogy a magyar nyelvben a *hall* igének több jelentése is van. Az egyik a *hallani* (például jól hallasz engem? hallottál már róla?), ami megfelel az angol *to hear* szónak. A másik a *(meg)hallgatni* valakit, vagy odafigyelni valakire vagy valamire, ami megfelel az angol *to listen to* igének. A harmadik pedig az *(el)hallgatni*, vagyis csendben lenni, ami azonos értelmű az angol *to keep (or remain) silent* kifejezéssel. Valószínűleg nem véletlen, hogy a magyar mindhárom helyzetben ugyanazt a szótót alkalmazza. Ha jól belegondolunk, mindhárom jelentés valahol rokona is egymásnak, egymást feltételezik vagy kiegészítik. Valakit meghallgatni csak akkor tudok, ha odafigyelek, vagyis közben csendben vagyok. Sok szavunk van, főleg igék, amik hasonlóan viselkednek. Ha az igeképzőket is bevonom a játékba, akkor egy-egy szó körül egész *jelentésmező* rajzolódik ki. Egy ilyen mezőben nemcsak rokon értelmű, vagy egymást kiegészítő cselekvésformák, hanem lehetséges magatartásformák, mögöttük pedig komplex életfilozófiák is körvonalazódhatnak.

Érdemes felfigyelni a hallgatni ige még egy másik jelentésére is. Ha egyetemre járok, akkor beiratkozás után rendes *hallgató* leszek (angolul: „to take course in something”). Átvitt értelemben arra gondolhatnánk, hogy egész életünk során mi is valamilyen szinten saját életünk és sorsunk *hallgatói* is vagyunk. Ez valódi egyetem: *universitas* a szó eredeti értelmében, hiszen sorsunkban a mindenség tükröződik. A tanár és a vizsgáztató, vagy néha a sűgő szerepét lényünk belső *magja* tölti be, akiről még nem is tudjuk, hogy ki az. Ez a különös tanulási folyamat életfogytiglan tart, és akkor lesz sikeres, ha megtanulunk értőn *hallgatni mindenre* — beleértve *Magunkat* is.

A másik érdekesség, hogy a szótónek mintha önmagában is lenne jelentése. A *hal* (egy l-lel) mint élőlény azonban főnév, és nem valószínű, hogy etimológiailag rokonságban lenne a hallani igével — jóllehet tudjuk, hogy ha valakik, akkor a halak tényleg hallgatnak... Ugyanígy meglehet, hogy a *meghal*, a *halál*, a *hull*, a *háló* vagy a *hála* szavaknak sincs semmi közük a *hallani* alapszavunkhoz, mégis mintha egymás távoli analógiái lennének. De ha megnézzük a *Halak*, mint a zodiákus 12. jegyének és a vele rokon 12. ház asztrálmítoszi jelentéseit, akkor olyan minőségekre bukkanunk, mint szétáradó, határtalan, csend, feloldódás az egyetemességben, magány, éntelenség vagy önfeláldozás. Ezek a minőségek már egyáltalán nem állnak távol a hallani ige mélyebb jelentéseitől — különösen, ha például a *csendre*, vagy az *elhallgatásra* gondolunk. Akárhogy is van, sejtésünk talán nem egészen alaptalan. Ezért nem árt erre is fi-

gyelni, amikor a következőkben megpróbáljuk a szó jelentésrétegeit kifejtetni.

A hallgatás és a beszéd viszonya

¹A szó a görög Kronosz, az idő istenségének nevéből képzett kifejezés, és szó szerint „időtleniséget” jelent az utópia „tértelensége” mellett.

²Trencsényi Balázs: *A tegnap árnyékában. Bibó István és az Uchronia*. Nappali Ház, 1993/2. 35–45.

³Anselm Grün: *Hallgatni arany. A hallgatás igénye.* (Ford. Horváth Ilona.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2004, 19.

Mire is gondolunk akkor, amikor nem beszélünk? Amikor nem vagyunk elfoglalva: utazás, séta, várakozás közben, vagy elalvás előtt? Egy állandóan mozgó, automata kaleidoszkóp közepében találjuk magunkat. Lehet, hogy a nappali színjáték folytatódik hangtalanul, és az is lehet, hogy alternatív történeteket játszunk. De most már — friss emlékeinket felhasználva — a fantáziánk és a vágyálmaink írják a szöveget és építik a díszleteket hozzá, miközben a dramaturg szerepét elszabadult érzelmeink és indulataink játsszák. Rajtakapjuk magunkat, hogy szenvedélyes párbeszédet folytatunk képzelt ellenfelünkkel, és persze mi győzünk, mindig nekünk lesz igazunk. Az *utópiák* mellett ma egyre többen végeznek gondolat kísérleteket az *ukrónia*¹ jegyében: mi lett volna, ha... Az ukrónia „a tegnap irracionálisát mutatja be, hogy a ma negatívumainak szükségszerűségét cáfolhassa”.² Ez a múlt képzeletbeli korrekciója, aminek során igazságot szolgáltatunk a mának — és magunknak. Az is lehet, hogy szabadon engedjük fantáziánkat, és ábrándozunk. A szerzetesek ilyenkor azt vizsgálják, hogy nem tartja-e őket fogva a *nyolc szenvedély* valamelyike: a falánkság, a kéjsóvárgás, a birtoklás vágya, a szomorúság, a harag, a kedvetlenség, a dicsőségvágy vagy a gőg. Talán nekünk sem árt, ha néha erre is gondolunk.

A probléma nemcsak abban van, hogy jó dolog-e fantáziálni, hanem inkább abban, hogy milyen viszonyban van egymással a hallgatás a beszéddel a gyakorlatban. Sokszor azt tapasztaljuk, hogy „szómenésünk” van, és csak utólag szégyelljük, hogy túl sokat beszéltünk, de keveset mondtunk. „Ha hallgattál volna, bölcsebb lettél volna”: *hallgatni arany*. Egy bölcs tanács szerint, ha megtanultál beszélni, és megtanultál írni, akkor legfőbb ideje, hogy megtanulj hallgatni is. „A hallgatás nem fojtja el a felindulást és az agressziót, hanem megszelídíti és elrendezi őket. A beszéd során az érzelmek mindig újra felkavarodnak, a csendben leülepednek. Éppen olyan, mint a bor: ha mozgatjuk, zavaros lesz, ám nyugalomban tárolva a zavarosság elül, a bor megtisztul.”³

Bergman *Suttogások és sikolyok* című filmjében a két nővér közti fagyos, néma viszony a harmadik nővér halálával hirtelen, szinte robanásszerűen oldódik fel; összeborulnak, és egymás szavába vágva, sírva nyílnak meg egymásnak — néhány percre. Aztán minden ismét megdermed, és visszazuhannak a megszokott néma, jeges csendbe. Máskor viszont azért röstelljük magunkat, mert szólnánk, de nem jönnek ki a szavak, gátlásosak, sőt: idétlenek vagyunk, mert nem azt sikerül kimondanunk, amit szeretnénk volna. Ez arra utal, hogy a hallgatásunk és a beszédünk *kölcsönviszonyban* állnak egymással, és ha ez a viszony labilis, akkor beszélünk, amikor hallgatni kellene, és hallgatunk, amikor szólni kellene. Ilyenkor talán rábízhatnánk magunkat a metakommunikációra is. A szavaknál sokszor többet

mondhat egy együtt érző mosoly, vagy egy érintés. Különösen fontos lehet ez olyan helyzetekben, amikor csak közhelyeket tudnánk mondani: amikor részvétet kellene nyilvánítanunk, vigasztalni kellene, vagy éppen gratulálni illene.

A külső hallgatás

A másik emberre figyelni, jelenlétében aktívan részt venni, sőt: időzni nem mindig könnyű, de elvárható. Ezt nevezhetjük *aktív külső hallgatásnak*. „A jó hallgatás” nemcsak összeszedettséget, hanem egyfajta önátadást is megkövetel, ami könnyen megy, ha valaki önmagában is érdekes, vagy szimpatikus egyéniség, de fárasztó lehet, ha nem az. Aki gondjait, fájdalmát kívánja megosztani velünk, az elvárja, hogy meghallgassuk, és hogy higgyünk neki, sőt, valamilyen szintű *empátiára* is számot tart. Ez azt is jelenti, hogy méltányoljuk a bizalmát, és igyekszünk megérteni, „csak” meghallgatni, és nem ítélni — de ha úgy adódik, „nemcsak” meghallgatni, hanem válaszolni, és együttérzésünknek kifejezést adni.

Sokszor gátlásaink vannak, és nem tudjuk, hogyan „kell” viselkedni egy adott helyzetben. Ha viszont erre nem vagyunk képesek, és közönyünket még nem is palástoljuk, azzal azt üzenjük, hogy *nem érdekel*sz — ami a legnagyobb sértés annak, aki pedig bizalommal fordult hozzánk, és szüksége lenne szolidaritásunkra. „Boldogok, akik tudnak elhallgatni és meghallgatni, mert sok barátot kapnak ajándékba — és nem lesznek magányosok.” „Boldogok, akik el tudnak hallgatni, ha szavukba vágnak, ha megbántják őket, és szelíden szólnak — mert Jézus nyomában járnak.”⁴ A meghallgatást meg lehet tanulni. Sikeres elsajátításának nélkülözhetetlen feltétele, hogy akarjuk is. Nem elég a jó szándék, csinálni kell. Ahogyan mi magunk sem tudunk megnyílni valakinek, aki nem hallgat meg.

Az aktív hallgatás mellett a *passzív hallgatás* is fontos szerepet játszik az életünkben, amikor nem beszélünk, bár volna miről. Cordélia *hallgat*, és *szeret* a *Lear királyban*: nincs értelme magyarázkodni, és a viszszautasítás sem változtat semmit az érzésein. A *Ji-Chingben* a „Bölcs” (*seng*) írásképe egy *nagy fület* és egy *kis szájat* ábrázol: bölcs az, akinek „füle van a hallásra”, vagyis inkább hallgat, figyel, és keveset beszél. De ennek a fordítottja is igaz lehet: „bűnösök közt cinkos, aki néma”. Az *elhallgatás* nem mindig elfogadható stratégia. Vannak helyzetek, amikor kötelességünk lenne szólni, mert a passzivitás részvétlenséget, netán gyávaságot takarhat: nem tartozik rám, nem akarok belekeveredni. A hallgatás maga azonban életforma, sőt, hivatás is lehet. Hétköznapi kapcsolatainkban fontos szerepe van a *diszkréció*nak. Sokszor *tapintatból* nem hozunk szóba dolgokat, amik a másik számára kínosak lennének. Távollévőről egyébként sem illik rosszat mondani. Ennek ellentéte a *pletyka*, a tapintatlan fecsegés, amikor nyilvánosan turkálunk mások magánéletében.

Az elhallgatásnak van egy nagyon nehezen kezelhető, fájdalmas változata: az, amelyik a *megbántottság* nyomán támad, vagyis a *sértődöttség* fülsiketítő csendje. Ez hasonlatos a testi bántalomhoz: a fáj-

⁴Gyökössy Endre:
A boldogságmondások
margójára; http://www.eletfa-alapitvany.hu/eletfa-alapitvany/letolt/gyokossy_endre_boldogsagmondasok.pdf

dalom jelzi, hogy baj van, tenni kellene valamit, hogy túléljük. Ilyenkor kiabálunk. Lelki megbántottság esetén viszont visszahúzódunk a csigaházba, nem teszünk semmit, hogy ne fájjon — sőt, perverz módon még élvezük is. Úgy néz ki, hogy könnyen süllyedünk az *önsajnálatt* mocsarába; végre egy kicsit „ölbe vehetjük magunkat” — ha már más nem teszi. Erről nagyon nehéz lemondani. *A sértődöttség az ego hisztis lázadása vélt megaláztatása ellen.* Azért meg kellene gondolnunk, hogy ilyenkor valójában szolgálalkúek vagyunk: úgy védjük kényes identitásunkat, mint a hangyaboly az anyakirálynőt. Talán a mélylégzés segít: próbáljunk harcolni, vagy legalább legyünk *nagylelkúek*. A nagylelkűség nyitott, bölcs és megbocsát, és sok mindent elvisel. És el tudja képzelni, hogy nem csak nekünk lehet igazunk. Nem valódi énünk az, amit védünk, hanem csak annak fejletlen, elkényeztetett lárvája, amit egónak hívnak.

Végül beszélhetünk *az értő hallgatásról*. Amikor észrevesszük és élvezük a természet hangjait: a szél zúgását, a vizek mormogását, a madarak énekét, vagy akár a szívünk dobogását stb. Ilyenkor csendben vagyunk, és csak figyelünk, átéljük, hogy mi is a természethez tartozunk, és hajlamosak vagyunk feloldódni: egység-élményünk van — a Halak jegytulajdonságainak megfelelően. De értő hallgatásra van szükség a zenéhez, a színházi előadásokhoz, egy kiállítás megtekintéséhez, vagy magához az olvasáshoz is; ilyenkor észre sem vesszük, hogy az egónk is eltűnik a láthatárról. Abban a pillanatban azonban, amikor a képzeletünk elkalandozik, már csak a betűket látjuk, és azon kapjuk magunkat, hogy egy ideje nem is figyelünk oda. Ez már nem sokban különbözik attól, amikor kiszolgáltatjuk magunkat a külső zajnak: szörfözünk a TV csatornákon, vagy bömböltetjük a magnót, mert *nem akarunk figyelni*, de nem akarunk egyedül lenni sem. Mert idegesít a magány, és menekülünk az elfoglaltságainkba, ahol nem kell szembesülni a csend kihívásával, vagyis *magunkkal*.

A belső hallgatás

Amikor *elhallgatunk*, elcsendesedünk, visszahúzódunk egy természetlen vitából, vagy egyszerűen csak élvezük a csendet, *merünk* hallgatni, akkor hallgatásunk nem egyszerűen csak a beszéd hiánya, hanem visszatérés saját belső világunk forrásvidékére, ahová tartozunk. „Mindig olyan barátokra vágytam, akivel jókat tudnánk együtt hallgatni” — mondta egyszer egy barátom. És valóban: *a kettős hallgatás* a párbeszéd legmélyebb változata. Egy zen tanmese szerint a bölcs 12 éves, a tanítvány 70 éves. A bölcs hallgat, a tanítvány pedig hallgatja a bölcs hallgatását. Hányszor tapasztaljuk, hogy partnerünk csak azért fecseg, mert szégyelli, hogy nincs mondanivalója. Pedig a páros hallgatás a meghittség jele is lehet: a szerelmeseknek például nincs szükségük szavakra. És elhallgatunk, amikor valami megrendítő élményben van részünk: a szó csak megtörné a csendet. Aki valóban hisz Istenében, az tudja, hogy a szótlán, kettős hallgatás a leghitelesebb ima. Amikor mindketten *egymásra hallgatnak*. Egy találó mondás szerint *a csend az a nyelv, amin Isten beszél, és minden*

egyéb hibás fordítás. Érdemes megemlíteni, hogy a keresztény–buddhista párbeszéd jegyében német bencés szerzetesek és japán zen buddhisták gyakran tartanak közös meditációt, vagyis gyakorolják a szótlan érintkezést egymás megértése érdekében.

Végül *teremtő hallgatásnak* nevezhetjük a költészet és az alkotás csendjét, amikor a csend mélyéről teremtő erők szólnak hozzánk. Rilke maga vall róla, hogy verseit sokszor egy „belső leányka” diktálja. A képzelet határai végtelenek, de csak akkor, ha hallgatunk és figyelünk rá. Érdekes, hogy nemcsak a beszédnek, hanem a versnek és a zenének is szerves része a csend: ha a szavak és a hangok közt nem volnának szünetek, akkor minden összefolyna. *A csend rokona a térnek*. Az írók, a festők és a szobrászok is a csendből és a térből, vagyis a képzeletből merítenek — még akkor is, ha sokuk alkotás közben inspiráló zenét hallgat. Az építészet pedig tér nélkül elképzelhetetlen: nemcsak a falakon belül, hanem kívül is, ahol a házak utcákat és tereket formálnak. Az építészet a tér szobrászata — jóllehet paradoxon, hogy ez csak anyagok segítségével lehetséges. Ahogy sokszor fontosabb az a csend is, amit csak néhány jól megválasztott szóval tudunk megidézni.

A szufi, az iszlám misztikus tanítása szerint a csend és a tér Isten lábnyoma és visszhangja. Mert az úr is csendes, homogén, tagolatlan és végtelen, mint ahogy Isten sem köthető egyetlen helyhez: leginkább a sivatagban, vagy a pusztában szólal meg. Mindkettő *a csend és a tér* helye. Nem véletlen, hogy a korai remeték előszeretettel vonultak ki a pusztába — aminek önként vállalt magánya ugyanakkor tele volt belső szakadékokkal. A csend és az úr a kísértések helye is. Mert a csend *halálos* is lehet, a végtelen úrban pedig elveszünk, mert mindkettő valahol a *semmi* tériszonyával terhes. A csend és az úr ugyanakkor — és talán éppen ezért — *a szent megnyilvánulásának* helye. Ha jól meggondoljuk, a semmi, az úr teszi használhatóvá alkotásainkat is: „Harminc küllő kerít egy kerékagyat, / de köztük üresség rejlik: / a kerék ezért használható. / Agyagból formálják az edényt, / de benne üresség rejlik: / az edény ezért használható. / A házon ajtót-ablakot nyitnak, de belül üresség rejlik: / a ház ezért használható. / Így hasznos a létező / és hasznos a nemlétező.”⁵

Sokak szerint a költészet lényege is éppen az, ami nem mondható ki. Kormos István mondja szellemesen Gulácsi Lajos festészetéről, hogy „*elhallgatta a mondhatót, kikotyogta a mondhatatlant*”.⁶ Nemes Nagy Ágnes szerint József Attila *Eszmélet* című versciklusában „már nem a szavak, a sorok szabadon asszociáló távolságával él, hanem a versszakok között tágítja minél levegősebbé, mint egy széles oszlopsorét”.⁷ Rilke szerint: „A tényeket nem lehet elhallgatni, de szörnyű, hogy a tények miatt nem látjuk meg a valóságot. A valóság azonban nem annyira látható, mint inkább a csendben meghallható.” Pilinszky pedig azt mondja: „A művészet ambíciója tulajdonképpen nem más, mint a tényektől eljutni a valóságig”. A tények pedig mindig zajosak, míg a valóság hallgat.

⁵Lao-ce: *Az Út és Erény könyve*. (Ford. Weöres Sándor.) Európa, Budapest, 1958.

⁶Kormos István: *Nakonxipánban hull a hó*. In: *Verses öröknaptár*. (Szerk. Bohus Magda et al.) Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 1994.

⁷In: *Verses öröknaptár*. 2. kiadás, 97.

A valóság „meghallása”

⁸Matek Judit, látássérült leveléből (2008). Szakdolgozatát az ELTE Bölcsészkarán erről a témából írta.

⁹Anselm Grün: *Élet az Életért.* (Ford. Várnai Jakab.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2002.

¹⁰Thomas Merton: *No man is an island.* Harcourt, Brace & Company, New York, 1955. Magyarul lásd in Thomas Merton: *A csend szava.* (Összeáll. és ford. Lukács László.) Szent István Társulat, Budapest, 2009.

Nemcsak a szemünkkel érzékeljük a világot, hanem csendben és behunyt szemmel is. Oidipusznak meg kellett vakulnia, hogy lásson. Érdekes, hogy a vakok például a külső világról meglepően pontos, jóllehet más módon „képet” alkotnak maguknak. Egy interjúban az egyik vak úgy nyilatkozott, hogy „ami önnek a szem, az nekem a hang. A hang lejtésére a látók biztosan kevéssé figyelnek, mint mi. Nekünk a mosolyt a hang közvetíti, nem az arc.”⁸ A hang a látónak is többet árulhat el a másik emberről, mint gondolnánk. Feszültségeink, aggodalmaink nehezen palástolhatók. Előfordul, hogy egy kényes helyzetben bántón elnémulunk, nem akarjuk meghallani a másik kiáltását, pedig talán szólni, vagy tenni kellene. Mindez arra utal, hogy a hallgatás vagy a beszéd egyaránt lehet hordozója egy metakommunikációnak is, amivel többet és mást is tudunk közölni — vagy elhallgatni —, mint ami szavakban kifejezhető. De vajon mit „hall” a hallássérült, vagy a néma? Miről beszél nekik az, ami nekünk már csak „süket csend”? És hogy is vagyunk azzal a csennel, ami a magány közege, és ami — ha nem lennénk tőle idegesek — éppúgy üzenne valamit, ha lenne türelmünk *végighallgatni*?

„Ülj le nyugodtan a szobádban, ne csinálj semmit, ne olvass, ne tűnődj. Próbálj meg pusztán csak lenni, élvezni, hogy Isten jelenlétében lehetsz. Próbáld megérezni a békét, amely körülvesz. Képzeld el, hogy Isten jelenléte beburkol. Maradj ülve színe előtt. Pihend ki magad nála, ne akarj semmit se mondani. Hallgatózz befelé: próbáld felfedezni magadban azt a helyet, ahol minden egészen csendes, ahová nem jutnak el gondolatok és érzések, ahová senkinek sincs belépése, se gondjaidnak, se félelmeidnek, se embertársaidnak, hanem csak egyedül Istennek. Oda zuhanj be és élvezd, hogy egyedül vagy Istennel. Isten megszabadít önmagadtól, gondolataidtól, fölösleges éned követeléseitől, az emberek elvárásaitól és késztetéseitől.”⁹

És mi van azokkal, akiknek nincs istenélményük? Azok számára a csend inkább a semmi, amivel értelmét veszti az élet? De ha rájövünk, hogy nem csak mi vagyunk a világon, akkor talán rácsodálkozhatunk a másik emberre is, aki éppúgy küszködik, mint mi, és ugyanabban a semmiben részesedik. Thomas Merton híres könyvének az a címe, hogy *Senki sem sziget*.¹⁰ És ha ez összeköt minket, „az már nem semmi”. *Az együttézés csendje* nemcsak a másik betegségében vagy a szerencsétlenségben esedékes, hanem az élet egészével szemben is. Segíteni nem mindig tudunk, de *jelenléti*ink akkor is a *szolidaritás* kifejezése lehet, ami egy kicsit a mi magányunkat is oldja, és talán közelebb visz a valóság „meghallásához”. De az is lehetséges, hogy rá kellene éreznünk *Isten magányosságára* is, aki a teremtésben és velünk kívánta megosztani magát. Rilke szerint a házasság is inkább két fél örökösége egymás magánya felett. Nem is vagyunk egyedül, sokakkal osztozunk a magányban, de igazán csak a csennelben vagyunk együtt.

A csend szava

Ránk jön néha valami pánikszerű idegenkedés az egyedüllétől: mintha a semmibe kerülnénk, ahol *az úr az úr*. Ez azzal a veszéllyel jár,

hogy önmagunkba görbülve tehetetlenül engedjük át magunkat a semmi tériszonyának, vagy legalábbis a melankóliának. Amikor elhallgatunk, az bizony exodus a sivatagba és a lelki szegénységbe, ahol kénytelenek vagyunk feladni szerepeinket és szembesülni önmagunkkal. Ilyenkor nem „gondolkodni” kell, hanem engednünk kellene a csend hívásának. Gyökössy Endre *A boldogságmondások margójára* írt mondatai közt talán a legszebb a következő ajánlás: „Boldogok, akik lenni is tudnak, nem csak tenni, / mert megcsendül a csöndjük, / és titkok tudóivá válnak. / Leborulók, és nem kiborulók többé.”

Ennek természetes eszköze és művészete a *meditáció*. Meditálni nem valamiről kell: a meditáció nem elmélkedés vagy töprengés, hanem elmerülés önmagunkban, lényünk valódi *magjában*, a Lét forrásában. Ilyenkor meg kell küzdenünk szétszórtságunkkal, a *belső riccsajjal*, az egó tolakodásával, ami megakadályozza, hogy figyelhesünk „a csend szavára”, ami megcsendülhet bennünk. A monitort le kell oltani, a fülhallgatót levenni, szemet becsukni, a tetet és az elmét „lehorgonyozni”. Mert az elme a lehangosabb adó, ráadásul nem is tudjuk kikapcsolni. Ez ellen csak az használ, ha megtanuljuk mintegy kívülről nézni: legyünk inkább *tanúk*, megfigyelők, de ne vegyünk részt benne.¹¹ A hinduk szerint *Atmán*, a bennünk élő személytelen szellemi princípium is csak tanú, megfigyelő, de nem avatkozik semmibe. Ehhez hasonló az, amit Jung *Selbstnek*, *Önmagunknak* hív, ami viszont — ellentétben az Atmánal — szolidáris velünk, mert többet tud arról, hogy mi válik igazán hasznunkra, és sokszor egyéni, vagy kollektív szimbólumokon keresztül igyekszik hatni életvezetésünkre.

A hívők gyötrő kételyeire Richard Rohr azt tanácsolja, hogy tanuljunk meg *válaszok nélkül* élni. A meditációban kapcsolatba kerülünk legmélyebb énünkkel és természetünkkel, ezért hagynunk kellene, hogy az szabadon szétáradjon bennünk — anélkül, hogy kérdéseket tennénk fel neki. John Main szerint: „Csak a csend befogadásával ismerheti meg az ember saját lelkét, ha átadja magát a csend végtelen mélységének, ahol minden sokféleség és megosztottság megszűnik.”¹²

Ehhez először is arra van szükség, hogy tegyünk szert az *éber figyelemre*. Érdemes fölfedezni a tudat sajátos világosság-, vagy *ragyogás*-természetét. A tudat nem egyszerűen egy tükör, mert az fény nélküli, vagyis ha nincs mit tükröznie, csak egy fekete luk. A tudat olyan *élő* tükör, ami magában is világít, tehát *önmagáról is van képe*. A tudat eszerint numinózus természetű, mintegy az isteni láng bennünk. Abu Bakr kalifa, szufi tudós még tovább megy, amikor azt mondja, hogy „Isten tehát a tükör, amiben önmagadat látod, ahogyan te vagy Isten tükre, amelyben a Neveit szemléli”.¹³

A meditációt sokan azonosítják a légzéstechnikával. De a légzés csak eszköz, és nem cél — jóllehet a valóságban való elmerülés talán legmélyebb metaforája. Rá kell ugyanis jönni, hogy a *csend szava* nemcsak időnként „hallható”, hanem egész életünk alaphangja is lehetne. Amikor Jézus imádkozott, az mindig „rövid” volt, mégis *soká tartott*

¹¹Milyen érdekes, hogy a *tanulni* igében benne van a *tanú* szó is: talán arra utalván, hogy tanulni leginkább úgy tudunk, ha *tanúi* vagyunk az eseményeknek.

¹²John Main: *Szótól a csendig. A keresztény meditáció.* (Karacs Ágnes.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2005.

¹³Titus Burckhardt: *Bevezetés a szúfi doktrínába.* (Ford. Medve István.) Sophia Perennis Kiadó, Érpatak, 2005, 167.

¹⁴Jon Kabat-Zinn: *Bárhová mész, ott vagy. Éberségmeditáció a mindennapi életben.* (Ford. Veszprémi Krisztina.) Ursus Libris, Budapest, 2009.

¹⁵Osho: *Egy provokatív misztikus önéletrajza.* (Ford. Bujdosó István.) Amrita Kiadó, Budapest, 2005.

¹⁶Rainer Maria Rilke: *Szonettek Orfeuszhoz.* Kétnyelvű kiadás. (Ford. Báthori Csaba.) Scolar Kiadó, Budapest, 2013.

— vagyis meditált. Jon Kabat-Zinn arról beszél, hogy minden helyzetben lehet meditálni: ülve, állva, fekvé, folyó partján, hegytetőn, séta közben stb., mert „bárhová mész, ott vagy”.¹⁴ Osho, ez a radikális hindu guru pedig *a meditációt és a szeretetet* az élet alapvető polaritásainak tartja, amit integrálni kellene. Az új ember szerinte *Zorba, a buddha*, akiben eggyé válik a passzív és az aktív élet, a belégzés és a kilégzés, a belső és a külső világ, a nő és a férfi, az élet és a halál, öröm és szenvedés, tudomány és művészet, valamint kelet és nyugat élet-érzése.¹⁵ Rilke számára a légzés a világgal való párbeszéd közege: belégzéskor a világűr behatol személyes létünk minden pórusába és kitölti mindennapjaink terét, mi pedig kilégzésünkkel otthonossá „házasítjuk” és utódainkkal népesítjük be a világmindenséget: „Messzeségek halk barátja, érzed? Lélegzetedre tágul a Tér.”¹⁶ A meditáció a költészet forrása is lehet, amiben feltárulhat a mindenséggel való titokzatos egységünk titka. Ennek sajnos ősellensége az *egó*, ami nem győzi hangoztatni saját fontosságát, és ellene van minden egység-élménynek. Inkább egyfajta házőrző, akit azonban fegyelmezni kell, mert könnyen átveszi az uralmat a házban.

A *zarándoklat* a beszéd, a cselekmény és a hallgatás dinamikus viszonyának különleges, szimbolikus jelentéssel is átitatott ötvözete. A zarándokút talán annak az emberi igénynek próbál megfelelni, hogy elébe menjünk az ismeretlennek, és engedjük azt behatolni az életünkbe. Korniss Mihály szerint nem is az ismeret a fontos, hanem *a titok*: az élet célja helynek lenni a még meg nem valósult számára. Az úti cél ezért inkább csak szimbóluma ennek a titoknak — legyen az a Cédrus, Santiago de Compostella, vagy Auschwitz. A zarándoklat valódi célja ugyanis nem annyira az út végállomása, az emlékhely vagy kegyhely a maga tárgyi mivoltában, hanem inkább *maga az Út*. Az út átalakít, alkalmassá, netán méltóvá tesz minket valaminek a befogadására, amire most még éretlenek vagyunk, és amiről igazából nem is tudjuk, hogy mi az. Ehhez azonban nagyon mélyen kell bízni benne, és vállalni kell a megpróbáltatásokat. És innentől kezdve a zarándokút egész *életünk metaforája*. Az „életút” végcélja is titok marad, és hogy ennek a titoknak a befogadására megérjünk, végig kell járni. Ha tudatosítjuk magunkban, hogy saját misztériumjátékunk alanya és tárgya vagyunk, akkor a hétköznapi zajok közt is titokban folyton *hallgatni, figyelni* fogunk, hogy el ne vétsük az utat. Ez a belső hallgatóság sok tekintetben hasonlít a szerzetesek „profi” összeszedettségére és hallgatására, amit ők hivatásszerűen, mi viszont nagyrészt laikusan gyakorolunk. Hogy mi is a tétje ennek a hallgatásnak, talán Eckhart mester szavai világítanak rá a legtisztábban: „A hallgatásban arról van szó, hogy fosszuk meg magunkat minden képtől és gondolattól, nehogy akadályt állítsunk Istennek a hozzánk vezető úton. Ha lemondunk saját gondolatainkról, ha elengedjük azt az Istent, akit mi gondolunk ki magunknak, akkor megadjuk Istennek a lehetőséget, hogy megszülessék bennünk. Isten születése a lélek legbelső valójában az értelem kicsiny szikrájában történik. Ott

¹⁷Meister Eckhart:
*Das System seiner
religiösen Lehre und
Lebensweisheit.*
In Anselm Grün:
Hallgatni arany, i. m. 73.

kell lennie abban, amit a lélek mint legtisztábbat, legnemesebbet, leggyöngédebbet képes nyújtani: abban a mélységes hallgatásban, ahová soha nem ér el sem teremtett lény, sem bármilyen kép.”¹⁷

Innen már könnyű belátni, hogy az életre szóló zarándokúton talán nemcsak mi megyünk előre, hanem közben valaki Más is jöhet elénk, akiről nem is tudjuk, hogy kicsoda. Hogy ismeretlenül is felismerhessük, nemcsak csendben kell lennünk, hanem *várni is kell*, hogy „az értelem kicsiny szikrájában” megszülessen bennünk az, aki, vagy ami miatt ezt az utat felvállaltuk.

Isten hallgatása

A belső csend, a hallgatás nemcsak szótlanság, hanem *a saját magunkkal való párbeszéd* közege is. Sokak szerint az ateista és a hívő közt csak az a különbség, hogy az egyik magában beszél, a másik pedig úgy véli, hogy nincs egyedül. Akárhogy is van, a hívő is azt tapasztalja, hogy *Isten hallgat*. Isten kétféleképpen is hallgathat. Jézus hallgatott a viharral, az értelmetlen kérdésekkel, a megalázásokkal és az igazságtalan ítélettel szemben. Ugyanakkor hallgat a mi kételyeinkkel és értetlenségünkkel szemben is. Ez a hallgatás néha már-már elviselhetetlen; a misztikusok *a lélek sötét éjszakájáról* beszélnek. Lehet, hogy Nietzsche-nek igaza van, és Isten tényleg halott (hiszen mi öltük meg), de lehet, hogy csak *bennünk* halt meg. De az is lehet, hogy bennünk fel is támadt, vagyis igazából „már csak” bennünk él. Istent nem lehet kényszeríteni, hogy válaszoljon, és amikor azt halljuk, hogy „meghallgatott az Isten”, lehet, hogy csak naiv kegyességről van szó, mert nem tudjuk elviselni, hogy ne legyen. Isten, ha válaszol, bizonyára másként és máskor szól, mint várnánk. Lehet, hogy azért nem halljuk őt, mert beszéde *maga a végtelen, de bennünk személyessé váló Lét*, mint minden létezők forrása, és aminek „jó szándokában” (József Attila) szeretnénk hinni. Talán az, amit a keletiek *dharmának* neveznek, és amit mi gondviselésnek hívunk. Mi is csak hallgatunk, mint a zen tanítvány, aki hallgatja guruja hallgatását. Vagy mint Jób, aki ugyan nem kap választ kínzó kérdéseire, de meglát valamit Isten felfoghatatlan nagyságából, amittől megrendül, de ami meg is nyugtatja. *Benne élünk* — ez Teilhard de Chardin *Milieu divin* könyvcímének zseniális magyar fordítása. Mert Isten nemcsak az „abszolút más”, hanem valahogy lényünk Magja is. Szent Ágoston szerint „Isten közelebb van hozzám, mint én magam”. Régen még szólt a próféták által, vagy álmukban a kiválasztottaknak, de hallgat, amikor pedig a legnagyobb szükségünk lenne Rá. Érthető, hogy a zsoltárok tele vannak keserű panasszal: „Hozzád kiáltok Uram, sziklám, / ne zárd be előlem füled! / Ha nem hallgatsz meg, olyan leszek, / mint a sírba szállók” (23. zsoltár).

Ez már Jób imája is lehetne, aki perbe száll az Úrral, amiért az hallgat. Ez a néma kiáltás azóta is jelen van a hívő emberek életében, és aligha fog eltűnni belőle. Az egyik hasszid mondás szerint az, hogy „hiszek”, igazából azt jelenti, hogy „vajha hinnék”. Az egyébként ateista José Saramago szerint Isten a világegyetem csöndje, az

ember pedig a kiáltás, ami értelmet ad ennek a csöndnek. Lehet, hogy ez a kiáltás visszhangtalan marad, mégis: ha némán is, de kiáltani kell. Nincs nehezebb, mint kitartani a sötétségben és a magunkra hagyatottságban. Az úgynevezett istenbizonyítékok mit sem érnek, hiszen éppen a hitszerúséget hagyják figyelmen kívül. Spányi András szerint *a hit az értelem hódolata a lét misztériuma előtt*. Aki hisz, annak együtt kell élnie az értelem akadékoskodásaival, a kétkedőnek pedig be kell látnia, hogy a valóság meghaladhatja az emberi ráció határait.

„Ez a mai kor alapvető tapasztalata, amely alól még egy istenhívő sem vonhatja ki magát. Arra a kérdésre, hogy »van-e X?«, nemcsak úgy lehet válaszolni, hogy »hiszem, hogy van«, vagy »azt hiszem, hogy nincs«, hanem így is: »nem tudom, hogy van-e! Ez a válasz, ez a magatartás az adott kérdést meghagyja annak, ami: meghagyja kérdésnek — anélkül, hogy valaha is lemondana a Talány megoldásáról.“¹⁸

¹⁸Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Szent István Társulat, Budapest, 1991.

Az ima csendje

Rónay György hívja fel a figyelmünket, hogy a vallásokat már csak azért sem kellene lenézni, mert általuk a hívó egy nálánál magasabb eszményképet tart a szeme előtt, amit követni szeretne. Ezzel saját maga meghaladásán és felemelkedésén dolgozik, vagyis segít „önmagává” válni. Jung szerint feltűnő, hogy Isten és a személy szimbólumai azonosak. Lényünk valódi magja, amit a magyar olyan találóan „magam”-nak mond, és amit a filozófusok „önvalónak” is hívnak, talán a bennünk élő Isten képe — hiszen a Biblia szerint saját képére és hasonlatosságára teremtett minket. Lehet, hogy úgy érezzük: Ő csak hallgat, de az is lehet, hogy közben *minket hallgat*. Akárhogy is nézzük, Isten és saját lényünk magva is csak a csend legmélyebb régióiban szólíthatók meg. Ha viszont hallgatunk erre a csendre, akkor a sokféleség és a megosztottság hétfejú sarkánya megnyugszik, és átéljük, hogy végül is *egyek vagyunk*. A hit nem bizonyosság, hanem *nyitottság, irányultság és bizalom* a lét titkával szemben. Vagyis: remény. Mert Karl Rahner szerint: „Az ember olyan lény, aminek titok gyanánt állandóan odaajándékozta magát *a néma, végtelen valóság*, amellyel nem rendelkezünk”. De ezt kiegészíthetjük Thomas Merton szavaival is: „Nagyobb vigasztalás rejlik a csönd méhében, mint egy kérdésre adott válaszban. Az örökkévalóság itt van a jelenben. Az örökkévalóság itt van a tenyerünkben.”¹⁹

¹⁹Thomas Merton: *Párbeszéd a Csönddel*. (Ford. Lukács László.) Vigília, Budapest, 2009.

Thomas Merton meglátásai közel állnak Eckhardt mesterhez, vagy akár a szufi mondások szelleméhez. Például: Ha Istenre emlékezünk, akkor Isten emlékezik meg rólunk. Azért ismerhetjük őt, mert Ő ismer minket. Akkor tudunk róla, ha felfedezzük, hogy Ő tud rólunk. Nem kereshetnénk Istent, ha Ő nem keresne minket. A pusztá tény, hogy keressük Őt, azt bizonyítja, hogy már meg is találtuk. Uram, meghallgattad kiáltásomat, mert Te voltál az, aki bennem kiáltott! Mindez mintha a lét és Isten tükör-szimbolikája, vagy *a visszhang* teológiája lenne. Mert nemcsak a szónak, *a csöndnek is lehet visszhangja!* Csak meg kellene hallani.

Beck Ö. Fülöp egyházművészeti alkotásai

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

1953-ban született Budapesten. Művészeti író. Legutóbbi írását 2014. 10. számunkban közzeltük.

¹Eber László (szerk.):
Művészeti Lexikon.
Győző Andor, Budapest,
1935, I. kötet, 85.

²Kontha Sándor:
Beck Ö. Fülöp. Corvina,
Budapest, 1980, [22].

³Beck Ö. Fülöp
emlékezései (Rippl-Rónai
József emlékezéseivel
egy kötetben).
Szépirodalmi, Budapest,
1957, 242.

⁴Lajos Huszár – Béla v.
Procopius: *Medaillen-
und Plakettenkunst in
Ungarn.* Éremkedvelők
Egyesülete, Budapest,
1932, 130; 784, 785,
785a. sz.

⁵Lajos Huszár – Béla v.
Procopius: i. m. 131;
807, 808, 809. sz.

⁶Lajos Huszár – Béla v.
Procopius:
i. m. 135; 868. és 869. sz.

A hazai szobrászat és éremművészet kiemelkedő alakja, Beck Ö. Fülöp (1873–1945) munkásságát ma is elismerés övezi. Ugyanakkor kevésbé ismert, hogy gazdag és sokrétű életművében egyházművészeti munkássága is jelentős. A budapesti Iparművészeti Iskola ötvös szakán végzett 1893-ban, de mintázást is tanult Loránfi Antaltól.¹ Már korai munkái között találhatók egyházművészeti jellegűek: 1892-ben *oltárkereszt* tervezésével iskolai díjat nyert, 1893-ban ezüstlemezből készített *imakönyv-fedelelet* küldött be az Iparművészeti Iskola karácsonyi kiállítására.² 1893-ban néhány hónapot Bécsben töltött, majd 1894–95-ben Párizsban az École des Beaux Art-on, Ponscarne növendékeként az éremkészítésben képezte magát. Az 1896-os millenniumi érem pályázat mindhárom első díját megnyerte, 1898-ban az Iparművészeti Múzeumban bemutatott érmei arattak megérdemelt sikert.

1900-ban mintázta a *Szent Erzsébet* érmet. „Divatos volt akkoriban zsebórát ezüstláncon viselni, ezt a mellény gombjára egy Szent György tallér fityegővel beakasztani. Ilyen Szent György érmecekék százféle változatban voltak forgalomban, és az én Erzsébet érmecekéim ilyeneknek magyar szenttel való helyettesítését szolgálta volna” — írta visszaemlékezéseiben.³ Az Iparművészeti Társulat azonban nem tudott megegyezni a minta ügyében a művésszel, aki végül Forster báró kérésére az *Irgalom háza* kórház számára készítette el művét. A bronzból öntött érmen Erzsébet idős, beteg férfinak nyújt ételt tányérban. Feje körül dicsfény látható. A 99, illetve 240 milliméter átmérőjű érem utóbbi, nagyméretű példányaiból készült olyan változat is, amelyen — a megrendelő kérésére — az *IRGALOM HÁZA* felirat olvasható.⁴ Az alkotás az 1903. évi Velencei Biennálén sikert aratott, kiállított, nagyméretű példányát a helyszínen megvásárolták. Az 1900-ban mintázott alapváltozat nyomán a művész kétoldalas érmet is készített Szent Erzsébetről, 17, 23, illetve 32 milliméteres méretben.⁵

A téma ezt követően is foglalkoztatta a művészt. 1908 novembere és 1909 májusa között Münchenben tartózkodott, ahol 1909-ben két alkotást készített Szent Erzsébetről.⁶ Mindkét mű egyoldalas, szöveg vagy mesterjegy egyikén sem látható. A 65x52 milliméteres, bronzból öntött ovális plaketten Erzsébet balra néző mellképe látható. Fején korona, haján fátyol, két kezével rózsákat ölel magához. A 37 milliméter átmérőjű öntött bronzérmén Szent Erzsébet vállképe látható, kebléhez rózsákat fog, fejét korona díszíti. Amíg az 1900-ban készült

⁷Művészet, 1909/6. 358.

⁸Adolf von Hildebrand:
*Das Problem der Form in
der bildenden Kunst.*
Heitz, Strassburg, 1893.

⁹H. Szabó Lajos:
*Beck Ötvös Fülöp a
magyar éremművészet
megújítója.* Magyar
Éremgyűjtők Egyesülete
Pápai Csoportja, Pápa,
2005, 88–89.

¹⁰Lajos Huszár – Béla v.
Procopius.:
i. m. 131; 804. sz.

¹¹Lajos Huszár – Béla v.
Procopius.:
i. m. 134; 863. és 864. sz.

¹²Lajos Huszár – Béla v.
Procopius.:
i. m. 136; 886. és 887. sz.

¹³Mark Jones:
The Art of the Medal.
British Museum
Publications Ltd.,
London, 1979, 133–135.

érem a francia Ponscarne iskolájának hagyományait követi, az 1909-ben mintázott két alkotáson a korabeli német modern törekvések erőteljesebb ábrázolásmódjának hatása érződik. Egy további Szent Erzsébet érem-vázlatáról 1909-ben a Művészet folyóirat közölt fényképet.⁷ Az alkotáson Erzsébet balra tekintő, álló alakja látható lepelserű, hosszú ruhában. A kompozíciót még ebben a vázlatos formájában is könnyedség és finom elegancia jellemzi.

Beck Ö. Fülöp szobrot is akart készíteni Árpád-házi Szent Erzsébetről. Münchenből visszatérve erősen foglalkoztatta a neves német szobrász, Adolf von Hildebrand híres művészetelméleti könyve,⁸ amely arra készítette, hogy alapjaiban gondolja át addigi művészi felfogását. Valószínűleg ez a tépelődés eredményezhette, hogy a félig kész Erzsébet-szobrával nem volt elégedett.

A magyar katolikus főpapok közül éremművészeti alkotásokon Samassa József egri érseket örökítette meg, akinek portróját három változatban és többféle méretben is elkészítette.⁹ Az első aranymiséje emlékére, 1902-ben mintázta.¹⁰ Az 56 milliméter átmérőjű, vert érem előlapján a főpap szembe néző, szemüveges mellképe látható, fején pileolus. Reverendáján a Szent István Rend nagykeresztjének jelvénye vállszalagon függ, ruháján a rend nagykeresztjének csillaga látható. Az érsek feje mellett, két sorban a *IOSEPHVS — SAMASSA / ARCHIEPPV — AGRIENSIS* felirat. A hátoldalon gótikus formájú áldozató kehely és szent ostya, alattuk téglalap alakú mezőben latin nyelvű szöveg méltatja a főpap érdemeit.

A második, szintén 56 milliméteres, bronzból vert érmet a főpap nyolcvanadik születésnapjára, 1908-ban készítette a művész. Samassa 1905-től már bíboros volt, ennek megfelelően módosult az előlap körirata: *IOSEPHVS CARDINALIS SAMASSA — ARCHIEPISCOPVS AGRIENSE*. Az érem már láthatóan idős, szemüveges férfit ábrázol. Ezen az érmen szintén szemből látható az érsek, papi ruháján a Szent István Rend jelvénye, reverendáján a nagykereszt csillaga. Az érseki mellkeresztnek csak a tartólánca látható, maga a kereszt már nem szerepel a portrén. A hátoldalon az érsek gazdag munkásságát ismertető latin felirat olvasható. Az alkotás előlapjának készült 210 milliméter átmérőjű, bronzból öntött változata is.¹¹

1912-ben egyoldalas plakettet mintázott az érsek gyémántmiséjére. Az ezüsből, illetve bronzból vert 70x52,5 milliméteres plaketten Samassa jobbra néző alakja látható, szár nélküli szemüveggel. Fején pileolus, ruháját csak a főpapi mellkereszt díszíti. Nem idealizált a kép: látható, hogy beteg az idős főpap. Az álló téglalap alakú plakett szövege a bíboros érsek jubileumára utal. (A plakettnek készült 275x205 milliméteres öntött változata is.)¹² Beck Ö. Fülöp éremművészete a 20. század elején teljesen kiforrott.¹³ A Samassa-ábrázolásokon sem érződik már külföldi mesterek hatása.

A művész érdeklődése a 20. század elején egyre inkább a szobrászat felé fordult. Visszaemlékezései szerint első rendelésre mintázott szobra az aradi minorita templom számára készített *Jézus*

- szent szíve volt. Amikor a Krisztus-alakot két faragólegény 1905-ben márványba áttette, a művész elégedetlen volt munkájuk színvonalával. Ekkor érlelődött meg benne az elhatározás, hogy ezt követően ő maga fogja faragni alkotásait.¹⁴ „Beck Ö. Fülöp szükségesnek tartotta, hogy magából a kőnek az anyagából induljon ki, s az antik hagyományok és a régi mesterek módjára, a kőtömb által meghatározott téren belül oldja meg kompozícióját” — írta Lengyel Géza.¹⁵ Kőből faragott nagyméretű szobraival és domborműveivel hamarosan a modern magyar szobrászat élvonalába került.
- 1908-tól kezdve éveken át dolgozott *Szent Ferencet* ábrázoló, kőbe vésett domborművén, amelyet csak 1933-ban fejezett be. A 47,5x69,5 centiméter méretű reliefen mezítláb, ferences csuhában látható Assisi Szent Ferenc, amint fél térdre ereszkedve, a kinyújtott karján ülő madaraknak prédikál. Az alkotás a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található.¹⁶
- 1910-től Gödön létesített saját műtermében dolgozott. Olyan remekművek készültek itt, mint az 1913-ban mintázott *Krisztus a keresztben* (más néven *A szenvedés* vagy *Dal a szenvedésről*), amely 1922-ben a neves irodalomkritikus, a Nyugat főmunkatársa, Király György Kerepesi úti temetőben található síremlékére került.¹⁷ „A dombormű a ‘Kálvária-csoport’ ősi motívumát ábrázolja, csak hogy a modern művész felfogásával, egyénien és újszerűen. A megfeszített Krisztus alakjától jobb- és balkéz felé egy férfi, meg egy női akt hajtja eltakart arcát a kereszt végére, a művészet történelem példáiból jól ismert János apostol és Magdolna alakja. De a művész levetkőztette őket, kitakarta alakjukat az evangéliumi mezőből és a mai kor számára talán többet mondó szimbólumok kifejezőivé nagyította meg őket: testi lényekké, kik az emberiség gyászát jelképezik” — írta az műről Elek Artúr.¹⁸ A váci kőből faragott, 102x79 centiméteres, álló téglalap alakú dombormű a modern hazai egyházművészet korai remeke. Ezt bizonyítja, hogy fényképét Jajczay János huszonöt évvel később megjelent *Mai magyar egyházművészet* című könyve is közölte.¹⁹ Az alkotásnak két, kisebb méretű terrakotta változata is fennmaradt, mindkettőt a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.²⁰
- A hildebrandi felfogás kispasztikáin is tükröződött. 1912-ben mintázott *Zenélő angyalok* című plakettjén két angyal látható. Egyikük kezében hegedű, a másikéban xilofon.²¹ Angyalokat ez ideig légies könnyedséggel vagy barokkos mozgalmassággal ábrázoltak. Ezek az erőtől duzzadó, vaskos végtagokkal rendelkező angyalok mégsem tűnnek drabálisnak. A kezükben tartott hangszerek révén szinte hallani a zene finom hangjait...
- 1914-ben alkotta egyik leghíresebb művét, *Szent Sebestyén* szobrát.²² A nyílvesző ütötte sebetől fájdalmasan összeránduló test váci kőbe faragott ábrázolása igazi művészeti kihívás volt. Beck Ö. Fülöp messterien oldotta meg a feladatot. A szobor — amely vaskos formái ellenére sem tűnik statikusnak — szuggesztív hatással mutatja be a megkínzott Szent Sebestyén szenvedését. A kompozíció első pillantásra
- ¹⁴Beck Ö. Fülöp emlékezései, i. m. 247–248.
- ¹⁵Lengyel Géza: Beck Ö. Fülöp. Magyar Művészet, 1928/2. 103.
- ¹⁶MNG ltsz.: 56.104-N.
- ¹⁷Tóth Vilmos: A Kerepesi úti temető, II. rész. Budapesti Negyed, 1999/3. 417.
- ¹⁸Elek Artúr: Király György síremléke. Nyugat, 1923/9. 654.
- ¹⁹Jajczay János: Mai magyar egyházművészet. Révai, Budapest, [1938]. 36. képpoldal.
- ²⁰MNG ltsz.: 71.7.3-N és 71.47-N.
- ²¹Lengyel Géza: Beck Ö. Fülöp, i. m. 106.
- ²²Gombosi György: Beck Ö. Fülöp. Gergely, Budapest, 1938, 17.

- ²³Szegi Pál: Beck Ö. *Fülöp. Tér és Forma*, 1947/10.
- ²⁴Goda Gábor: *Szülőföldem, Budapest*. Magvető, Budapest, 1989, 56.
- ²⁵Lázár Béla: *Gróf Batthyány Gyula festményeinek és Beck Ö. Fülöp szobrainak gyűjteményes kiállítása*. Ernst Múzeum, Budapest, 1914, 15.
- ²⁶Elek Artúr: Beck Ö. *Fülöp*. Nyugat, 1914/4. 227.
- ²⁷Bálint Aladár: Beck Ö. *Fülöp újabb szobrai*. Nyugat, 1922/5. 364–365.
- ²⁸Beck Ö. *Fülöp emlékezései*, i. m. 338–339. és 376–377.
- ²⁹Kontha Sándor: i. m. [23].
- ³⁰Heitler László: Beck Ö. *Fülöp*. Corvina, Budapest, 1969, 24.
- szinte alig kidolgozott, a mű drámai ereje mégis, szinte letaglózó hatású. (Az alkotás szerepelt a művész Szépművészeti Múzeumban 1947-ben rendezett emlékkiállításán.²³ A Budapest Székesfőváros kulturális ügyeinek vezetésével megbízott Goda Gábor 1947 után, a XIII. kerületi Szent István parkban felállította a szobrot, amely azonban néhány nap után nyomtalanul eltűnt, és többé nem került elő.²⁴)
- Beck Ö. Fülöp az Ernst Múzeumban 1914 elején, gróf Batthyány Gyula festőművésszel közösen rendezett gyűjteményes kiállításán rendkívül gazdag és sokoldalú anyagot vonultatott fel: érmei és kisplasztikái mellett a nagyközönség itt találkozhatott nagyméretű kőszobraival. Ezek között szerepelt két híres alkotása, a Krisztus a keresztben és a Szent Sebestyén.²⁵ „Az ember megdöbbenve áll meg grandiozitásuk, a rendkívüli erő láttára, amely hatalmas tömegükben és tömegük részeiben, a test formáiban kifejeződik” — méltatta a kőből faragott alkotásokat Elek Artúr.²⁶
- Az első világháborút követően a művész stílusa finomodott, plasztikai művei a klasszikus formák felé fordultak — naturalista részletezés nélkül. Köztéri vagy épületen belüli nagyplasztikai megbízást sajnos keveset kapott. Egyik jelentős munkája az 1920 őszén mintázott, *A hős megdicsőülése* című kompozíciója. A klasszikus szépségű alkotáson két szárnyas angyal visz a mennyekbe egy fiatal halott katonát. Beck reliefjén az ókori görög művek nemes klasszicizmusa páratlan harmóniával ötvöződik a századelő modern plasztikai törekvéseivel. „A fekvő és lebegő testek egymásba ívelésének ritmusa nemes, tisztult harmóniákban zeng ki e domborműből. Úgy hat, mint valami rekviem befejező része, hol a megbékélés, a túlvilági szépségek sugárzó hangjai szövik át a gyász fekete dübörgését” — méltatta a kompozíciót Bálint Aladár.²⁷ Az 1922-ben bronzba öntött alkotást Petrovics Elek igazgató a Szépművészeti Múzeumban kívánta felállítani. A felettes szervek azonban túl monumentálisnak találták a művet a közgyűjtemény két hősi halottja számára. Ezt követően felmerült, hogy a budavári Helyőrségi (más nevén Mária Magdolna-) templomba került volna a dombormű, de ez a terv sem valósult meg. Az alkotást hosszas huzavona után, csak 1931-ben avatták fel Pápán, első világháborús emlékműként. Érdekesség, hogy nem köztérre és nem is katolikus közintézménybe került. Az ország egyik legszebb háborús emlékműve a pápai Református Kollégiumban lelt otthonra,²⁸ és ma is ott látható.
- 1927-ben rangos szakmai elismerésben részesült Beck Ö. Fülöp: neki ítelték a Szinyei Társaság nagydíját, és egyben a Társaság tagjává választották.²⁹
- Néhány reprezentatív — de nem egyházi témájú — temetői alkotása (Baumgarten-síremlék, 1929; Fellner-síremlék, 1932) mellett, ki kell emelni a Fenyő Miksa első felesége sírjára 1934-ben készített szobrot, egy monumentális megjelenésű, szárnyas *angyal* alakját.³⁰ „Két kezét mellén összekulcsolva mosolyog, mint a megbocsátó szeretet és a földöntúlóságba emelkedés szép szimbóluma. Lágyan, gömbölyde-

- ³¹Farkas Zoltán:
Fenyő Miksáné síremléke. Nyugat, 1934/23–24. 609.
- ³²Tóth Vilmos:
Síremlékművészet. Városháza, Budapest, 2006, 44–45.
- ³³Lajos Huszár – Béla v. Procopius: i. m. 1014b. sz.
- ³⁴MNG Iksz.: 71.91-P.
- ³⁵Beck Ö. Fülöp
emlékezései, i. m. 383.
- ³⁶Rádóczy Gyula:
A legújabb kori magyar pénzek (1892–1981). Corvina, Budapest, 1984, 128; 157. sz.
- ³⁷MNG Iksz.: 71.82-P.
- ³⁸MNG Iksz.: 58.1-N.
- ³⁹Csorba Géza (főszerk.):
20. századi magyar festészet és szobrászat. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1986, 108.
- ⁴⁰Borsos Miklós:
A toronyból. Szépirodalmi, Budapest, 1979, 156.
- den mintázott formái végtelen egyszerűségükkel teljesen kiemelkednek a hétköznapi esetlegességeiből, arra a túlsó világra utalnak, ahol megszűnt minden földi korlátozottság” — írta az alkotásról Farkas Zoltán.³¹ Az arcával az égre tekintő szobor ünnepélyességéhez nagymértékben hozzájárul a frontális szimmetrikus ábrázolásmód. Beck Ö. Fülöp kőből faragott alkotását a Farkasréti temető egyik legsikerültebb alkotásaként tartja számon a szakirodalom.³²
- Az 1930-as évek elején *Szent László* királyról mintázott egyoldalas érmet. A 36 milliméteres vert bronzérmén az uralkodó álló alakja látható, fején koronával. Oldalán csatabárd, kezében íj. Felirata: *SZENT LÁSZLÓ*.³³ Az érmének készült 156 milliméteres átmérőjű öntött változata is, ennek egy példányát a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.³⁴
- A budapesti tudományegyetem alapítója, *Pázmány Péter* emlékét megőrkítő pénzérme pályázatára a művész jól sikerült pályaművet készített.³⁵ Ennek ellenére nem ő, hanem Berán Lajos kapta a megbízást az 1935-ben kibocsátott, ezüstből vert kétpengős megtervezésére.³⁶
- A második világháború éveiben erősen foglalkoztatta *Szent Ferenc* alakja a hetven évesen is lankadatlan erővel dolgozó művészt. Az 1933-ban befejezett, kőből faragott domborművet követően 1943-ban érmet, majd szobrot mintázott róla. A bronzból öntött érmén Szent Ferenc térdelő lakja látható, vállán madarakkal, feje fölött glóriával. A 79 milliméter átmérőjű, egyoldalas érmet felirata: *SZERETET AZ ÉLET JAVA*. Balra középen mesterjegye látható.³⁷
- Szent Ferencnek a budai Rózsadombon köztérre szánt szobrára 1943-ban kapott megbízást. A művész eredetileg kétféle változatban készítette el a gipszintát. A bronzba öntésre szánt változat széttárt kézzel ábrázolta a szentet, míg a kőbe faragáshoz készített modell zártabb kompozíciójú. Ez utóbbi, fennmaradt alkotáson a szent behajlított bal karján madarak ülnek. Ruházata a rend előírása szerinti: egyszerű saru és csuha, rajta kötélöv. Az övön a három csomó az engedelmességet, a szegénységet és a szüzességet szimbolizálja. A férfialak feje és keze finoman mintázott, arca határozottságot, magabiztosságot sugároz. (Az alkotás befejező munkáit már halála után végezték el.) A 197 centiméter magas alkotás 1956-ban került közgyűjteménybe. A Magyar Nemzeti Galériában található mű³⁸ 1958 és 1975 között az állandó kiállításon szerepelt.³⁹
- A művész 1944. október közepétől bujkálni kényszerült. Budán, egy baráti család házában pincéjében húzódott meg. Itt fejezte be emlékiratait, és 1945. január 31-én innen indult el, és tűnt el nyomtalanul. További sorsa máig ismeretlen. Zárt formák közé szorított, erőteljes, szenvedélyes domborművei és méltóságteljesen nyugodt szoboralakjai jelentős hatást gyakoroltak a kortárs magyar szobrászatra.
- Borsos Miklós szerint „a képzőművészet által szerzett magának rangot — hiszen valamikor mesterség volt —, hogy egyesek olyan fokon tudták művelni, ahol már szellemi hatóerővel bírt, a lélek tájait járta”.⁴⁰ Beck Ö. Fülöp egyházművészeti vonatkozású érmei, plakettjei és plasztikai munkái az emberi lélek legmagasabb régióit érintik meg.

Heszpéd (Gyászbeszéd)

BÖRRIES VON
MÜNCHHAUSEN

Börries von Münchhausen (1874–1945) német költő és prózaíró. Itt közölt verse 1904-ben jelent meg, és közvetlenül az akkor orosz fennhatóság alatt álló Kisinyovban elkövetett pogromok élményét tükrözi. A *heszpéd* a hagyományos zsidó halotti beszédre utal, és a vers az áldozatok emlékét idézi. Münchhausen – mint verséből is kitetszik – a korszak egyik nagyszerű balladaköltője volt. Jelenlétét igazolja, hogy két versét Marcel Reich-Ranicki 2005-ben felvette a német költői *Kánon* 5. kötetébe.

*Akit estig elgyötör a nap,
annak enyhülést csak éjjel ad.
Aki napi harcba belesápadt,
az csak éjjel gyűri le a lázat.*

*Mind, kitől a nappal ellopta nevét,
este visszakapja azt a gyászbeszéd
alatt, amikor Jákob összes magzatát*

*név szerint meg egyszer hallja a világ. —
Kisinyov! A nap azt harsogta: öld meg!
Ó, húsa volt az esti vérvörösnek,
amíg fel nem itatta a borzalom,*

*mert neveknek száza szűnt meg akkoron...
Egy, száz, ezer. De most még több tekintet
ég a templom fakó fényeiben, a heszpéd
siralma közben, míg ők mind, a holtak
újra, név szerint felvonulnak s világra
szólítja őket a gyászolók imája:*

*„Simon rabbi, Juda fia, Löb Schmeien...”
Nevek sokasodnak rendületlen...
„Rechmowski Saul, Sámuel Ábrahám...”
Jehuda törzséből ezer is jön talán!*

*Baruch Moshe, Sára, meg Ruth Trüber...”
Kísértetek vonulnak nevükkel,
vége nincs családi és keresztnemeknek...
És csak hallgatnak, kik ünnepelni jöttek.*

*S mikor már nincs név, már minden eltelt,
minden gyászoló dermedten felzokog, mert
azt hallja: És az anyja ölében elholt
egy csecsemő, kinek még neve sem volt!*

Báthori Csaba fordítása

Versmeditációk

Fodor Ákos-olvasás

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2015. 12. számunkban közöltük.

Hogy Fodor Ákos kultikus, de nem kánoni szerző, azt is maga után vonja: olvasói vannak, olvasatait alig. Versei nem mives kompozíciók, inkább ráismerések, rábukkanások — a csak hallgatással elmondhatóra (avagy minél kevesebb szóval elmondandóra). Költészete inkább misztika, mint művészet; mégis: elemezhető nyelvi-poétikai sokrétűséget talál, aki nyelvi-poétikai elemzésre adja a fejét. Műfaji-világképi formaelvek és szervezőerők (koan, aforizma, szójáték; haiku, dal, epigramma; rím, ritmus, szórend; tanítás, bölcsélet, misztika...) várják, hogy szóra bírjuk őket. Az alábbiakban erre teszünk kísérletet — ösztönzés gyanánt is.

1.

ÚTIKALAND

*Egy pille illeg
hajóm orrán: bámulom:
most ő kormányoz*

Az „úti kaland” értelmében az életút mint kaland jelenik meg. A pille (pillangó) lélektoposz, amit a „pille illeg” belső rímes szép-hangzása még hangsúlyosabbá tesz. S mit jelent, ha egy pille illeg? Bizonytalan/tünékeny volna? Ring a tenger ritmusára? Illegeti magát? Egyik olvasat sem tarthatatlan, s együtt sem azok.

A „hajóm” elsőrendűen az életút toposzához tartozik; de magára a versre is ráérthetjük (amelynek orrán, azaz első sora közepén foglal helyet a „pille” szó). Hogy a hajónak orra van: szokványos meg-személyesítés, mégis: elevenebbé, lélegzőbbé teszi a verset. Egy orron illegő pille ráadásul játékos-komikus hatást is kelt.

A kettős kettőspont: tipográfiai rendhagyás, mely itt a meditatív tagolás eszköze s a többszörös (ön)reflektáltság nyomatéka. „Bámulom”: bambán? vagy révülten nézem? Esetleg felnézek rá? A „most” pillanatnyi csodát valószínűsít; az „orrán”—„kormányoz” távoli, finom belső ríme mellett a „pille” és a rá vonatkozó névmás („ő”) sor közepi elhelyezkedése is keretet ad s összefogja a verset. Végül a „kormányoz” ige elhallgatott bővítménye gondolkodtathat el: a hajót? vagy a beszélőt „kormányozza” a pille?...

Az első sor jambikus, magas hangzókkal; a második-harmadik trochaikus, mélyekkel — kivéve éppen az „ő” névmást! (A második sor „magyarosan”, kétütemű hetesként is olvasható — ez ősi ott-honosságérzetet ad a befogadónak.) A 3 × 3 szó egyensúlyos szerkezetet eredményez.

Mennyi apróság lakhatja-díszítheti az egyszerűnek tetsző haikuformát! Kosztolányi Dezső rímes álhaikui, Kányádi Sándor körmversei, Bertók László háromkái után/mellett még mindig, és újra máshogy.

S hogy mit közöl/sugall/„jelent” ez a három sor? Például (és *példát* mutatóan) azt: a szemlélődő éntelenség (avagy az uralomról lemondó alázat [avagy a szépségbe feledkező személytelen]) az a lehetőség, melyet érdemes fontolóra vennünk, ha boldogabb dimenziókat tűzünk ki célul. Hajó kell hozzá, tenger, pille... Más szóval csak egy közönséges élet.

2.

KOAN

madárfa

Egyszavas verset elemezni: legalábbis angyalkísértés. A „műfaj” legnagyobb mestere talán Weöres Sándor volt (gondoljunk csak a „tojáséj” teremtésmítoszokat idéző, enigmatikus fenségére), de Fodor Ákos személyében legalább még egy legnagyobb mesterrel kell számolnunk.

A harmonikusan lüktető (ti-tá-ti) szó a szikár szemantikai elemzés számára is több arcot mutat. Hogyan érthető-olvasható?

(1) Madár alakú, madarat termő, madárként viselkedő, madarakkal teli, madárból lévő vagy madárból született fa képzetei rajzolódhatnak eléink. — Ez esetben mesei/mítoszi jelenségről/jelenésről beszélhetünk. (A madár is, a fa is ősi és egyetemes szimbólum.) (2) A címben jelölt műfaj, a koan volna olyan, akár egy „madárfa”? — E megvilágosító paradoxon a repülés vs. begyökerezettség kettőségevel utalhat a paradoxonok megvilágosító hatalmára. (Vö. még: „A fa valójában az egekbe van begyökerezve” — Simone Weil.) (3) Embermetaforában összegzett antropológiai leírás volna? A lény, akinek gyökere is, szárnya is van (vagy nincs)?

Gyökérre vagy szárnyra, de valamire bizonyosan szüksége van az olvasónak, hogy eljusson (vagy ne jusson el) a válaszig.

3.

AXIÓMA

*A szeretésen
kívül minden emberi
tett: romépítés.*

A cím bizonyításra nem szoruló alapvetést előlegez. A „szeretés” ritka szóalak (gyermeki képzésmód hozza létre), mely a „szeretet”-

nél cselekvőbb érzelmet-állapotot jelöl. A sorvégi -en határozórag bővítményt ígér, várakozást kelt; a soráthajlást követően a kurziválás a térmetaforát (névutót) visszatéríti az eredeti, szó szerinti jelentéshez. (Íme a nyelvre bizalommal hagyatkozó költészet.)

A „minden” egyetemességet foglal magában; az „emberi” akár a közlés utolsó egysége is lehetne, a harmadik sor (a verszárlat) azonban természetesen ellenkezőjébe fordítja az állítást. A kettőspont nyomatékot ad, hatásszünetet teremt; a „romépítés” paradoxonos szóösszetétele emlékezetes zárlatot eredményez — egy minden fölös szótól mentes (mert minden szavában beszédes) versben.

Visszamenőleges logikával pedig elmondhatjuk: e szöveg, mint-hogy nem rom (hiszen spirituális haiku), szükségszerűen szeretetben fogant (szeretetet hordoz? maga a szeretet?). — Amint a — nem romboló, hanem — értelmező olvasás is.

Szeret, aki olvas.

4.

ECCE HOMO

*Gyanúba fogjuk a Tökéletest,
és magyarázgatjuk az Elfogadhatatlant.*

Az *Ecce homo* fölirat antropológiai szinopszist ígér, egyúttal biblikus-spirituális perspektívát nyit. A „gyanúba fogjuk” ártatlanul választékos idióma, mindazonáltal a bezárás emberi logikáját rejti. A két sor párhuzamos mondattana gondolatritmust idéz elő. A nagy T és E kezdőbetűk kiemelnek, egyúttal a megszemélyesítő allegóriahagyományba kapcsolják a verset. Eközben a „magyarázgatjuk” gyakorító képzője az — önlefokozó hatással is bíró! — lefokozás-lekicsinylés érdekében jár el. (Lásd még: „akkor inkább / el / gat-ge-tek // Rémületemben” — Tandori Dezső: *Horror*.)

Ez az egyetlen mondatnyi maxima/axióma/aforizma talán nem is vers, de bizonyosan költészet. — A kétsoros, rímtelen ráismeréseknek van némi hagyományuk irodalmunkban. Egy-egy jól ismert példa Pilinszkytól: „Táblára írva nyakadba akasztjuk / történeted” (*Trónfosztás*) és Tandoritól: „Némaság a hang helyett. / De a némaság mi helyett?” (*Koan III*).

Az „Elfogadhatatlan” kategóriája a „jóvátehetetlen jóvátételének” Pilinszky-féle költői programját idézheti föl, s ugyancsak tőle az *Egy életen keresztül* harmadik strófáját: „Gyerekkorunkban meg kellene halnunk, / tudásunk csúcsán, alázatunk magasán, / de tovább élünk, foltozgatva és / tóldozgatva a jóvátehetetlent”.

A jó és a rossz között nem a józan tudat, inkább a tudattalan öncsalás szokott választani — rosszul. Az örök páli dilemma ez: „Mert nem a jót cselekszem, melyet akarok; hanem a gonoszt cselekszem, melyet nem akarok” (Róm 7,19).

A dualitás konfliktusos metafizikai teréből egyetlen kiút lehet talán: *elfogadni* az Elfogadhatatlant. Lemondva az énről, hogy az én bűnei s fájdalmai is elmúljanak. Mint szintén Pilinszkynél (bárha nála vereségre rendezkedik be a lírai én): „...hogy visszatérve éjszaka szobánkba / elfogadjuk az elfogadhatatlant” (*Elég*).

Elfogadni, *tökéletesen*: ha szavakkal nem is, szellemiségével *talán* erre biztat Fodor Ákos kétsorosa.

5.

TÜNDÉRPÁRBESZÉD

— *Tudsz játszani?*

— *Tudok.*

— *És szeretsz is?*

— *És szeretlek is.*

Tündéri párbeszéd? Vagy tündérek párbeszéde? Netán a beszédhelyzet avatja tündérré a résztvevőket? Ilyesformán: a játékosság? a párbeszéd? a szeretet tesz tündérré/tündérvé? (Mennyire más hangütés és látásmód ez, mint Nemes Nagy Ágnes epigrammatikus *Párbeszédében*, ebben a különben remekműű ars poeticában: „Engedj, zászlórúd! Mért markolsz vissza a széltől? / Rongy lennél egyedül. Így lobogó, lobogó”.)

A gyerekszáj és a tündéri optika a nyelvi játékosság versközegében pazarul talál egymásra. A tudás és a szeretet különválasztása a két kérdéssel, illetve a szeretet magasabb rendű — vagy legalábbis titokzatosabb — voltának sugalmazása az „És...” fokozó kíváncsiságával: a játék idejéből a szeretet időtlenségébe emeli a verset.

Tündérhajszálon múlik, hogy a nyelvtani félreértésen alapuló helyzetkomikumból Fodor kezén nem egyszeri tréfa, hanem marandó költészet lesz. De ez a hajszál elszakíthatatlanul szép.

6.

KÉPEM EGY LÁNYRÓL

napcsepp

Különös eset: a cím magyarázóan szöveges, a szöveg címszerűen lényegi.

A *napfénytől* kicsorduló *könnycsepp* kézenfekvő olvasat (beleértve a [könny]cseppben részint tükröződő, részint azt fölszárító napfény jelenségét is...). Akkor is, ha hozzátesszük: a nap és a fény metafora is lehet. Például egy *vakítóan gyönyörű lányé*.

Az *n*, *p*, *cs*: fog- és ajkhangok — a *csók* fiziológiai zónájában járnak. A szóösszetétel kancsal rímet rejt („nap” / „csepp”), ugyan-

akkor játékos eufónia, szépen hangzó könnyedség jellemzi. A tömörség (1 + 1 szótag) dacára világok olvadnak egybe e szóban: a látás és a hallás/tapintás; a gáznemű és a folyékony halmazállapot; az anyagtalan és az anyag; a tűz és a víz dimenziója... már-már képzavarszerűen. Ráadásul az *a* mély hangrendű (veláris), az *e* magas (palatális) hangzó. A „nap” rövid szótag (egy mora a metrikai értéke), a „csepp” hosszú (kétmorányi). — Ámde a „napcsepp” szóalakban a „pcs” hangkapcsolat miatt az első szótag is hosszú lesz, azaz hasonul az összetétel második tagjához...

Metamorfózis? Varázslat? Szinesztézia? Több közelítésnek enged a „napcsepp” titokzatos jelensége; s minduntalan oda kell kilyukadnunk: valamiféle mítoszi teljesség, elemi egység, eredendő egész képződik itt meg (áll helyre? s a lány szépségének [avagy a rajongó tekintetnek] köszönhetően?). Nem is csoda. A napból egy csepp (ha így olvassuk) se más: Lélekből a lélek, Egészből a rész.

A verset közlésekor szerzői kommentár vezette be: „1993-ban megkeresett egy vakítóan gyönyörű lány; találkoztunk és nem találkoztunk össze — az Egész mindkét része mélységesen és múlhatatlanul megérintett — ezt az élményt »nagyítottam föl« azzá az emlék-művé, mely itt látható” (*Egy vakítóan gyönyörű lány*).

Lám, ennyi kell csak, hogy egy vers maga is napcsepp legyen.

7.

HÁLA

Köszönöm hogy köszönöm.

A szóismétlés poétikája látszólag redundanciát eredményez; valójában a derű metaállapotáról, a megvilágosító megvilágosodottságról — mint kívánatos létbeli alapállásról — ad hírt. A háláról azért, hogy hálásak lehetünk. (Mert képesek vagyunk rá — s mert van kinek.)

A két állítmányt nyelvérzékünk óhatatlanul egy alanyhoz rendeli. (Nyelvérzékfelettink két alanyt sem tartana elképzelhetetlennek, de ez nyelvfeletti kifejtést igényelne. Ehhez se nyelvünk, se bátorságunk.) — Miközben az egyetlen címet két irányban vonatkoztathatjuk (hiszen — legalább — kétszeres a hála).

A kulcsmozzanat: a tükörszerkezet. Elölről, hátulról ugyanazt mondja a szöveg. Azaz mintha végtelenítve volna a közlés... A köszönet.

Köszönet érte. (S hogy megköszönhetjük.)

A népi-urbánus ellentét

NAGY J. ENDRE

Vas István ábrázolásában

1941-ben született Ózdon. Jogász, szociológus, a Semmelweis Egyetem professor emeritusa. Legutóbbi írását 2013. 11. számunkban közzöltük.

¹Vas István:
Nehéz szerelem.
Harmadik rész. *Miért
vijjog a saskeselyű?*
I–II. kötet. Szépirodalmi
Könyvkiadó, Budapest,
1984, I/114. (A továbbiakban:
kötetszám/oldalszám.)

Sárközi György, a *Válasz* főszerkesztője, maga is zsidó (csak így egyszerűen, nem belemenve a Gerő–Romsics vitába), egy nap felhívta Vas Istvánt, és „közölte...”, hogy a lap munkatársainak választaniok kell: vagy a *Szép Szó*-ba írnak, vagy a *Válasz*-ba.¹ S bár Vas csak egy verssel szerepelt korábban a *Szép Szó*-ban, mégis ingerelte ez az — ő kifejezésével élve — „diktatórikus eljárás”, mert, mint írja, „szabadságom csorbítását látta[m] benne”. De Sárközi elhívta a lakásába, ahol felesége, Molnár Ferenc és Vészi Margit lánya, meglehetősen hidegen, s ahogy ő érezte, averzíven fogadta; behozta a kávé, majd búcsú nélkül távozott; Sárközi pedig elmagyarázta neki, miért pont őrá van szüksége a lapnak. Hiába tartotta Vas Sárközi eljárását „mél-tatlannak és irodalmiatlannak” (I/115), mégis elfogadta, főként és talán leginkább azért, mert egyszer a róla írt recenziójában Sárközi őt az „ember és költő a talpán” dicsérő szavakkal illette (I/117).

Az alábbiakban a vitát kizárólag Vas István szemszögéből kívánom megvilágítani. Mégpedig azért, mert ő maga világnézeti útkeresésével, sajátos keresztény-kommunista meggyőződésével eléggé különösnek látszik ahhoz, hogy megpróbáljuk ebből a ritka világnézeti pozícióból *belsőleg* megérteni egy olyasvalaki kényes helyzetét, aki ugyan odasodródott a népiekhez, ám az urbánusokhoz tartozott „származásilag”, és talán éppen ebből a sodródásból volt képes egy olyan, a felek fölött lebegő (à la Mannheim) álláspontra jutni, meghaladva ezt a *látszólag* zsidók–nem-zsidók közötti viszályt, *ami talán ma is példászerű lehetne*.

Vas István azonban, hogy úgy mondjam, csak félszívvvel csatlakozott a *Válasz*hoz. Mindenesetre, mint egy helyen mondja, „megbecsült vendégnek érezhette” magát (I/117). A „vendég” kifejezésben van egy finom distanciálás, amit én úgy fogalmaznék meg, hogy a „vendégség” neki is a *mentális egyensúly akusztikus tartományához* tartozott. *Akusztikusnak* mondom, mert minden írásnak, ami csak kifejeződése, objektivációja egy belső tartásnak, van egy rejtett, belső mondanivalója, ami többnyire maga a szerző elől is rejtve marad, s amit csak az amerikai „kremlinológusok” fedeztek fel tartalomelemzéssel. A szavak száma és belső kapcsolata feltárta például, hogy ki lesz a következő első tikár a Szovjetunióban. Ezt nevezük akusztikának, ami a szerzők *belső, szubsztanciális attitűdjét* fedi fel, a nem világos tudatra jutottat. Vas István attitűdje annyira urbánus volt, amennyire csak lehetett: Budapest-rajongása, és persze

zsidó származása, ami még megtérése után is megőrződött a széder-esték nosztalgikus kedvelésében, a munkásmozgalom iránti szimpátiája őt is inkább az urbánusokhoz kötötték volna, ezért első pillantásra nem is érhető választása az népiek mellett. De ha meg-nézzük önnnyomozását, talán érthetővé válik.

Először is: a népiek őt mint költőt többre becsülték, mint az urbánusok. Németh László az első kötetéről több elismeréssel írt, „mint amit az urbánusok részéről együttvéve is” tapasztalt (I/116). Még Szabó Lőrinc „oda-nem illő” választása is, aki szintén a *Válaszhoz* csatlakozott, arról győzte meg, hogy jobban essék neki, mármint Vasnak, ott lenni akár vendégségben is, egy asztalnál ülve. De a legfőbb nyomatek ebben az irányban Illyés Gyula volt, akinek bár Vas nem értette részvételét az Új Szellemi Frontban, akik — mint később Szekfű Gyula jellemzi őket — „Gömbössel poharaztak”, mégis az ő ösztönzése döntő volt Vas számára. És Vas a maga megmagyarázhatatlan csatlakozásának végnyomozásában oda jut, hogy bevallja: inkább költészetben vallana arról, aminek a bevallásához túl szemérmesnek érzi magát. De erre még rátérek.

Vas mindenestre úgy ítélte meg, valószínűleg Radnóti-val összhangban, hogy „a népiesek radikális földbirtokreform-követeléseiben több volt a forradalmi szellem, még ha esetleg félresiklott forradalmiságnak véltük is... Egyszerűbben szólva: mi az urbánusokat túlságosan polgárinak tekintettük” (I/120). Ez a magyarázata annak is, hogy miért nem tudta elfogadni József Attila álláspontját, aki az *Esti Kurír*-ban (ami Zilahi Lajos, tehát közvetve a kormány védőszárnyai alá tartozott — vélte akkor Vas) az Új Szellemi Front kapcsán fejtette ki, hogy „az igazi szellemi arcvonal a régi, az örök, továbbra is világos szellemű humanizmusért folytatja harcát” (I/120). Tudniillik ezt a polgárosodást és humanizmust Zsolt Béla és Ignó Pál is leírhatta volna, de ők, mármint Vass és Radnóti, ekkor már túl voltak ezen az állásponton. Mégpedig forradalmi-szocialista irányban. „Például — írja Vas némi felháborodással —, hogy egyszerre a francia forradalom jelszavait emlegette egy olyan kis- és nagyburzsoázia, melynek még módjában sem volt elárulni a francia forradalom eszméit, mert jószereivel tudomást sem vett róluk, amelynek az *egyenlőség* a felekezeti egyenlőséget jelentette, a *szabadság* alig egyebet a szabad kereskedelemnél, a *testvériség*-ről pedig jó, ha a családban tudott. Hivatkozási alap lett a *humanizmus* olyanok között is, akiknek nyugodt gondolatait sohasem zavarta meg, hogy az ország egyharmada minden tiltó törvény nélkül is kívül rekedt a civilizált életmód határain; akik még most is megsértődtek, ha valaki, habár csak jogfosztottság szempontjából, együtt emlegette őket a cigányokkal vagy az amerikai négerekkel” (II/160). Ez a harcos, hogy azt ne mondjam: *osztály*harcos szemlélet nemcsak őt vagy — ha Radnótit is ide vesszük — őket jellemezte, hanem másokat is, mint például a népieket, akik bár nem voltak marxisták (mint például József Attila, aki épp akkoriban volt csatlakozóban a szociálde-

²Lásd Nagy J. Endre: *Antiszemitizmus a falukutatásban?* Kézirat, Budapest, 2014.

³Huszár Tibor: *Párhuzamok és keresztveződések. Erdei Ferenc, Bibó István és a Márciusi Front.* ELTE Szociológiai Intézete – Makói József Attila Múzeum, Budapest – Makó, 1991.

⁴Balog Iván: *Politikai hisztériák Közép- és Kelet-Európában. Bibó István fasizmusról, nacionalizmusról, antiszemitizmusról.* Argumentum, Budapest, 2004, 191–206.

⁵Huszár Tibor: i. m. 80.

⁶Uo. 81.

mokráciához, miután a kommunisták „eltanácsolták”), mégis ezzel az osztályharcos szemlélettel közeledtek a „zsidókérdéshez”, megpróbálván elválasztani a gazdag vagy kapitalista zsidókat a szegény zsidóktól, s csak akkor ébredtek fel, legalábbis többségében, amikor már mindegy volt, hogy valaki szegény vagy gazdag, mert körülbelül az érvényesült, amit Sartre úgy fejezett ki: zsidó az, akit mások annak tartanak, avagy nálunk, akit a zsidótörvények annak kijelöltek.

Vegyünk két példát máshonnan, bár ők is a népiesekhez soroltattak. Egy korábbi előadásomban,² melyben az antiszemitizmust vizsgáltam meg az 1945 előtti falukutatásban, Erdei és Bibó ma már ambivalensnek tűnő megnyilvánulásait elemeztem Huszár Tibor³ és Balog Iván⁴ nyomán. Vizsgálódásaim oda vezettek, hogy Erdei és Bibó azért nem írták alá 1938-ban az első zsidótörvény elleni tiltakozó iratot, mert azzal a gazdag, tőkés és bérlő zsidókat is védenék. Ebben a felfogásban szerintem a marxista osztályharcos szemlélet elfogadása játszott szerepet. Közismert Erdei vonzalma Lenin iránt, és szerintem az osztályharc szelleme, az így felfogott igazságosság-koncepció, amit Bibó is híven követett Erdei barátja nyomán, ekkor még nem engedte felfogni nekik azt, hogy itt — bár azt hitték, differenciált osztályfelfogást hirdetnek — maguk is beletévedtek egy antihumanista téveszmébe. Innen erednek az olyan megkülönböztetések, hogy „kis zsidók és nagy zsidók, kizsákmányolók és kizsákmányoltak”,⁵ ami mutatja a vaskos marxista gyökereket. Vagy egy másik árulkodó megfogalmazás: „de csak aki antiszemita és csal, aki a nagytőkét védi a zsidóvédelem címén”.⁶ Summa summarum: amit Huszár Tibor elvi kettősségként ír le, az nem más, mint *merev ragaszkodás a beszüremkedett marxista osztályharcos szemlélethez.*

Erre a problémára tér vissza még egyszer Vas István a *Miért vijjog a saskeselyű?* második kötetében. Először is magának a tiltakozó iratnak a szövegét elemzi (miért csoport?, nem csak írók, művészek és tudósok stb.), s felteszi a kérdést: miért nem írták alá sokkal több olyan emberrel, akik „keresztény családok leszármazottai” (II/161) voltak. Ő is kiemeli a már előbb is sejtetett egyoldalúságát a szövegnek, idézve a kiáltványból: „egy szava sincs [mármint a törvénynek] a legszegényebb, gazdaságilag legelesettebb és legárvább rétegek sorsának jobbra fordításáért”. Világos, hogy ezzel Vas is egyetért a már tárgyalt osztályharcos szemlélet talajáról. A kiáltvány szerzői helyesen megemlékeznek arról is, hogy az elszakított területek zsidósága rendületlenül kitart magyarsága mellett, s ezért felteszi a kérdést: Szabad-e „kiközösíteni a magyarságból 400.000 polgárunkat?” (II/162). Vas a neves aláírók mellett (az élen Bartók és Kodály, meg Schöpflin Aladár, Móricz Zsigmond, sőt egyes népiesek is, például Féja Géza) a lista összeállításánál a koncepciójából azt hiányolja, hogy nyilván sokan mások is aláírták volna, ha felkérjük őket, mint például Benedek Marcell vagy Kassák. De talán, kockáztatja meg Vas a „kényelmetlen” feltevést: „Van ellenglória

is, ellenzéki glória, mely néha, egy-egy pillanatra, kívánatosabbnak látszik a hivatalosnál... És ahogy volt ellenglória, úgy volt, akkor is volt, ellenprotokoll — és ugye, minek a boldog kevesek közé nyakló nélkül beereszteni a várományosokat? Mert, ha nem is gondolhatta senki komolyan, hogy a zsidók érdekében szerkesztik a kiáltványt, azon a tájon, ahol szerkesztették, azt se gondolta senki, hogy Hitler és a hitlerizmus állandó tényezője marad Európának — még azt sem, hogy több éve van hátra, mint amennyit uralmon volt. És ha majd lepöccentik őt a szuronyok hegyéről (mert azt gondolták, ott áll), és más szelek fújnak a földrészen — milyen szép lesz, ha valakinek a neve ott állt e reménytelen kiáltvány alatt” (II/164).

Volt azonban Vas szerint két ember, akiknek a hiánya igen fájó volt, és mindkettő ellen kikelt a kávéházi pletyka: az egyik Illyés Gyula, a másik Babits Mihály. Utólag is (azaz a nyolcvanas évek elején, mikor Vas ezt írta) átallaná találgatni azt, amire a kávéházi közvélemény sem tért ki, hogy tudniillik miért hiányoztak. Mégis megkísérli először Illyés egyidejű naplóbejegyzéseiből rekonstruálni a lehetséges választ. Körülbelül odajut, hogy Illyést — egyébként ugyanúgy, mint Erdeit és Bibót a kapitalista zsidók esetén — az bosszantotta, hogy ha aláírja, akkor egyben a *zsidó sajtóért is szót emelne*. Márpedig erről, s Vas ebben száz százalékgig egyetértett Illyéssel, „olyan elmarasztaló véleménye volt, hogy beszennyeződéseknek érezte volna, ha csak szószólói kapcsolatba is kerül velük” (II/166). De azért Vas azt gondolta magában, hogy — mint például Móricz is, akinek ugyanaz volt a véleménye a sajtóról, mint nekik, amint ezt ki is fejtette egy cikkben, de csak *az után, hogy aláírta a kiáltványt* — Illyés aláírhatta volna. Mégsem írta alá, ám egy nagy cikkben⁷ közvetve magyarázatot adott, noha semmiféle célzást nem tett az elmaradt aláírásra. Vas István azonban ezt az írást, amely a *Nyugatban* jelent meg 1938 márciusában, úgy értékeli, hogy bár „csak” a „kulturáról ír [és semmi politika nem volt benne] „és főleg az erkölcsről — a tömör bekezdés, amelyet a ráncba szedendő magyar sajtó képviselőinek szentelt, méltó a tizenhetedik századi nagy francia moralisták szatirikus vénájához, egy La Bruyère-hez, sőt akár egy Molière-hez” (II/174).

Most nézzük magát a vitát. Az előzményeket, így például Németh László cikkét csak említi (amely a jugoszláviai *Kalangyában* jelent meg), melyben nagyjából azt mondta: „Egy helyére szorított (ez pontosan így volt), képessége és témái irányába bontakozó magyar-zsidó irodalom: szerencse; egy ránk burjánzó, minket is meghamisító zsidó-magyar irodalom: csapás” (I/81). Erre az öreg Ignotus csattant fel, *A szellem különítményesei* című írásában. A különítményesek voltak 1919-ben a fehérterror csapatai, akikről — számomra is új adatként — Vas közli, hogy a „konszolidáció beálltával állítólag maga Teleki Pál csapott szét [közöttük] lovaglópálcájával” (uo.). A választ Németh László dacosan *Egy különítményes vallomása* címmel írta meg, míg Illyés Gyula *Szellemi vérvád* címmel avatkozott be a vitába. De

⁷Olvasható az Illyés Gyula munkái sorozat *Itt élned kell* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976) első kötetében, *Magyarok* címmel az 1938-as évnél: 208–226.

ő már nem személyeknek adressálta a cikkét, hanem mivel itt már „frontok harcoltak frontokkal”, így az vonatkozhatott Hatványra, Ignótus Pálra, Zsolt Bélára, Hevesi Andrásra „és még ki tudja, kire” (uo.). Még megemlíti, hogy később Ignótus Pál az Új Szellemi Front vitájában, 1937-ben, *Frigiai sapkából tányérsapka* címmel írt egy csak Illyésre érthető cikket, ami majdnem annyira kellemetlenül hatott akkor, mint az, hogy *különítményes* (I/82).

⁸Lásd Kodolányi János: *Baranyai utazás*. Magyar Élet, Budapest, 1941.

⁹Lásd Illyés Gyula: i. m. 13–61.

Ennyit ír Vas az előzményekről, majd elmondja: a népi-urbánus vita Illyésnek az 1935-ben megjelent *Pusztulás* című írásával kezdődött, amely keserves hangnemben konstatálta a dunántúli falvakban, különösen az Ormánságban, fellépő egyke-jelenséget (amire melleleg Fülep Lajos hívta fel a figyelmet⁸), s ezzel párhuzamosan a németek fölös szaporodását.⁹ A vita kibontakozásához jelentősen hozzájárultak azok a jobboldali újságírók, akik azért fogadták nagy örömmel a tanulmányt, mert benne egy szocialista múltjával szakítani látszó valaki „visszatalált a magyarsághoz, és szakított a várossal: Budapestnek azzal az idegen szellemével, amely pedig őt is megpróbálta magához bilincselni” (I/80). Majd még visszatérünk Illyés Budapest-ellenességének problémájára, méghozzá Vas Budapest-szerelmével állítva ellentétbe, mert bár Vasnak Illyés volt az iránytűje ebben a vitában is, ám ezen ponton szembeszállt vele. De itt egyedül Illyésre figyelt, s csodálta, milyen elegánsan vívott e harcban, s úgy találta, „[h]ozzá képest az urbánusok bárdolatlan bikficek voltak a nagy európaiságukban — amivel, igaz, nem ők kérkedtek, inkább Illyés emlegette velük kapcsolatban, reverenciába rejtett gunyorossággal” (I/82). Schöpflin Aladár, aki német volt, és nem zsidó, Illyésről megjegyezte: „Nagyon meglepett, mikor Illyés cikkében megfigyeltem, hogy bújjik elő a radikálisan felvilágosult íróból a tudat alá szorított nacionalista érzés” (I/83). Schöpflin is Illyés Budapest-ellenességet kifogásolta, és azt, amit Illyés a budapesti nyelvről lekicsinylően mondott. Zsolt Béla pedig azt írta róla: „egy taktikából és intellektuális szeméremből elpalástolt halk antiszemitizmus is meghúzódik” (I/84) benne. És persze *völkisch*-nek nevezték a népieket (ami világos utalás a német fasiszmusra), amire Illyés finoman és váteszien felelt: „Nebet adni neki... csak úgy ösztönös kapásból és a demagógia szótárából adni nevet neki, játék a tűzzel, melytől kétszeresen is óvakodni kell annak, aki fölött egyik napról a másikra amúgy is kigyúlhat a tető” (I/84). Hogy Illyés előre látta-e az 1938-as Anschlusst, ami közvetlenül fenyegetett a Dunántúl német birodalomba való bekebelezésével, vagy csak a német gyakorlati antiszemitizmusra célzott, ezt már nem tudjuk eldönteni ma. Mindenesetre, mint Vas megjegyzi: amikor a *Pusztulás* megjelent, 1933 őszén, annak németellenes éle volt! „Dunántúlon a magyarok fogynak, a németek szaporodnak és terjednek, és elkerülhetetlen, hogy a Dunántúl belátható időn belül előbb csak népessé-gileg, később politikailag németté ne váljon” (I/74). Pedig Illyés a Magyarok idézett cikkében is világosan leírta: „A múltban a magyar-

¹⁰Uo. 212. ság csak annyiban volt nemzet, amennyiben germánellenes”.¹⁰ Vas pedig így folytatja: „a tanulmányt a zsidók megtámadták, és ezt az addig nyilvánvalóan baloldali, sőt kommunista költőt jobboldalinak gyalázták” (uo.). Majd így folytatta: „Igazság és pontosság kedvéért be kell vallanom, hogy ehelyett: ‘a zsidók’ — akkori tudatom így fogalmazott: ‘ezek a buta zsidók’. A megszorítást az indokolta, hogy végül is nem az egész zsidóság támadta és rágalmazta Illyést, még csak nem is az irodalmi élet minden zsidó származású szereplője, hanem csak az a jobbára zsurnalisztikus színezetű részlege, melyet Illyés, visszatekintve, kétes szépítéssel ‘polgári radikalizmus’-nak nevezett.” A „buta” jelzőt Vas külön megmagyarázza: „a rövidlátás [miatt], amely éppen a hitleri rémuralom kezdetét látta alkalmas időpontnak, jobboldali szemlélettel gyanúsítani valakit, aki a nemrég összezsugorított Magyarország egy nagy részének magyar nyelvű lakosságát félti az elnémetesedéstől” (uo.).

Illyést először is Braun Róbert támadta meg, kimondván a ver-diktet: „Lehetetlenség azonban baloldalinak tekintenünk azt, aki a népesedés kérdésében ilyen álláspontot foglal el” (I/75). József Attila pedig „okosan irányított naivitás”-ról beszélt. Vas nem érti, ezeket újraolvasva, „azt a látási zavart, hogy [az urbánus oldal]... képtelen volt áttekinteni hosszú távú hasznát annak, hogy Illyés tudatosan megkezdte a harcot a német behatolással” (I/74). És bár ma nehezen tudjuk elképzelni ezt a fajta tudatosságot Illyésről, amit itt Vas tulajdonít neki, és bármennyire is igazolni látszik őt utólag az események menete, abban van valami, hogy szerinte azt Illyés valahogy megsejdtette: „Magyarország lakosainak megkülönböztetése, végül is a könnyebb ellenállás irányába fog hatni, és a németek elleni nehéz védekezés helyett a zsidók elleni könnyű támadásban fog lecsapódni”. És „[e]zt az ösztönien vaksi érzékenységet [ti. az urbánusokét] Illyés tanulmánya úgy lehet, akkor is horzsolta volna, ha a zsidókra való utalást sehogy sem lehetett volna kiolvasni belőle” (uo.). De Illyés is elkövetett egy hibát, tudniillik azt írta: Budapest nincs Magyarországon, ami felkeltette egyesekben 1919 őszének „bűnös város” jelszavát, amire Ignó Pál utalt (nyilván Horthy 1919. november 16-án Budapestre bevonulása alkalmából elmondott egyik beszédfordulatára utalva). Persze Illyés elhatárolódott azoktól, akik így beszéltek, és későbbi írásában is, kimondva átkait a budapesti sajtóéletre: „Védeni fogom a sajtószabadságot, de még mielőtt vérem ontom érte, gyorsan elárulom, hogy én halálát kívántam e sajtónak akkor, amidőn a legszabadabb volt, amikor a legszabadabban prostituálta magát... Tiltakozom, de mennyire, a könyvégetés ellen, de elárulom, hogy mielőtt e veszély fenyegetett, én a kultúra meggyalázása keltette indulatomban nemcsak e könyvek egy nagy részét, de szerzőiket is máglyára kívántam... Harcba tehát úgy indulok, hogy igyekszem megbocsátani védencemnek, szemet hunyok neki, rá se nézek, nehogy leköpjem, mielőtt meghalok érte”¹¹ (II/174). És csak találgathatjuk, hogy mit

¹¹Uo. 220.

¹²l. m. 222.

szólna Illyés a kultúra mai állapotait szemlélve, ha az akkoriról így írt: „Azt mondhatjuk, hogy átlagban minden száz bárgyúságra, szellemrohasztó ostobaságra jut véletlenül egy igaz gondolat, egy darab művészi érték”.¹²

Vegyük észre Illyésnél is azt az osztályharcos személetet, ami Erdei és Bibó esetéhez hasonlóan megakadályozta abban, hogy az egész zsidóság védelmére kelljen. Vagyis Illyés sem fogadta el azt a beállítódást, amit Vas István a magáénak vallott, hogy a „rosszat védjük a még rosszabb ellen” (I/121). De abban Illyés eredetileg, amikor a *Pusztulást* megírta, nem tévedett, hogy itt egy közös ellenség ellen kellene fellépniük magyaroknak és zsidóknak, s csak később, a vita eldurvulása idején „idegenedett el” ő is osztályharcos irányban. Hiszen a Pap Károly könyvéről (*Zsidó sebek és bűnök*) írott recenziójában leírta a zsidókról: „nemcsak a fejükkel gondolkodnak, de vérmérsékletükkel, ösztönükkel, bőrükkel” is, „ami nem csodálható, mert van ország, ahol a kérdés valóban a bőrükre megy” (I/111), világos utalással Németországra. Továbbá azt, hogy az antiszemitizmus vádjától „kétszeresen is óvakodnia kell annak, aki fölött egyik napról a másikra amúgy is kigyúlhat a tető” (I/112). És Vas utólag töprengve megjegyzi: „csakugyan csöppet sem félt attól, hogy azok a lángok átcsaphatnak más tetőkre is? Vagy el tudta képzelni, hogy... el lehet keríteni olyan gettót, amely fölött más tető lesz, mint egész Magyarország fölött?” (uo.). Hogy ezt el lehetett képzelni még '44 október 15-ig, az addig talán „rendben is volt”, de hogy ettől kezdve a magyarok háza is égett, nemcsak a zsidóké, azt példázza, mondjuk, a „megtért” Bibó,¹³ akit ekkor letartóztatnak, mert „árja-párja” zsidómentő papírokat gyártott, vagy Németh László, aki kénytelen volt Zelk Zoltánt rejtegetni, s aki, az anekdota szerint, megjegyyezte a feleségének: „Úgy látom, Lászlónak is szerepe volt abban, hogy engem most rejtegetnie kell”. S bár amilyen hiba volt Vas szerint az urbánusok részéről Illyést antiszemitizmussal vádolni, ő maga nem menti fel Illyést osztályharcos felfogása miatt sem, amit az mutat, hogy felrója neki (aki arról beszélt a Pap Károlyról szóló esszéjében, hogy a „két áldozatnak össze kellene fognia legalább a veszély idején”), hogy „az elmulasztott szövetség egyik akadályá éppén ez a távolságtartó hang volt, amely mintha a vitapartnereket teljességgel más emberfajtának tekintetné”. Mert „azok is igény emeltek arra..., hogy egyszerűen magyaroknak nézzék őket, jelző nélkül” (I/113).

Ámde Vas nemcsak Illyéssel szemben igazságos, mert a másik oldalt is megkérdezi: „Igaz persze, hogy joggal adódik a kérdés is: de ha így volt, miért nem tettek legalább úgy, mintha jobban érdekelné őket, hogy magyarok vagy németek laknak a Dunántúlon?” (uo.) — csatol vissza *Pusztulás* fő németellenes tendenciájára. Vagy még erősebben: „Ha tehát... megtámadták Illyést, amiért féltette a Dunántúlt a magyarok pusztulásától, abban megmaradhattam, hogy az urbánusok — vagyis miért használjak én is 'fedőnevet'? a

¹³Lásd Nagy J. Endre: *Tettbeszéd: Bibó világ látása. Világosság*, 2013. tavasz–nyár, 65–75.

zsidók — nem sok józan észről tettek tanúságot, és nem láttak az orruknál tovább, sőt éppen a legközelebbi kérdésekben még odáig sem. Ez hát az a híres, zsidó okosság..., amelyről annyit hallottam gyerekkoromban, amit nemcsak ők emlegettek állandóan, de — rosszindulatú elismeréssel — az ellenségeik is?” (I/77). Tudniillik Illyés világosan megírta: „Tíz év múlva — mondja 1935-ben! —, ha alkalom kerül rá, már nem is kell elfoglalni a Dunántúlt.’ És profetikusan fél évvel Hitler uralomra jutása után, amikor csak a legbaljósabb elmékben fordult meg a gondolat, hogy Bécsbe is bevonulhat: ‘Mindehhez, ismétlem, még az Anschlusst sem kell bevárni, mely előbb-utóbb mindenképpen bekövetkezik, mire a százmilliós németiség ismét szabad kezet kap Európában, a gyümölcs magától megérik” (I/77). Erre jegyzi meg aztán Vas: „Voltaképpen a zsidó racionalizmusnak ez a babonája tette, hogy annak idején az urbánusoktól elvártam volna, ha nem a logikát, legalább némi gyakorlati okosságot” (I/78).

Persze Vas nem menti fel Illyést a két tévedése miatt: az egyik volt a sajtó kipécézése, amivel melleleg ő is egyetértett, bár hozzátette: „csakugyan, pontosan az volt a véleményem, mint az övé, a sajtóról és a kultúrának titulált szórakoztató iparról — persze, tekintet nélkül a sajtó brettli zsidó vagy nem zsidó voltára... — ahogy Illyés nevezte” (II/175). A másíkról pedig olyan szépen és talányosan emlékezik meg, hogy teljes terjedelmében idézem: „‘Megtörténhetik, hogy fel kell áldoznunk magunkat — írta. — Méltó módon végezzük, a magunk ügyéért. Ha tenyerünk bőrét tisztán tartottuk tőlük, csontjainkat ne egy gödörben találja az utókor e dögökével.’ Ugyanabban tévedett, mint négy évvel azelőtt, a népies-urbánus vita idején, amikor el tudta képzelni, hogy a szomszédból átcsaphatnak a lángok — bizonyos tetőkre [vagyis a zsidókra]. Kicsiny terület a mienk ahhoz, hogy külön gödröket lehessen ásni rajta. Az ismert közmondáson csavarva egyet: ha itt másnak ásnak vermet, akkor is mi esünk bele” (II/176). Azaz magyarok és zsidók egyként hullottak a sírokba részben már 1944. március 19., de még inkább október 15. után, legyen az Bajcsy-Zsilinszky Endre vagy Sárközi György, vagy Kiss János altábornagy vagy Radnóti Miklós, és ugyanúgy kellett bujkálnia Bibó Istvánnak, mint Zelk Zoltánnak. De a legrejtélyesebb utalása Vasnak a következő: „Tudta ezt később Illyés is. Tizennyolc év múlva, egy ugyancsak vegyes összetételű gyülekezet előtt felpattant, haragtól kipirulva csapott asztalra, és elkiáltotta magát: — Lehet, hogy holnap egy közös tömegsírban fekszünk: ne viselkedjünk úgy, mint a nagyidai cigányok! Életének egyik legnagyobb pillanat volt ez — már amit én láttam belőle. A zsidótörvényt egyébként május 12-én szavazta meg a képviselőház, május 24-én a felsőház. Ettől fogva szaporodtak a kapavágások a közös gödör mélye felé” (II/176).

Ha 1938-hoz hozzáteszünk 18 évet, pont 1956-ot kapunk. Az a gyanúm, hogy Illyés ezt valami írószövetségi tanácskozáson mond-

hatta, amire a „vegyes összetétel” (azaz „vegyesen” voltak ott zsidók és magyarok) is enged következtetni. 1956-ra vagy 1956-ban úgy tűnt: a különbségek a végveszély, a szovjet invázió idején, jelentőségüket veszítették. Aminthogy népiesek és urbánusok vegyesen mentek a halálba. Akkor is...

¹⁴Lásd Babits Mihály:
Esszék, tanulmányok.
Szépirodalmi Könyvkiadó,
Budapest, 1978.
II. kötet, 568–573.

De mi van Babitscsal, ő miért nem írta alá az 1938-as tiltakozó iratot? Választ a *Tömeg és nemzet* című írásában találunk.¹⁴ Vas közli, hogy általában, a legkülönbözőbb színű baloldalon ezt az írást „nemigen méltányolták, sőt, inkább rossz néven vették Babitstól” (II/167). A zsidókat némileg borzolta, hogy Babits így vezette be az írást: „Nagy terveimet kicsi és szomorú kérdések zavarták meg... Körülöttem a zsidókérdést vitatták, a sajtó megrendszabályozásának módszereit. A témák színvonala egyre süllyedt: alig éreztem, hogy közöm van hozzájuk. Nem a nemzetről volt többé szó, csak osztályokról, fajokról, pártokról.”¹⁵ A zsidók azt nem értették, hogy

¹⁵Uo. 568.

miként beszélhet valaki a témák alacsony színvonaláról velük kapcsolatban, a kiválasztott népről. Az pedig, hogy elvetette az osztályszempontokat, a szocialistákat sértette. Ugyanis Babits azt írta: „Itt fajok és osztályok küzdelme folyik, amelybe én nem állhatok bele, mert nem állok sem faji, sem osztályalapon... Én még egy régi, szellemi korból jöttem, mely előtt a legszentebb kapocs a nemzet kapocs volt, szellemi kötelék.”¹⁶ A faji kötelék elvetése persze tetszhetett a baloldaliaknak, de az osztályérdek elvetésén még Vas is, akinek Babits abszolút példa volt, elcsodálkozott. A munkásság a hétköznapiakban, Újpesten, Angyalföldön „osztálytudat nélküli tömeg volt, leszámítva egy töredéknyi szervezett munkásságot” (II/168). Babits ugyanis Vas szerint „polgári írónak” volt tekinthető, persze hozzáteszi: „ha ugyan van értelme egy nagy költőt mellékes tulajdonságai alapján kategóriákba sorolni. (Arról persze nem is beszélve, hogy van-e a magyar irodalomban hitelesebb osztályábrázolás, mint a *Halálfiai?*)” (uo.) — teszi hozzá elgondolkodva. Meg nem tetszik neki, hogy 1919 tavaszát emlegeti, amikor megindultak a cseh és román csapatok ellenünk, persze, hogy a „Szellem elhallgatott” (II/169),¹⁷ de még ezt is meg tudta magyarázni, s rajta kívül ezen csak a kommunisták ütközhetek meg. Továbbá a zsidókat az is sérthette, hogy Babits leírta: „...nem tud ijesztetni a dilemma, hogy zsidók leszünk vagy németek. Én mindig azt akarom hinni, hogy a zsidók és németek lesznek közöttünk előbb-utóbb igaz magyarokká” (uo.).¹⁸ „Miért? hát most még nem vagyunk magyarok?” — kérdi Vas a zsidókat megszólaltatva (uo.). De ezt azzal magyarázza, hogy Babits nemcsak zsidók, pontosabban egyes zsidók magyarságát vonta kétségbe, de a magyarokét is: „A tömeg nem ugyanaz, mint a nemzet. A nemzet néha csak egy-két emberben él, míg az utcán ezrek is ordítanak. Volt idő, amikor a magyar nemzet is csak egy-két emberben élt” (II/170),¹⁹ azaz tartalmilag voltak nem-magyar magyarok is. De végül is Babitsból Vas kiemeli a szilárd elkötelezettséget a liberalizmus mellett, s ezért értékeli ezt az írást, mint

¹⁶Uo. 568–569.

¹⁷Uo. 570.

¹⁸Uo. 571.

¹⁹Uo. 569.

amelyet az „eszményeken alapuló filozófia tett élessé”, s ezért a „nemzet örök dicsősége lesz... az hiszem, ha Európa bármely másik tájáról tört volna ki ez a klasszikus retorikába rejtett jankilátás, az antifasizmus gyönyörű példajaként mutatták volna föl... a magyar politikai irodalomnak *Az török áfium ellen való orvosság*-hoz fogható kivételes remekműve, a költői és politikai gondolkodás egységének fölmagasló emlékműve” (II/173–174).

Aki ilyen emelkedett szavakkal adózik a magyar géniusznak — ami tényleg, ahogy Babits mondta, csak egy-két magyarban világot, egy Adyban, Kosztolányiban, József Attilában —, az az Illyésben és persze Babitsban megtestesülő *imaginárius* Magyarországért jutott az ön-nyomozás végén ahhoz, hogy megkísérelje a választ arra a kérdésre: miért is csatlakozott végül is a *Válaszhoz*, aki „az urbánus tábor szemében törleszkedő renegát” (I/115) volt, s mégis miért vonja le végkövetkeztetés gyanánt: „Ha most egy időgéppel — de minden utólagos, keserű tudásommal együtt — vesztetre visszatennék a harmincnegyzet évvel ezelőtti állapotba, ma is ugyanúgy választanék” (uo.), nos, erre nem ad egyenes választ. Ehhez inkább Illyés egy mondatát veszi, mert úgy érzi, prózában nem illő ilyen vallomást tenni, de ami prózáilag brutális, az a költészet igazságában²⁰ még elfogadható: „Nem tagadom le, hogy a magyar fajta tetszik nekem, tetszik már arca és termetre is, tetszik tehetsége, ötletessége, líraisága miatt”, s hozzáteszi, hogy Illyéstől eltérően, aki közvetlenül „önszeretéből, természetes determinációból” adódóan, ő közvetve, „áttételesen, szerelemből, a determinációtól való megváltásból” [vagyis a zsidó determinációtól való megszabaduláson keresztül] (I/122.) csatlakozott a *Válaszhoz*, vagyis a magyarsághoz.

És ezzel csatlakozott azokhoz, akik a század elején, mint a Galilei Kör zsidó fiatalisága, köztük Polányi Károly és Mihály is, Adyban találta meg azt *képzelt* Magyarországot, amihez szívesen asszimilálódott volna. Adyban testesült meg náluk az nem-tagsági csoport, aminek értékeihez és normáihoz igazodni szerettek volna.²¹ S ellenére 1919 fehérterrorjának és különítményes antiszemitizmusának, a *numerus clausus*nak, még mindig élt a remény a harmincas évek közepén, hogy „lesz még egyszer ünnep a világon” a zsidók számára is egy jobb Magyarországon. Hogy egyszer az imaginárius Magyarország valóságos lesz. S ez a holocaust ellenére még ma is él abban a zsidóságban, amelyik 1945 után is itt maradt, Magyarországon.

²⁰Lásd T. S. Eliot: *Goethe, a bölcs*. In uő: *Káosz a rendben. Irodalmi esszék*. (Ford. Bódis Edit et al.) Gondolat, Budapest, 1981, 461–468.

²¹Lásd erről Endre J. Nagy: *The Hungarian Context of Michael Polanyi's Thought*. In Struan Jacobs – R. T. Allen (szerk.): *Emotion, Reason and Tradition: Essays on the Social, Political and Economic Thought of Michael Polanyi*. Ashgate, Hampshire, 2005, 7–19.

SZÁZ PÁL

A bűn kegyelme

phytoanekdota

1987-ben született Vág-sellyén, jelenleg Pozsonyban él. Író; rendező–dramaturg szakon diplomázott 2013-ban, azóta a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Tanszékének doktorandusza.

Amikor Öregapád a fák virágját szette, mindig pípázott. Amire észíta a pípát, ippen megszette a batyút. Tavasszā a illatozó egácsfák alatt füstöt, nyáron, amikor gyüttek a melegék, a hársfák alatt. Csak úgy erégette azt a bűdös füstöt! Mer az ugyi ēkergette a mīhecskékēt. Mer ha a embēr megrázso a virágos ágot, a mīhecske visszaszáll ugyanoda. Oszt addig tipkēdi, gyűjtögeti a embēr, hogy a mīhecske reáun, osz jó megcsíp, mer a is gyűjtögetnyi akar. Oszt annyi nēki. Ęccēr szūr belēd a fullánkjavó, rōktōn kimūlik. Mer olyan tiszta, szent álot a mīhecske, hogy a bűnēr halálávó kō lakōnyia. Mer a halál a bűn fullánkjo. Olyan tiszta álot, hogy nem āhossa a dohānfüstöt. Akkor ēszáll ēgy távolabbi āgro, ahun nem érzi, eszibe sincs visszagyūnyyi abba a bűdös füstbe. Így osztān a bűnös füst megakadályozza hogy Öregapād bűnōzzōn, és azok a maguk bűne áltol hājanak. De mikor Öregapād a kasho mēnt, a mīkasho, sohase bagōzott. Mer tutta, hogy a mīhecskék megharagunnānok rájo. A csōmmīhekēt bēzzēg nem zavarja a füst, jó pofontāmod! Oszt a nem szūr, csak harap. Oszt illi tovābb vilāgāt. Mer olyanok a csōmmīhek a ílet rengyibe, mind a őrdögök a mīhek rengyibe. Azok ellen nem használl a bűnös füst. Azok ellen csak a tűz használl. Tolvaj nīpsīg, megdēzsmájjo a gyümōcsōkōt, bēzzēg a mīhecske csak virāgro száll. Mer azokēr vannak a virāgok is. Nem a embēr örōmire. Ha maj kimūlik e vilāgbū a utósó embērisīg, a utósó Ádāmēva, a virāgok tovābbro is nyīni fognak. Hacsak ē nem fūjcsa ikēt a fekete füst. De az legelōsszōr a mīhecskékēt fogja ēveszejtenyi. Amikor a utósó mīhecske kimūlik, akkor fog ēkezdōnnyi a vilāgvīge, má a Szibilla is megmonta. Esztān ēboríccsa a bűnös füst a eget, fekete lēssz a nap is. Vasszekerek szalannak a hatārbo, bagōznyi fog a nīp, a lovak szūgyig vīrbe gázōnak, olyan háboruság lēssz, vizet prédikānok, pājinkāt mēg isszák helētte, a Ancikrisztus lēssz a pápo! Ezēr Öregapād monta. Nēfj gyērēk, amīg mīhecskēt lācc. A bűnös füst is ēhozhasza a kegyelmet, mer mindēnbe ott lakik a megváltás irgalma, mēg a bűnbe is! Ha jóra hasznájjo a embēr a bűnt, ēgyūn a megváltás. Ha rosszra hasznájjo a embēr a jót, ēgyūn a vilāgvīge. Ej, gyērēk, nem tuggya a nīp, hogy ugyan mivē kō ín yi. Mire hozza mi a megváltást. Pedig ott virāgzik a kegyelēm, ki sē kō mēnnyie a embērnek a portājjárú, de csak a mīhecskék tuggyák. Csōvātō a fejit Öregapād.

A megváltás kegyelme

phytoanekdota

Amikor Öregapád má a vígit érezte, igen aggodalmaskodott, hogy mi léssz azzá a szíp hársfávo a ház előtt, még neki talánok esnyi, ha meghána, oszt kivágják. A házo nem is annyira érdeköte, bézzög a fa! Vót Öregapádnok egy havërja, a Lébus, a zsidó vót, nos aszongya éccër Öregapádnok. No há vágosd ki a fát te magad, faragtassá belülle szíp szent-szobrot, azt biztos nem bánco sënki. Gondút éggyet Öregapád, mekcsináto. Pedig igen sajnáto, majd a szíve szakatt, olyan szíp fa vót, jó hüsstöt tartott a udvarba, olyan jó illattya vót, pünkösd után hogy virágbo borút, egész Maradon éréznyi lehetött. Oszt Öregapád mégis inkább kivágotta. Vígú esztán Szenkristóf szobrot faragatatott belülle a Vájinándorrá, asszokott így otthon farigcsányi. Azér lét Szenkristóf, mer ott laktak a főút mellett, azon járt a níp rigén Komárom fele, oszt mámo má csak fódút, mer a betonyt a másik útra rakták. Sokan gyüttek-méntek a úton, Szenkristófhó még hagy imátkozzanak a jó úté. No, meg is lét, Vájinándor kifaragta, lét, amilyen lét, ottvót egy órjásembër, vállán ott út a Kisjézus, kezibe bot, a bottyábú még virágos ágokot hajtott. Akkor odatette a kiskerbe a fa helire a ház elé. Onnajtú kezdve, akicsak mént a úton, kalapot ömöt előtte. Csak a Lébus nem. Aszongya neki Öregapád. Nem szígyélléd magad, nem ömész kalapot a szent előtt? Osz minek ömëjiek, én má fa korábo ismertem! No Öregapád majnem megharagudott a Lébusra, gondúta ez olyan zsidó szokás, osztán mégse haragudott, mer a Lébusra nem lehetött haragunnyi. Nè ömëj kapalapot faragványoknak. Monta Szemmózes. Monta a Lébus. Összejártok tovább, osztán tèt-mút a idő, éközélgött a pünközd, a Szentlélek ünnepe. Akkor vót a zsidópünkösd is, abba a esztendöbe egybe esött, ünnepötík a Szemmózést, az vezette a nípet. Asz hitták a zsidók hetedhét ünnepek, méntek, vót Maradon egy kis templomuk, vitték a virágokot, fódízítötték, mind úrnajakor a katalikusok a templomot. No de hogy a lényegét mongyam. Aznap ékeztek gyülekeznyi a embërek Öregapád házo előtt. Mégy ki a öreg, hogy mi van má, lászó, mongyák a imáccságokot a Szenkristóf előtt. Aszongya neki a éggük, a kegyelëm illattya vezetött ide a Kisjézusho. Tutta akkor Öregapád, hogy hársfaillat terjengött a faluba, annak szaga vezette ide a hívekét, vándorokot. Pedig sèhun hársfa a környíkën! Gyün éccërcsak a Lébus, ippet mént hazafele a zsidótemplombú, mikor megérezte a illattját. No, akkor úgy écsudákozott, még a kalapot is lekapta a fejirú. No mi van, Lébus, aszongya neki Öregapád, csuda kó a zsidóknak, hogy higgyenek? Há má olyanok lésztek tán, mind a katalikusok! Bizon nagy csuda ez, aszongya a Lébus, mer mámo kapta meg Izraël nípe a szentírást örökkívaló Atyámteremtómtú, aki kegyelmivè megváltott minkét a fokságbú. Bizon nagy csuda, felëlli ère Öregapád, mer mámo kapták meg a szentapastalok a lílek erejit, abba van megváltás

kégyelme, akkor lehozták a csőribe nekik a evangélijomot. Mer olyan a hársfavirág, mind a megváltás kégyelme. Így osztán má te is kalapot ömész Szenkristófnak. Az a vándorok vídelmezője, mer mind úton vagyunk a temetőbe, monta Öregapád. Nem a Szenkristófnak, hanem, aszongya Lébus, hanem a Szemmózésnak. Kezibe a bot, amivē álló vizet faksztott, még ami kígyóvá vát, és megőte a bálványimádókat. Még amivē szíjjéváosztotta a tengért. Ott vezet ki a nípet a fokságbú, a sénkíffőgyirű, a égyiptomi légérékbú. Mer órjásnagy szent vót Szemmózés. Ott áll a vállán Izraél nípe, gyerek még, taníttanyia kó. Mer írva van, hogy szároz lábbó vezette át a nípet Szemmózés a tengären. Há hugyan maradhatott vóna szároz a lábuk, ha a víz ketté is válik, a feneke csak nedves marad. Így osztán nyakábo vätte Szemmózés a nípet!

IANCU LAURA

Kiüldöztetésem éneke

*Éjjél után, a havas tájon,
tíz éves gyermek vesztegel
egy falovon,
föl-föl vonyít egy farkas mögötte,
visszhangzik a téli holdon éhes éneke.*

*Sovány vagyok ma is — a negyvenhez közel,
s megannyi farkas kívánja halálom.
Csak hiszem, hogy a gyermek
megszökött álmában,
s megszöktet engem is a falovon.*

*Reggelre nem lesz neved: virágos kert, Pannónia.
Ez lesz itt Káin fejedelemsége.
Kiáltozni fog a szórvány fiak Istene,
falovon, fakeresztek közt botorkálva,
tudom, hogy nem hagyja annyiba'.*

Éjszaka a gyermek

*Éjjel öregednek a fák,
amikor hallani a gyermekkor
jaját. Hallani, amint
vetkőztetik a lágerben a rabokat,
Rómába viszik egyiket-másikat,
és fejük helyére akasztják a glóriát.*

*Fényben érkezik a tél is ide.
hideget költ,
mintha csak madár volna.
Az éjszakai halálban nem látszik,
hol lakott a lélek és hová a sietség.
Mintha csak takarót húzna magára,
hogy többé már ne fázzék.*

Szemek

*Szemedben látom: valami őszi szerelem
eltávolít a balladás ködében,
s gyengén menetel veled megannyi
nevenincs pillanat,
minden hétfő, minden szombat,
minden templom, minden harang.
Eső lesz akkor, úgy, mint most.
Hamis lesz minden gondolat,
mely közel hoz, méreggel tölti
poharamat, hogy jönni lássalak.
Este a jégvirágos ablakon elnézem:
egy lépésre van az ég, elérem.
Kegyetlen irgalom szemében.*

Forgalom

*Megyek már, Uram, magamtól is,
a forgalommal szemben,
félelem nélkül, de nem merészen,
ím, menni kényszeríttettem.*

*Eszembe jutottál minap,
a képedet poroltam éppen
(a vendégek tiszteletére s) hogy tisztán lásd
milyen az este mikor
két szeretet ütközik össze.*

*Ilyenkor újból nagypéntek lesz,
és nagy udvara nő a holdnak.
Csak harmadnapon tudjuk meg
a bizonyított igazságot:
ki támad fel, s ki lett a halott.*

JUHÁSZ ANIKÓ

Rojtjaink

*A nyüzsgő időben messziről
nézve csak a tömegek vannak
hosszú fürtökben...
s rajtuk kirojtosodik mindaz,
amit múlt időkben még
mesteremberek hívtak elő.*

*Az angyalokból a tömegben csak
mezítláb igyekvők lesznek,
dobozokba kerülnek szárnyaik.*

*S féli az ember azt, hogy
otthona ernyőjét veszíti,
hogy szembekerül ismeretlen árnyak
mozgó vonatával, hogy
jövőjéből letörnek itt-ott
egy darabot, hogy házába
olyasmi csenget be lassan,
amit elviselni csak kellő távolban lehet,
féli a tölgyfa, az ő tölgyfája életet
adó árnyát, féli az ást, hogy bár őt
szolgált, egyszer csak ellene fordul,
féli azt, aminek kibomlása
teljesen el nem takarható,
féli a jövő idők drótposta-madarait,
mert szárnyukon a vész
nagyon is billegni látszik.*

Kit az ág, kit a tégla...

*Egy fa állt a közelében,
hogy szilva- vagy almafa,
szem el nem dönthette akkor,
a biztos csak gyökerében rejtezett,*

*még ha egyszerre húzta magához
város és a szomszéd falvak csendje,
ha folyónak vize ostromolta létét,
ő akkor is tudta, a fát mi teszi fává,
s nézte a gyermeket, ki a házból
szaladt ki hozzá...*

*Ő meg a ház már rég együtt voltak,
az ég karcolatán nőttek
együvé, növény és kő voltak
a létezés harmatán, a sikongató délidőn...*

*kit az ág, kit a téglá emelt naggyá,
kit a csend húzott még szélesebbre,
ki folyónak halain elmerengve
úszott tovább az árban,
ki gyerekszandál nyomán találgatta,
a gyermek épp hová mehetett...*

*ki szilvát adott a szájnak, ki meg almát,
de fa volt mind a kettő,
fa volt a folyónak sodrán,
több annál, mintha csak árnyékát ejtette
volna le a földre a folyton
szétzilált képzelet.*

MOHAI V. LAJOS

Botozgat a földön

*Egy volt-személy helyett
létre jött a másik,
ki semmit sem dob el
a végső megszokásig.*

*Már kihüvelyezte,
mit a múlt állít róla,
és nem restelli, hogy
pátosz a sűgője.*

*Ha megmosolyogják,
rendjén valónak érzi.
Botozgat a Földön,
s a jövőt sem féli.*

Laudatio funebris

*Ki vezeti kantárszáron őket,
hogy az istállók összedőltek?
Ha elnyelné testüket az emlék,
ki fogadna, ha innen elmennék?*

*Ahogy vonszolták a menetet,
a testek vonalkódja remegett.
Az árnyak lehasaltak a porba,
meszet lehelt ki a pincék torka.*

*Hidegen sorakoztak a házak.
Égi mezőn dobogtak a lábak.
Szerencsére, roppant út ez valóban.
Mérgét fújta az Isten a porba!*

Rezümé

(Tandori Dezsőnek)

*Ha már végleg vége, megszűnök,
de ne irigyeljen senki,
aki befejeződik, az se
bír csak halott ember lenni:*

*a Föld fészkében sem törik szét
múlt-élete szárnycsapása,
ványadt kezéből nem pereg ki
el-nem-múló odaadása.*

*Néhány maroknyi rög alatt még
a test-kiállta kínok fájnak,
s kő-jelenlét fuldokol
koporsódeszkák iszonyatában.*

FALCSIK MARI

Rejtő, a pesti író

A szerző költő, esszéista.
Legutóbbi írását 2015. 5.
számunkban közöltük.

„Ha az élet- és emberismeret döntő fontosságúak az írás művészetében, úgy elmondhatjuk, hogy az egész világirodalomban alig van író, aki a magyar Rejtő Jenőnél kalandosabb és változatosabb életet élt” — így vélekedik 1934-ben a *Déliáb* riportere. A lap említett év július 14-én hoz riportot a Budai Színikör számára írt darabja debütálása előtt álló íróval, aki a riport tanúsága szerint ifjú kora ellenére már sűrű és viharos csavargó múltat tudhat maga mögött. Ez a kivételes dokumentum (elérhető az Interneten) Rejtő saját élő szavaival közvetíti az író röpké, ám annál eseménygazdagabb önéletrajzát, az írói karrier kezdetének idejéből. Rejtő ekkor 29 éves. Ma épp száztíz lenne, mint jó Japán-beli romipartner, József Attila.

A *Déliáb*-cikk ott kezd, ahol Heltai ajánlólevelével — és ennél nem is sokkal többel — a zsebében a 19 éves fiú nekivág a világnak Berlin felé, hogy aztán ő legyen a 20. századi magyar irodalom legnagyobb „hobbo”-ja — mint ő mondja, *„így nevezik internacionális nyelven a csavargót”*. És innen már ő maga meséli el hihetetlen kalandjait, nagy öniróniával. Mély tapasztalatokban bővelkedő hányattatása során volt parkett-táncos, dokkmunkás, kézimunkákkal házaló árus (állítása szerint ez volt a legnehezebb), cementgyári melós, mosogató, cirkuszi napszámos, profi verekedő. Utazott *„vasútak tetején, tengelyen, gyalog, zsupkocsin, féderes szekéren”*. Lakott azilumokban, csavargók börtönében, két hétig még *„a Fourvoieren a világ egyik legszebb templomában”* is. Több tengerjárón volt potyautas, mindenféle hivatalos okmányok nélkül lehetett kötőrő a paratai sziklákon — talán volt idő, hogy ő is, akárcsak halhatatlan Fülüg Jimmyje, illegálisan tartózkodott az egész Glóbuszon. Majd következett Svájc, Prága, Bécs, Konstantinápoly, Párizs — a francia fővárosban, remek regényírói érzékkel, egy darabig hagyta, hogy a royalista hajlamú szállodatulajdonos házaspár valamely balkáni kiskirályság trónja fosztott uralkodójának nézze. A menekült koronás főt és a titkos tárgyalásokra sűrűn hozzá látogató udvari embereit — szintén csupa éhenkórász — a két jó lélek bőségesen élelmezte, és a szobáért sem fogadtak el egyetlen szantimot sem. Majd Biscaya után, Marseille-ben jött a légió: megjárja Dakart, Casablancát, Dzsebelt, de egészségügyi okokból elég hamar leszerelték (a regényéhes mendemondák egyike szerint megvesztegette az ezredorvost, egy másik szerint pedig, ami nagyon is illene hozzá, egyszerűen megszökött a légióból). Ezután még egyszer volt ereje nekivágni Európának. Nizza után sorra járja az olasz városokat — amikor kitoloncolják Klagenfurtba, még visszaszökik Itáliába, hogy befejezze körútját. Aztán Velence, Trieszt — és ott: *„egy hirtelen ötlettől sugallatva elhatároztam magamat egy minden eddiginél kalandosabb, veszélyesebb útra: hazajöttem Budapestre, ahol nincsenek dokkok, kenyeret adó*

gyarak, ahol nem vagyok napszámos és csavargó, tehát mind e nációnál szegényebb vagyok”.

Úgy alakult, hogy nagyon is jogos lett ez a korai ironikus felhang. A közép-európai nagyvárosok hétköznapijai néha életveszélyesebbek a dzsungelnél. Ezt a szorongásban kiváló előmenetelt mutató Rejtő zsigerből is tudta, de — előbb mint kezdő író, később mint zsidó származású — megismerhette a saját élet- és haláltapasztalatából is.

A cikk ott ér véget, ahol Rejtő ismét útra kel, de ezúttal már Bécsből visszafordítja saját halálának híre, amit az újságokban olvashatott. Mint Fülíg Jimmy a nagy földrajztudós-megtaláló trükk után. *„Nagylelkű pártfogóm és mesterem, Karinthy Frigyes egy szép, meleghangú cikket írt rólam a Pesti Naplóba — meséli az író a Délibábnak. — Természetesen nyomban hazatértem, egyrészt, hogy megcáfoljam a halálhíremet, másrészt, hogy lássam, mi történik egy emberrel, aki halála után aránylag jó egészségben megjelenik a Nagykörúton. Semmi nem történt, csak az, hogy ittragadtam...”*

„Szomorú dolog az, ha valaki meghal, de kiderül, hogy ez csak tecc — meséli Jimmy a levelében „kiráji kollegájának”, a Boldogság-szigetek uralkodójának a Piszkos Fred közbelép, Fülíg Jimmy őszinte sajnálatára című halhatatlan ópuszban. — Ha az ember jön a túlvilágról és látja hogy a Dokok, a kikötők, raktárházak, örömfű és pofonok meg minden ép olyan mint volt. Mert itt mégis abban a tudatban vannak, hogy mekhalt a Fülíg Jimmy és mégis csak épen úgy mennek és lármáznak mint tegnap... Ép úgy futkáznak az autók, ép annyit haszudik a Buszkó Mócsink és ép úgy csilingelnek a villanyosok és ami a legkínosabb: ép úgy süt a nap! Nem tudom, teccik-e érteni?”

Rejtő tehát az éhezést, kikötői kocsmás késszúrásokat, zsiszikes borsót, afrikai trópusilázás menetelést, leszereléshez megevett darab szappant túlélve — pesti író lett. Nem kockázatmentes vállalkozás. Ezt ő maga is kimondja a riportban: *„Raktam kábelt a Fleischmarktton, és lapátoltam havat a szörnyű spanyolnátha idején, kiskabátban, szakadt talpú cipőben, harmincnycfokos lázzal 33 fokos hidegben, a többiekhez viszonyítva aránylag egészségesen és jólöltözötten. Ugyanekkor a Belvárosban harminc-negyven ember halt meg naponta, meleg ágyakban, kórházakban, professzorok keze alatt.”*

Állítólag Rejtő is csak egy „huszár a tetőn”. Állítólag ő is csak azért vágta magát az életveszélyes kalandok sűrűjébe, mert félt. Mert ős-szorongó volt, olyannyira, hogy fenntartott szobája volt a Lipótmezőn, a Sárgházban, ahonnan nappal azért a legrosszabb korszakaiban is bejárhatott a városba, mint egy kimenős Vanek. Regényeiben másutt is át meg átbutcskázna a színen a bolondokháza-szőkevények, például az *Egy bolond száz bajt csinál* lapjain is egy, de van, ahol tucatszám futkároznak: ez a *Piszkos Fred közbelép, Fülíg Jimmy őszinte sajnálatára*. Számmomra ez a szép epikus című regény Rejtőtől „A Nagy Könyv”.

Rejtő Jenő bolondjai mind ugyanazt üzenik, amit az író fonák életrajza: bolond ez a világ, s egy bolond világban a bolond jobban

láthat. Így is van: Rejtő lelkének és idegrendszerének azt a részét „nem sérté a golyó”, amelyik az emberismeretet működteti, amelyik megírhatja vele a keserédes humorral megfogott emberi természetrajzot, amelyik a kávéházakba járásért felelős, legfőképp a Japánban ücsörgésért és ott a vég nélküli agysziporkáztatásért. „*Ez a centruma 1.-ső rangú.*” Ül tehát a Japánban nap mint nap, hogy színről színre lássa az eccehomót, és amit lát, azt néhány tökéletes görbe vonallal papírra is vesse, ha épp hozzák a számlát. Mert ő is a szövegeivel fizet, mint nagylelkű pártfogója és mestere, Karinthy Frigyes.

Rejtő Jenő emberismerete: mint a legnagyobbaké. Szagáról ismeri meg az emberállat összes bűneit. Különös tekintettel a pestiekre. A Rejtő-regények bődületes marhasághullámai közül az ember feljő és megnyilvánul — oly mindegy, ha körötte kibogozhatatlan hablatynak is tűnik maga a sztori. Egyébként ez a vád sem igaz: Rejtő többnyire remekül vezetett krimi-vonalakat húzgál át mindenféle árkon-bokron, nevéhez méltóan a sok badarságba rejti a jó sztorit, mintha csak a játék kedvéért, no meg hogy a flekkek szépen gyarapodjanak.

Egyszer szűk bizalmi társaságban összefogtuk egy-egy Rejtő-regény színopszisztát: a rejtőihez nagyon hasonló mechanizmussal neveltető groteszk francia filmkomédiáknak vannak ilyen forgatókönyveik (azokra gondolok, amelyekben a főszerepet rendre — nem derogált a szépségének — Thierry Lermite játszotta). A lényeg persze itt is, ott is az, hogy a fergetegesen forgó lüke események közepette az ember cselekszik, és ezzel megmutatja önmagát. Rejtőnél épp a pesti ember. Én ezért hívom pesti írónak Rejtő Jenőt, elsősorban ezért. Persze látom őt a kávéházi-színházi pesti nyüzsgésben is, régi tréfás esetek hőseként is — mint tapsot arató vígjátékíró, pesti színpadok háziszzerzőjét, a Japán kávéház kézírattal fizető törzsvendégét, a többi nagyszerű bohém között emblematisz figuráját a városnak. De nekem a regényeiből — akár a Szaharában járunk bennük, akár Párizs valamely titokzatos házában, akár gögös angol lordok könyvtárszobáiban — mindegyre dől a modern Pest, és ebben a jelzőben jól megfér a korabeli a maival.

Az alakok teszik. Ők teszik kitapinthatóvá Rejtő szövegeiben a városát. A szülővárosomat, életem örök színterét. A számomra is könnyen beazonosítható alakok, akik mögöl — legyen az egy futóbolond vagy egy bőbeszédű fogatlan oroszán — nem hiányzik ehhez a pesti látkép, sem az a hangulat, amit más pesties írásokban a helyek, kiskocsmák, utcanevek direkt felemlegetése ad. De Rejtő regényeiből úgy hajol ki egy-egy kendőcsücskös fejű asszonyság, hogy közvetítse a ház, az udvar, az utca véleményét, hogy konkrét említés nélkül is ott úszik a hétker pörköltillata vagy a nyócker kukaszaga a levegőben, játszódják bár a jelenet épp a Pacific Ocean Trust — népszerű nevén a Paciocsi — igazgatójának szépreményű, ám annál léhább fiacskája amerikai lakosztályában.

Emlékszünk? Amikor az elveszett földrajztudósért, Gustav Bahrért megindul az egyszerű emberek szíve... Míg az expedíció szerveződik, a Pest-gyanús háttérből csak úgy visszhangzik a tömegvélekedés, a pletyka, a háztartási száanalom. És persze az a lehetetlen asszociációs kör, amitől én mindig elámulok, ahányszor csak belehallgatok a körfolyosók vagy piacok élénk beszélgetéseibe: ahogy ez a városi agóra magára vonatkoztatja a világ minden történéseit.

Előbb csak olyan jelenséget csíp ki az érzékeny író a társadalmi környezetből, ami — bár mi elsősorban Pest hangját halljuk benne — még minden város tömegesen megnyilvánuló polgárságára igaz lehetne: *„Csakugyan! — kiált fel a regényben a városi nép. — Mi is lett ezzel a Gustav Bahrral? Jó, hogy említik... Itt egy értékes ember tűnt el a leltárból, és senki sem szól, senkinek nem hiányzik! Hallatlan!”*

„Valaki sínylődik a távoli óceánon! — kiált fel maró szarkazmussal az író. — A szomszéd lakásban megöszül egy zongorahangoló, és senki nem törődik vele... Az asszony ruhái, a gyermekek dohányzása, a zongorahangoló könnyelműsége (26 év előtt egy négyágú ezüst karosgyertyatartót vett a nagyanyjának) okai a bajnak... — ecce homo, városias módra — a polgárok zöme úgy érzi, hogy rokona lett az elveszett kitűnő tudósnek. A polgárok szeretik, ha kitűnő egyénnel rokonságba kerülhetnek. Természetesen nevetséges volna azt mondani, hogy küldjön a távoli ismeretlen szigetre néhány dollárt ennek a tudósnek.”

„Az emberi részvét éppen fordítottja egy kirándulásnak — summázza Rejtő a jelenséget. — Minél távolabb fekszik a térben a száanalom célja, annál gyorsabban és kényelmesebben eljut hozzá megértő embertársainak szíve.”

De amikor ennek a városi agórának egy-egy pregnáns képviselője megszólal, máris tudjuk, hogy itthon vagyunk, Pesten vagyunk, a Garay téren vagy a Klauzálon, egy Üllői úti vagy egy Baross utcai nagy bérházban. Mert mindenütt mondanak ilyesmit, de így csakis itt mondják, minálunk, a Nagyvásárcsarnokban vagy a körüti fák alatt, a káposztaszagú nagykapuk árnyékában: *„De végre is egy ember baját, akinek a felesége idei zöldborsót vesz, amikor még ennyi meg ennyibe kerül kilója, nem lehet közügyvé felfűjni. És ha már itt tartunk, miért jár a leánya állandóan új selyemharisnyában? Miért nem teszik össze azt a pénzt?... Látja, ilyen emberek, mint ez a Gustav Bahr, ötcentes szivarokat szívnak... A sógornóm mondta, aki jól ismer néhány híres tudóst, mert kölcsönkönyvtára van. Az ilyen embereken, mint hangoló Anton és családja, nem lehet segíteni... Láttam, hogy a kisleány szakadt harisnya van? Hát ez az!... Mindenki lehet szegény, de engedje meg, rongyosan azért nem kell járni!... Az unokafivérem sokszor együtt van minisztériumi emberekkel, mert jó társaságba jár, és azt mondja, hogy ez a Gustav Bahr mindig olyan rendes és tiszta volt, mint aki most jön egy skatulyából. Istenem, csak megtalálják szegényt! Tudja, hogy én meg az uram nem aludtunk egész éjjel!”*

És a lenyűgöző monológ után az író, maga is kissé visszahőkölve, már csak ennyit szól ki az olvasónak onnan a bérházi nagy-

kapu mellől: „És sajnálják és ennek még gyűjtenek is esetleg, és ha majd előkerül, meggyanúsítják, és pletykáznak róla.”

Megszólal itt még Rejtő másik kedvenc állatfajtája is, a pesti redakcióban tenyésztő sajtós. A szimatot kapó szerkesztő így szidja újságíróját: „Szörnyű, hogy egy ilyen világhírű festőművészt... hát kutatót! Ki a fene törődik vele!... Szóval ez magasztos ügye az emberiségnek, és miért nincs hír róla?... Kétségbeesett gyermekei sírnak utána... Maga lehetetlen fráter! Írja, hogy a testvére gyermekei sírnak, vagy a szomszéd gyerekek, de gyereksírás kell, mert anélkül nem ér semmit!”

És arra emlékeznek-e, amikor aztán „jönnek a görlok! *The Twenty Gustav Bahr Melody Sisters In The Bask!*” Mert amíg valamiből nem lesz sláger, addig nem is létezik. Ezt a törvényt a pesti dalírók tudják a világon a legjobban. Pesten a slágerek jegyezték a trendet: bukjel-szoknya, bubifrizura, cserlszton, habos sütemény, de még később, kevésbé kabarés korokban is: táskarádió, Bambi szörp és neccharisnya — kell egy jó sláger, és a kis téma máris vaporizálódik a köztudatban... Ez Gustav Bahr amerikai porszívóügynök esetében is pesti recept.

Ha az ember mélyebbre megy, a Rejtő-szövegekben rátalál arra a szintre, ahol a pesti létezés bonyolult kondíciói szinte elevenen rögzültek a nyelv valóságában. A Rejtő-figurák — alakjuk, beszédük — őrzik a Rejtő-korabeli Pestet. És míg egyetlen kendőcsücskös vicéné, egyetlen affektáló kvázi-úriasszony, egyetlen vastagszeműveges futóbolond, egyetlen atlétikus jassz is létezik Pesten, addig Rejtő Jenőt is őrzi a mai város. Márpedig léteznek ők máig mind. Hiszen a Rejtő-mű alapanyaga — csupa pesti aszfaltfolklor. Sőt: a mély-Pest — ahogy ma mondjuk, az esélytelenek világa. Amit ez a balhész fél- és alvilágjáró olyan jól ismert, hogy óriási röhögtetés közepette szépen átbillentette a nagytiszteletű magyar irodalomba.

Ebben az én kedvenc regényemben még a bennszülött törzsfő, Kannibál Ödön is olyan jelenség, aki így, ezzel a névvel azonnal jegyet válthatna bármelyik pesti villamosra. (Talán akad, aki még emlékszik rá: járkált is valaha egy fura alak, egy összetéveszthetetlen figura a Belvárosban, Kannibál Öcsi néven...) Nos, ennek az Ödönnek a jól tájékozottsága a civilizáció bajos ügyeiben, valamint e fölött érzett bús melankóliája, akár egy pestszentlőrinci kertes házból beljebb költözött tisztviselőé. „Megmondtuk ennek az úrnak — így beszél a regényben a szomorú bennszülött —, hogy nincs szükségünk olajkutatókra, menetjegyirodára, híradóra és fertőző betegségekre. Mi békében akarunk itt élni, és álmofejtő varázslóink szerint a civilizációról álmodni közeli útépitést jelent... Kicsiny szigetünkön előfordul, hogy megesszik a halott embert, ám jelenleg még az élők békében megvannak, és hadd éljen boldogan a szigetiünk a távoli óceánon, közlekedés, verses drámák és daláregyletek nélkül.”

A modern kor e lajstromát a regényben Tülök Tódor honolului vendéglőjének törzsvendégei egészítik ki, „akik nem szeretik korun-

kat”. Akik nem kedvelik „az új tengerészgenerációt, a gépfegyveres banditizmust, a hangosfilmet, a sztratoszférát, a csőbútort, a többtermelést és a kötelező húmlőoltást”. Látjuk? Jószerivel leltárt — nagyon ironikus leltárt — készíthetünk a modern városi létről, a korabeli pesti újdonságokról, szórakozási lehetőségekről pusztán azzal az egyszerű eljárással, hogy Rejtő bennszülöttjét vagy kocsmahőseit szó szerint idézzük.

Ugyanez a pesties civilizációs szkepszis árad Wágner úr hátborgongató leveléből is. De ez a levél, ez a torokszorongató szöveg ezen felül is bravúros magánszám, pontos látlete az alkoholelvonási tünetektől szenvedő embert megrohanó valószerűtlenség-érzésnek, amit csak a valaha remek-egész ego hajdani társadalmi rutinjának itt-ott megmaradt abroncsai tartanak kordában kissé. Komoly pszichológiai adalék a zsigeri szorongáshoz, amivel az író szellemében a humorérzék társbérletben élt.

Wágner úr a hajón a szeszkészlet elfogytával örökös boldog részeg álmából felébredve ott folytatja az időt, ahol a harminc évvel azelőtti első berúgásakor kiszállt belőle: „bús arccal körüljárt, és bemutatkozott sorban mindenkinek. — Zaturek Manfréd vagyok — szólt halkán”. Aztán „idegesen ténfergett és a szalonban egy napilapot keresett, mert szerette volna tudni, hogy hová fejlődött időközben az orosz-japán háború? ... Később levelet írt a feleségének, melyben közölte, hogy jól utazik. Érdeklí ez a kiállítás. Majd meglátja azt a repülőgépeket. Egész éjjel dinamogépeket látott röpdödni a levegőben, szárnyakon (!) sokáig. Ez persze a veronézertől lehetett. Attól mindig nyugtalanul alszik. Az ember ne egyen sok vacsorát. De főként ne akarjon repülni. Az nem adatott meg. Van telefonhírmondó, szabadonfutó (kontrafékes!) biciklik, telefon, sürgöny, öngyújtó és fényképezés. Quo vadis? Mi kell még?

Nincs tovább, Edit, hidd el! Ha fejlődne még a technika, Isten lenne az emberből! És ilyesmi ritkán vezet jóra.

Eddig az időutazásos regényekből ismerős trükk, az időjáték (a „vissza a jövőbe”). De ez csak adalékeleme itt ennek a döbbenetes szövegnek. Karinthyra hajazó megoldás. Viszont hogy mit dolgoz fel ezzel a trükkel, az már hamisítatlanul rejtői, eredeti találmány. Ezt a jelenséget író őelőtte még nem mutatta fel ebben a furcsa fény-szögben. Íme, a hajdani gondolkodó, érdeklődő, világlátó okos pesti polgár, még-nem-Wágner korából, egykori teljes épségében — hány ilyen monumentális hajóronccsal találkozhatott Rejtő a pesti kocsmákon zátonyra futott életek között? A megfoghatatlan félelem így jön elő Rejtő e kivételes szövegében: „... Valami hülye cipelte őt álmában, és gyertya volt a kalapja mellett. És hemzsegett minden ezektől a kinematográfvetítőtől, és az volt a legszörnyűbb: Képzeld! A képek beszéltek (!), énekeltek (!), és csurgott az emberről a veríték, és nem tudott felébredni! ... Nehéz idők, drága fiam — írta még, mert egyre írnia kellett. — A mi korunkban minden esztendő duplán számít!... De lehet, hogy azért e rosszkedv, mert kóstoltam egy kortyot. Te tudod, ez babona nálunk a családban (ostobaság!), hogy aki egy kortyot iszik, az alkoholista

lesz, és nem hagyja soha abba, mert mindnyájan szégyelljük, hogy a papa, ha ivott, hát dúdolt a lépcsőházban. És meleg volt, hát ittam egy kortyot. De hogy dúdoltam volna, azt nem hiszem.”

A korabeli irodalom igencsak komoly dolog volt. Annyira komolyan vette magát, mint ez az egykori józan Wágner. Rejtőnek kifejezett szerencséje lett volna az azóta teret nyert irodalomelméleti terminusokkal: abszurd, groteszk, megtört épségű szöveg, alantast a fenségessel, szövegirodalom... Van a mai magyar írók közt egy, akinek megadatott egészen közvetlenül érezni ugyanezt a fenség-alantas rétegét az életnek, a rejtői groteszket, a bőre alatt — egy egészen elpestiesedett magyar írónak, egy mai grammásnak, mai keserédes nevetetőnek, a Parti Nagy Lajosnak. Ha egyszer mégis kijön majd azzal a fürdős regénnyel, amiben a megjelent első részlet tanúsága szerint (megjelent 1998-ban az *Alföldben*) valami titkos Rejtő-rokon készül a napvilágra bújni, akkor majd újra itt köszönthetjük körünkben a rejtői Örök Kisembert, aki groteszk kínoktól szenved, nevetni kell rajta, és szeretni, de mindkettőt nagyon.

Mert Rejtő úgy is pesti író, hogy a pesti íróké. Érezzük-őrizzük őt, csodáljuk nyelvi leleményét, némelyikünk még kabaréba is dolgozik, mint ő. Néha megpróbáljuk megugrani azokat a nem hétköznapi grammatikai magasakadályokat, amiken ő végezte könnyed tornamutatványait. De aztán többnyire csak utánozni tudjuk, belátjuk, hogy valószínűleg ezzel — mint valami különleges hangképző szervvel — születni kell: hogy egyszerre csattanjon a szellemi, a szituációs és a nyelvi poén, s közben a beszédből még feledhetetlen karakter is szülessen...

Mindamellet Rejtő emberanyaga, a *Pest profundo* nem sokat változott hetven-nyolcvan év alatt. Wágner úrral teli van a sarki kocsmá, ahol megannyi Pepita Ofélia lantol és beszél különelveket. S minden kocsmá szegletében áll egy hallgatag Drugics, a hű Melanie fokaira támaszkodva. Tuskó Hopkins mindennapi pesti figura, pökhendi, hazudós, izzadtságsgazú tróger, vacak egy jellem, de azért mindenben benne van, néha még valami jóban is, ha a referenciaembere, valamelyik jelesb gazfickó hívja. És még tán a Vendrinerék is megvannak, az egész pereputty, de Piroska, a sakál legalább, a minap láttam a hatoson a Blahánál, hisztérikusan ide-oda forgatta riadt fejét, ideges volt a nagy útfelújítási grimbusz miatt — le kellett volna takarni szegénykét. De talán megvan még a rég leszázalékolt Aladár is a szívdobogásával, aki a nyugdíjas kispadról is csak egykori munkahelye síkjából képes a világot szemlélni: artisták és jegyszédők, ez az emberiség két faja. Vanek úr meg, hajjaj, számatlan leszármazottja tölti meg a szakrendelők várócsarnokait, az önkormányzatok ügyfélfogadóit, ahol a mindenkori bekattant nyárspolgár kissé indignálódott sóhajjal, de az emberi faj sekélyesebb szellemű egyedei iránt tanúsított mérhetetlen türelemmel magyarázza el újra és újra a maga bonyolult, szokatlan, de figyelemre-

méltóan egyedi szempontjait. És Jimmy meg Gorcsev meg Csülök meg Senki Alfonz, a „spanyol” — ezek a hencegő vagy sima léptű, jóképű csirkefogók is mind-mind itt próbálják az életüket érvényben tartani. Csak a tábornok úr szép leányát és a Becsületrendet meghozó nagy kaland hiányzik — igaz, az a '30-as években is csak a Rejtő igazságosztó népmeséiben jutott nekik.

Ha ez lényeges, hát mára már lett Rejtőnek Pesten egy innen-onnan lecsípett helyes kis utcája is — ezt az évek óta hajszott álmát az internetes Rejtő-rajongó tábor néhány éve küzdötte át a megvalósulásba.

De én azt szeretném, ha visszajönné, ha ő maga visszajöhetne. Hogy lássam, mi történik egy emberrel, aki halála után aránylag jó egészségben megjelenik a Nagykörúton. Ha visszajönné, és más-képpen kanyaríthatná az útját onnan, ahol '34-ben kezdte, az első színdarabja premierjéről álmodozva. *„Szereztem egy-két tanítványt, főként baráti körömből, akiket nyelvekre oktattam. Néha egyik ujság hozta kisebb dolgaimat, egy hetiújságnál mint riporter, tördelő és szerkesztőségi titkár működtem havi negyven pengőért. Állás után hiába jártam. Mindamellet befejeztem egy színdarabot és író lettem... a Darabomtól sokat remélek, hozzáértők, akik eddig részleteket olvastak, sikerrel bíztatnak. Optimizmussal, életkedvvel nézek a jövőm elé. Ha nem sikerül semmi, maga a küzdelem tartalmas volt, színes, megérte. Azonban itt a premierem... Most csak ez érdekel. Meglátjuk, mit hoz a jövő!”*

Midőn ezt nyilatkozta a Délibábnak, már tíz év se volt hátra Ukrajnáig, ezrek és ezrek pusztulásának színhelyéig, ahová őt '42-ben a kórházból hurcolták el, s ahol egy fagyos barakkban megölte a tifusz. De ennél sokkal pontosabb, sokkal igazabb, ahogy a *(Velük voltam* című kötetében megjelent) gyönyörű írásában rá emlékező Boros Elemér mondja: itt érte az, amit nem nevezhetünk emberhálának, külön szavunk meg még mindig nincs az olyasmire, hogy *„a tetvekkel és ragályokkal szétmárt testen megfagy a ráloccsantott víz és alatta a megszenvedett ember”* — úgy mondjuk hát, hogy elérte a szörnyű vég. Az ős-szorongó vidám kalandort. Az emberismerő hobót. A pesti abszurd csúcsra-fejlesztőjét, világcsavargó nyelvzsenit, minden idők legnagyobb magyar marhaságíróját.

KISSLAKI LÁSZLÓ

A csatos imakönyv

A szerző előadóművész, Németországban él. Legutóbbi írását 2014. 12. számunkban közzeltük.

Mikor megkondult a harangszó s végigbongott a falu felett, egyre másra csukódtak a pitvarajtók a misére igyekvő hívók mögött. Borbíró Anna még körbenézett a tisztaszobában. Persze, hogy az almárium tetején volt a rózsafüzér, mint mindig.

— Hiába, na, vén vagyok — gondolta, mert ugyanott szunnyadt a rézveretes imakönyve is, ami már vagy harminc éve kíséri a templomba.

Anna kezébe vette s kinyitotta. Az első lapjára szépen be volt írva, hogy „Gyámlányomnak kézfogója emlékére; — majd alatta: — Huszti Pál. Karácsony havában, az Úr 1913. évében.”

Az utóbbi időben Anna gyengülő elméje már gyakrabban ugrált előre-hátra az évtizedek között. Most is leült a padra az ivóvizes vödör mellé, és a kifakult, szálkás betűkre meredt. Lassan visszaringott a nagyháború előtti, utolsó békeévbe.

— Úgy illik, hogy a menyasszony már módosabb könyvből olvassa az Igét — helyeselte Danziger bácsi, a jövődó apósa is, mikor megcsodálta a csontfedelű drágaságot. Ő régebben Mózes hitű sertés-kereskedő volt, csak később lett katolikus, mint ahogy annak idején Szent Pál apostolunk is. Még talán jobb is, hogy Sára feleségét elvitte a kilencvenkettes kolera, legalább nem kellett megérnie férje hitehagyását.

A szerelem Anna és a Dávid között, ami a karácsonyi eljegyzést megelőzte, nyáron kezdődött egy demizon pállinkával.

Az pontosan Szent Istvánkor történt Borbíró Anna tanyáján, mikor a nap éppen megpihent az égbolt legtetején, s az aratók a szerű szélét vigyázó nyárfa árnyékába húzódtak. Már a szalonna maradékát is a tarisznyába tették és visszaaggatták az ágakra, mikor megérkezett végre Anna a férfiserkentő itallal. Danziger Dávid éppen gatyában — azért kalappal a fején a tűző nap ellen — izzadtan fente a kaszapengét. Mikor már a hüvelykujja is jónak találta a munkát, a vályúból újratöltötte a kiszáradt tokmányt. Már akasztotta volna vissza a bőrvére, mikor Anna őt is megkínálta az aratópállinkával.

Ahogy Dávid a pohárért nyúlt és Anna szemébe nézett, úgy érezte, mintha csődör rúgta volna hátán, vagy az ég rogyant volna rá. Szíve olyan eszeveszett kapálásba kezdett, majd kiugrott helyéből. Anna meg csak azt érezte, hogy máglyára vetették, és kábult örömben parázssá válik a tűzben. Semmi kétség, na! Az ég is egymásnak teremtette őket. Punktum! Nincs mese!

Pár hét múltán, mikorára elvégezték a betakarítást, a rákövető vasárnap az öreg Danziger ünneplőbe öltözött. Feltette a pántlikás kalapot, és elballagott Huszti úrhoz, a gyám- és keresztapához, illeően megkérni fia számára Borbíró Anna kezét.

Huszi bácsi nem beszélt a lányával történt hét év előtti tragédiáról. Arról, hogy Gasparics Laci, az uraság fia megrontotta az akkor még gyereknyi Annát, mikor a kislány náluk szolgált. Lacit éppen hazaengedték a nyári munkákra a katonáéktól, hogy segítse szüleit. Már másnap, ahogy a szorgos gazdához illik, körbejárta a birtokot. Mikor azon az átkozott órában a békalencsét rohasztó-izasztó melegben a Berek tó partjához ért, meglátta a libátvigyázó, lenge ingben a gyereklányt. A vér a fejébe tolult. Elfelejtette ember voltát; s szinte magáról sem tudva, leteperte a sikoltozó gyereket.

Az új ház építését az öreg Gasparics fizette Borbírónak, hogy ne tegyen feljelentést a katonafia ellen. Na persze, két láncc földet is követelt a szerencsétlen apa, hogy lánya ne szoruljon kegyelemkényerre, ha pártában marad. Mert még ha büntelen is, nem kell az ilyen megesett teremtés a leghitványabb legénynek sem a faluban.

Gasparics László mégis börtönbe került. Azért, mert hiába volt Bődön máminak, a javasasszonynak minden tudománya, végül mégis kénytelen volt orvost hívni. Így kiderült minden. Később a falu szájára vette Borbírót, hogy eladta a lánya becsületét.

Ezért történt, hogy egy éjjel az Istent vesztett szerencsétlen apa átosont a Gasparics portára, s felkötötte magát az istállóban. A szemöldökfa közömbösen tűrte, míg reggel aztán levágták róla a kötelet. Gyámként a bíróság a keresztapát, Huszi Pált rendelte ki. A Gasparics által Borbírónak kifizetett pénzt a bíróság kárpótlásképp jóváhagyta Anna javára.

Az esetet már rég feledte a falu, de még mindig bepárásodott Huszt Pali bácsi szeme, ha Anna tragédiájára emlékezett.

Persze ezt Danziger tata is tudta már az első héten, mikor fiával beköltözött a nemrég öröklött házukba. A vénséges vén Butykos Irma — kit tán még a halál is itt felejtett — rögtön átjött hozzájuk vizitába, és elmesélte a falu múltját, jelenét, s tán a jövője is sorra került volna, ha Danziger le nem veszi az asztról a pálinkásüveget.

A két örömapa hamar dűlőre jutott a részletkérdésekben; mit akadékoskodjanak, ha már a fiatalok szívét úgyis egymás mellé tette a Mindenható.

Mikor Anna az eljegyzése napján megkapta a keresztapjától a gyönyörű csontfedelű, rézveretes könyvet aranyozott keresztel a közepén, elsírta magát örömeiben.

Az igaz, hogy már akkoriban a faluban a legtöbb öregasszonynak volt miséskönyve, de alig akadt egy-két módosabb gazdálánya, aki zárdában tanulhatta a halk szavú apácáktól a betűvetést. Ezért volt, hogy a mise alatt a ravasz Bitó néni is Annát ügyelte szeme sarkából, hogy egyszerre fordítson vele új oldalra. De azóta már Bitóné parasztkötésű, olcsópapírra nyomott imakönyve is porrá vált gazdájával együtt.

Közben a hetek kergették egymást. Végre kitavaszkodott, s a langyos éjszakákon titokba találkoztak a szerelmesek, hogy előleget vegyenek egymásból, egymásért. Hiszen az a pár hónap nem a világ az esküvőig. — De bizony az lett. Biztos megirigyelte tőlük Ferencjóska a boldogságot, mert kitört a nagyháború, és Dávidot is behívták. A vasúton hiába bömbölték a nótát, hogy „Reszkess muszka, magyar vitéz feni kardját”, mert beleköpött levesükbe az orosz hadisten. Két hónapra Dávid berukkolása után a tábori lelkes már en gros búcsúztatta őket a lemergi katonai temetőben.

Az első háborús Szenteste Anna nem tudott örvendezni, mint hajdan Szűzmária a betlehemi istállóban. Miasszonyunk jászlát a Kisdeddel körbeállták-térdelték a hódoló barmok, pásztorok, sőt még az ajándékot hozó napkeleti háromkirályok is.

Nála csak Juhos mámi segédkezett a természetnek fényre vonkodni-cibálni az újszülöttet. De a kérges szívű néni szemét is pára lepte, mikor meglátta a gyűrött arcú csecsemőt. Látni még nem lehetett a csukott szemű arcocskán, hogy mongoloid gyermek jött világra, de szíve mélyén érezte, hogy most ez történt. Tudta, eddig még sose tévedt, s hogy majd lassanként kiütököznek a kisbaba arcán a külső vonások. Bánta, hogy miért nem tud ügyetlen kézzel a gyerekekhez nyúlni? Tettéért úgylis csak az Úrral s a maga lelkiismeretével kell szembenézni.

A falu nem szólta meg a lányt, mikor karácsonyra megszülte a nevenincs csecsemőt. Eléggé megbűnhődött érte — gondolták.

Bubu békés, jószívű legénykévé cseperedett. Nem gúnyból hívták így, hanem mert nem tudott beszélni, s csak mindenre búú-búút böngött, akár öröm érte, akár fájdalom. Ezért csak úgy rajta maradt ez a név.

Anyja béresei is szerették. Talán azért, mert a legényke maga is jókedvűen együtt dolgozott velük hajnaltól napestig. Leginkább az istállóban szeretett lenni az állatok között, mert érezte, hogy anyján kívül ezek a lények azok, akik nem hiányolják nála a szabatos artikulációt.

Anna, ahogy teltek az évek, egyre jobban befelé fordult. Életével megbékélt.

Fia is már a harminc felé taposó vénlegény lett, de megmaradt derűs, barátságos gyereknek, mint vadvirág Isten kertjében. Anyja minden este megimádkoztatta, majd mikor a kézcsók után elvonult a véngyerek az istállóba aludni, ő is letérdelt az imazsámolyára Szűzmária képe elé. Bubu egészségéért könyörgött; csodáért. Nehéz dolga lehetett Szűzmáriának a háborús időben a sokmillió anya könyörgését meghallgatni. Dacára, hogy mindegyikük ugyanazért könyörgött.

Anna minden vasárnap tisztát adott Bubura és elballagtak a templomba. Szeretett odajárni, de sokáig tartott, míg sikerült leszoktatni,

hogy együtt énekeljen a hívőkkel. Ezért jutalomból hazafelé mindig egy málnaszörpöt vett neki Leipziger kocsmájában.

Amikor újra háborúba szólította a népet az örület, Bubu is addig könyörgött anyjának, míg a plébános úr szerzett neki egy rongyos huszárcsákót. Abban parádézott naphosszat; még az istállóban se tette le. Úgy gondolta, hogy a disznók is csodálják. Azok ugyan nem bánták...

Negyvennégy december legvégén a Dél-Balaton vidékén folytak a harcok. Az oroszok már a szomszéd falvakban voltak. A vasárnapi misét követő negyedik napon az ő falujukból is visszavonult az utóvéd. A lakosság nagy része elmenekült. A pincetulajdonosok közül azért néhányan kimentek a dombok közt meghúzódó házaikba, magukkal hajtva az állatokat is. Velük ment Anna is Bubuval a harcok elvonulásáig.

Szilveszter napján már nem messze harcolt a Balatontól Misa egysége. Igaz, az utóbbi két napban nem történt semmi, mert ebből a faluból is visszavonult az ellenség. A falvak kiürültek, csak itt-ott maradt néhány beteg, öreg meg rokkant, akiknek már minden mindegy volt. Az oroszok nem bántottak senkit. Elég csak muszájból ölni...

Misa háromévi szakadatlan harc után, aznap végre megkapta az örvezetői csillagot. Már előre elképzelte, milyen boldog lesz Masenka, mikor lesétál vele a csillagos zubbonyban a Cserna patak partjára, átöleli, és számolgatja szemében a millió árnyait a kéknek. Aztán mikor már eleget örültek egymásnak, hazamennek, és ott-hon már körbeüli a ráváró vendégsereg a nagyasztalt. Elképzelte, hogy milyen csillogó szemmel fogják hallgatni háborús történeteit.

Ahogy kész lett a varrással, elrakta a tűt-cérnát s visszagombolta zubbonyát; hátrament az egységéhez, tovább iszogatni bajtársaival. Azt hitte, hogy végre pihenni fognak, mivel harc nélkül foglalták el a kiürített falut. Murakov őrmester azért a biztonság kedvéért feljebb küldte a szakaszukat, hogy nézzék át a környező dombon a pincéket, fák között elbújó tanyákat is, hogy ne jöhessen onnan váratlan támadás.

A legelső pincét már üresen találták. De nem a hordókat. Találtak pálinkát is. Persze, hogy inni kellett abból is Misa előléptetésére. Azért a borral sem spóroltak. Már esteledett, de azért tovább mentek, eléggé pálinkás hangulatban. Lövésre kész fegyverrel átkutatták a házakat, még a beomlott falú, régelhagyott pincéket is. Néhol odahaza volt a család. De itt is csak rokkantak, betegek, öregek. Így lehet odahaza is — gondolta Misa.

Már öreg estébe járt, mikor az utolsó üres pincében úgy döntöttek, hogy ott maradnak. Már azért is, mert találtak szalonnát, kolbászt, miegymást. Persze bort s sokszor párolt pálinkát is. Rögtön kellemes kirándulássá vált a háború. Idő multával a jötevé alkohol

néhányukat egy időre áldásosan kivonta a háborúból, és hazarepítette otthonaikba. De a többiek makacsul ittak, nótáztak tovább.

Misa később kiment háyni, s ahogy megkönnyebbült, teli tüdővel élvezte a frisslevegőt. Egy fáktól félig rejtett tanyán világot látott. Gondolta, örülne Másenka valami tetszetős ajándéknak. Elhatározta, hogy körbenéz a házban. Erősnek, hódítónak érezte magát. Na meg a vállán volt a géppisztoly.

Benyitott az ajtón. A szobában elég zsurorian mérte a fényt a mécses, mert csak félhomálynyit adott. De az is elég volt, hogy meglássa Annát, amint félelemtől remegve mered rá.

Misába hirtelen olyan fájóan belesajgott a vágy, hogy ordítani lett volna kedve a rátörő nőkívánás kínjától. Nem gondolkodott; csak az ösztöne űzte. Az asszonyhoz ugrott és letépte róla az örökké nyakig-gombolt fekete blúzt. Megbabonázva nézte a félhomályból előbuggyanó, még mindig telt, fehérlő kebleket.

Anna csak arra emlékezett, hogy mikor az orosz betántorgott és letépte a blúzát, ellökte magáról a férfit. A részeg katona egy pillanatra hátrabillent a lökéstől. Megrázta fejét, majd szinte kérően feléje lépett. Az asszony sikoltani akart, de csak némán tátogott, mint egy partra vetett hal. Hirtelen csak azt látta, hogy a legény megtorpan, és sértődött gyerekszeme kerekre tágul. Anna nem értette; de mikor jobban odanézett, látta az orosz mellkasából előremeredő, három vasvillaágot. Az előrezuhanó test a sámlira zuhant, csak a hátából kiálló villanyél mutatott az istálló mennyezetgerendája felé.

— Búúú-búúú — bögte a hulla mögött Dávid fia, és próbálta kihúzni a vasvillát a katona hátából. Akkor értek oda a Misát kereső katonák. Csak a rövid géppisztolysorozat hallgattatta el Bubu bölgését. Anna még csak nem is sikoltott.

A VIGILIA KIADÓ ÚJÉVI AJÁNLATA

NOTKER WOLF OSB

Életszabályok – a Tízparancsolat

A Tízparancsolat nemcsak a zsidóság és a kereszténység történetét határozta meg, hanem erősen hatott a felvilágosodásra és a modern demokráciák alkotmányaira is. Korunk mintha újra fölfedezné ezt az ősi szabálygyűjteményt. Már nem életidegen korlátokat látnak benne, hanem az emberek békés és sikeres együttélésének vezérfontalát. Notker Wolf bencés primásapát könyve a mai ember számára mutatja be a Tízparancsolatot: az „örök tömörségű” törvények modern értelmezésével segíti olvasóját abban, hogy biztonságosabban eligazodjon a mai élet útvesztőjében.

Ára: 2.240 Ft

EGY FÉLBESZAKADT PÁRBESZÉD

A háború még véget sem ért, amikor az USA-ban a keresztény és zsidó együttműködésre létrejött szervezetek konferenciát hívtak össze (1944), és elhatározták, hogy kapcsolatokat építenek ki más országok hasonló célú szervezeteivel. A következő állomás az Oxfordi Konferencia (1946. augusztus) volt, ahol a résztvevők hármast tűztek maguk elé: 1) a zsidó problémákat az alapvető emberi jogok és kötelességek figyelembevételével a szabadság, igazság és felelősség jegyében tárgyalják meg, 2) munkájukhoz vezérelyként szolgáló alapigazságokat fogalmaznak meg, 3) az elfogadott elvek gyakorlatra váltása érdekében egy éven belül sürgősségi konferenciát hívnak össze.

A konferencia megszervezésére hatfős ideiglenes szervező bizottságot jelöltek ki, amely komoly előkészítő munkát végzett a konferencia résztvevőinek felkutatásában és a helyszín (Seelisberg) megválasztásában.

A meghívást a világ különböző országaiból mintegy 60 küldött fogadta el. A szervezők előzetes tárgyalásokat folytattak a Vatikánban, melynek eredményeként megfigyelői minőségben — Calliste Lopinot ferences atya révén — a vatikáni államtitkárság is képviseltette magát.

A Seelisbergi Konferencia

Az 1947. július 29-e és augusztus 5-e között *International Emergency Conference to Combat Antisemitism* címmel tartott *Seelisbergi Konferencia* a keresztény–zsidó párbeszéd történetében mérföldkőnek számít. Az elsők között nézett szembe azzal a ténnyel, hogy a politikai fegyverrel kovácsolt antiszemitizmus „nemcsak a zsidóság létét — amely ellen elsősorban irányul — fenyegeti, hanem ugyanolyan mértékben veszélyezteti a népek függetlenségét, valamint a keresztény és demokratikus élet alapjait”. Ezt megakadályozandó, szükséges a) megvizsgálni az antiszemitizmus jelenlegi elterjedésének fokát, intenzitásának okait és a háború után tapasztalható fokozódásának motívumait; b) tervet készíteni az okok és hatásainak megszüntetésére.

A konferencia öt bizottságban folytatta munkáját: az I. számú bizottság az egyes bizottságok munkálatait hangolta össze, a II. számú az iskolai és egyetemi feladatokkal (nevelésügyi kérdésekkel), a III. számú az egyházi feladatokkal, a IV. számú a társadalmi feladatokkal és az V. számú bizottság a kormányzati kapcsolatokkal foglalkozott.

A hatékonyság növelése érdekében a javaslatokat három fázisban tárgyalták: miután a küldöt-

tek benyújtották jelentéseiket, az egyes bizottságok megvitatták és elkészítették javaslataikat; végül a plenáris ülés elé terjesztették, ahol az esetleges javításokkal — az illetékes bizottság javaslatára — elfogadták őket. Maga a *Seelisbergi Konferencia 10 Pontja* is hasonló eljárás keretében született: az egyházi bizottság katolikus, protestáns és zsidó tagjai először külön-külön javaslatokat fogalmaztak meg, utána átbeszélték és összehangolták elgondolásait, és végül 7 pontos közös javaslatként a plenáris ülésre beterjesztették, ahol azt az I., II., IV. és V. bizottság szövegrészével és további 3 ponttal kiegészítették. A 10 pontos javaslatot csak azt követően hozták nyilvánosságra, miután a különböző egyházak és a Vatikán áttanulmányozta, és nem emeltek kifogást ellene.

Már a Seelisbergi Konferencián felvetődött, hogy az antiszemitizmus elleni küzdelem összehangolására genfi székhellyel létrehozzák a Keresztények és Zsidók Nemzetközi Tanácsát (KZsNT). A konkrét intézkedéseket az USA-beli *National Conference of Christians and Jews* 1947. október 28-án, valamint az angliai *Council of Christians and Jews* 1947. november 6-án kelt határozatai készítették elő. A véglegesítésre a következő konferencián Fribourgban (1948) került volna sor, de a vallási relativizmus veszélye miatt a Vatikán kifogásokat emelt, illetőleg az amerikai Keresztények és Zsidók Nemzeti Tanácsa nem vállalta a finanszírozást. Ezért átmeneti megoldásként egy *Nemzetközi Konzultatív Bizottság*ot hoztak létre.

A magyar tagozat szervezeti struktúrája

Magyarországon a keresztény–zsidó párbeszéd előmozdítására korábban is voltak kezdeményezések. Például az *International Hebrew Christian Alliance* (protestáns civil kezdeményezés) 1936-ban Budapesten rendezte V. kongresszusát... 1946-ban a Magyar Szent Kereszt Egyesület (MSzKE) javaslatot nyújtott be a Washingtonban székelő amerikai püspöki kar főtítkárságához egy konvertita zsidó világszövetség megalakítására. Ezzel párhuzamosan Radisics Elemér külügyminiszteri osztályfőnök (1948-tól az MSzKE választmányi tagja) Társadalmi Megbékélés Tanácsa (TMB) néven kísérletet tett a keresztény–zsidó párbeszéd felélesztésére. A bizottsághoz katolikus részről hivatalosan senki sem csatlakozott. A TMB az egyesületi működéséhez szükséges engedélyeket nem tudta beszerezni, ezért 1947 szeptemberében megszűnt.

A Seelisbergi Konferencia viszont új perspektívát ígért, amit a magyar katolikus egyházi veze-

tők is méltányoltak. A püspöki kar 1947. december 17-i tanácskozásán Hamvas Endre csanádi püspök előterjesztésében foglalkozott a témával, és azt a döntést hozta, hogy a) az antiszemitizmus elleni küzdelemhez szükség van katolikus bizottság létrehozására, illetőleg az országos tanácsban való részvételre; b) az egész ügygel az MSzKE-t és „protektorát”, Hamvas Endre csanádi püspököt bízta meg.

A KZsNT *magyar tagozata* (magyar seelisbergi bizottság) 1948. február 26-án alakult meg a katolikus, a református, az evangélikus, az unitárius és az izraelita egyház képviselőiből. Az ügyvezető alelnöki tisztséget Radisics Elemér nyugalmazott miniszteri osztályfőnök töltötte be, az egyes egyházak 2–2 főt delegáltak, a kormányzat részéről a kultuszminiszter 2 főt, a külügyminiszter és a belügyminiszter 1–1 főt küldhetett a tagozatba. A katolikus egyházi vezetés hivatalból Ibrányi Ferenc egyetemi tanárt és Folba János vezéresperest delegálta. A Magyar Szent Kereszt Egyesület részéről egy-egy ülésen részt vett Tost Barna egyházi elnök, Schrotty Pál ferences tartományfőnök, Molnár Kálmán egyetemi magántanár, Juhász Vilmos egyetemi magántanár és Nádas Viktor ügyvezető társelnök. Bekapcsolódott a munkába Sík Sándor és Albert István piarista tanár. A tagozat az üléseket többnyire az MSzKE székhelyén (Budapest, VIII. Múzeum körút 10.) tartotta.

A magyar tagozat tanácskozási bizalmas jellegűek voltak. Onállóan nem intézkedhetett, ellenben a hozott határozatokat — a szükséghez képest — intézkedés, hozzászólás, jóváhagyás vagy véleményezés céljából megküldte az illetékes kormányzati hatóságoknak, valamint az egyházi tanulmányi bizottságok útján az egyházi hatóságoknak.

Szintén az alakuló ülésen határoztak arról, hogy felekezetenként *egyházi tanulmányi bizottságot* alakítanak, amely összekötő kapocs szerepét tölti be az egyes egyházak és a tagozat között. A bizottságok létszámát és ügyrendjét maguk az egyházak saját hatáskörükben állapították meg. A katolikus bizottság — a körülményeket mérlegelve — keretet alakított ki az MSzKE tagjaiból és az egyesületen kívül álló személyek közül; a keret tagja lett a tagozatba delegáltakon kívül Fischer Antal egyetemi magántanár, Móra Mihály egyetemi tanár, Móra Zoltán ügyvéd, Gábor Miklós ügyvéd, Parragi György országgyűlési képviselő, Boér Miklós miniszteri tanácsos, Kardas József jzsuita és Pusztakovácsy Egon táblabíró.

A magyar tagozat döntött arról is, hogy felvételét kéri a genfi székhelyű Keresztények és Zsidók Nemzetközi Tanácsába. A felvételi kérelmére válasz sohasem érkezett...

Résztevők és célközönség

Okkal merül fel a kérdés: kik voltak a konferenciák résztvevői és milyen célközönséget szándékoztak megnyerni az ügynek. — Ami a résztvevőket illeti: az USA-ban, Angliában, Kanadában, Dél-Afrikában és Svájcban már működtek Tanácsok a keresztény–zsidó párbeszéd folytatására és az antiszemitizmus elleni küzdelemre. A konferencia tagjainak egy részét ők delegálták. De a szervezők ismertebb személyeket is meghívtak — hívőket és ateistákat egyaránt, akik régóta foglalkoztak a problémával, illetőleg olyan országokból, amelyek érintettek voltak a zsidóüldözésekben. Magyarországról például Herskovits Fábrián rabbi vett részt a Seelisbergi Konferencián. (Mások nem kaptak kiutazási engedélyt.) Az 1948 júliusában rendezett Fribourgi Konferencián a megalakult nemzeti tagozatok delegáltak küldötteket, de találhatók — bár kisebb létszámban, mint Seelisbergben — meghívott vendégek is. A résztvevők mindkét konferencián saját álláspontjait fogalmazták meg.

A célközönségre vonatkozóan a konferencia résztvevői elismerték, hogy „a vallással és az istentisztelettel kapcsolatos kérdésekben mélyreható eltérések vannak közöttük”, de az igazságosság és a testvéri szeretet jegyében lehetséges az együttműködés (a KZsNT *Alkotmánytervezete*, Bevezetés). Megállapították továbbá, hogy a zsidóság részéről célközönségnek az a réteg számít „aki nem tekinti »tehernek« a zsidóságot, hanem (...) a zsidóság hagyományainak folytatásával zsidó szellemben akar tovább élni” (*Jelentés a konferenciáról*).

A katolikus egyházi vezetők hazánkban akceptálták a fentieket, de a híveikre vonatkozóan hangsúlyozták, hogy: 1) nem célozhatják meg a) a lelkibetegeket (nekik orvosi kezelésre van szükségük), b) az önző és kapzsi egyéneket (ugyanis velük szemben a szellemi fegyverek hatástalannak, ezért átmenetileg ki kell őket kapcsolni a békés megértést szolgáló munkából); viszont 2) vannak *jóhiszemű emberek*, akik körében céltudatos munkával eredmény érhető el.

Árnyak az együttműködésben

Amint a Radisics Elemér ügyvezető alelnök és Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek között folytatott levelezésből kiderül, a sikeres párbeszéd szempontjából súlyos problémák merültek fel. Többek között a seelisbergi pontok egyoldalúsága és a zsidóság önvizsgálatának elmaradása miatt. Az 1947. december 13-án kelt fogalmazvány egyértelműen a párbeszédben való aktív részvétel feltételül szabta, hogy „a zsidók is ismerjék be hibáikat és tartózkodjanak a keresztények elleni bosszúcsелеkedetektől”, amit — úgy tűnt — a zsidó fél elfogad.

A magyar tagozat indulása körüli időkben komoly pengéváltásokra került sor a zsidó, a katolikus és a református fél egyes tagjai között. Zsidó részről — elsősorban Herskovits Fábán révén — kifogásolták a védekezést [„akik hibát követtek el (tudniillik zsidókkal szemben), nem mint keresztények követtek el”], a Seelisberggel kapcsolatban tett püspöki nyilatkozatokat (például Hamvas püspök beszédét), továbbá felrötták, hogy a katolikus egyház folytatja a zsidó misszióját (a háború után mintegy kétezren tértek át katolikus hitre), felhánytorgatták a Sas-hegyen (a Notre-Dame de Sion zárdában) 1947. június 30-án rendezett konvertita kongresszust... Újabb vitapontok keletkeztek a *Fribourgi Konferencián* (1948. július 21–27.) történet miatt. A magyar kormány például megakadályozta, hogy katolikus küldött vehessen részt a konferencián, illetve késleltette Herskovits Fábán rabbi, Pákozdy László református egyetemi tanár és Radisics Elemér ügyvezető alelnök kiküldetését. (Radisics Elemér csak a konferencia végére jutott el Fribourgba.) A konferencián Herskovits Fábán támada a magyar katolikus egyház híveit a kereszt viselése miatt (kijelentette például, hogy a kereszt „igen gyakran a leplezett antiszemitizmus, a gyűlölet demonstrációja”), több püspök megnyilatkozását a zsidókérdésben; kifogás tárgyává tette, hogy a magyar katolikus egyház nem akar politikai kérdésekben megnyilatkozni, Pákozdy László pedig bizonyos összefüggésekben elítélően nyilatkozott a katolikus egyház iskolapolitikájáról, Mindszenty József hercegprímásnak a demokráciáról alkotott nézeteiről... De volt olyan zsidó rabbi, aki bejelentette, hogy nem akar többet konvertitákkal érintkezni.

A közvetlen szóbeli és írásbeli érintkezések révén azonban el tudták oszlatni vagy oldani lehetett a feszültségeket. Herskovits Fábán rabbi például levelet váltott Hamvas Endre püspökkel, és így tisztázták a vitás pontokat. Pákozdy László egyetemi tanár a tagozat 1948. október 11-i ülésén szóban és írásban exkuzálta magát, és a körülményeknek tulajdonította a félreértéseket...

Végkifejlet

A magyar tagozat és a párbeszéd további sorsát a jelzett árnyak csupán előrevetítették. A katolikusok részvételét az együttműködésben döntően befolyásolta, hogy 1949-ben több egyházi személyt áthelyeztek, Ibrányi Ferenc pápai kamarás külföldre távozott, az illetékes egyházi vezetés pedig nem hagyta jóvá a betegség miatt távollevő, vagy külföldre távozott, illetve Budapestről vidékre diszponált személyek helyébe újak kinevezését.

A politikai események, a hidegháború, valamint a genfi székhelyű Nemzetközi Tanács működésének problémái szintén kihatottak a magyar vi-

szonyokra. A végső kegyelemdőfést a reformátusok 1949 novemberében tett bejelentése adta: a magyar tagozat munkáját egy arra alkalmas ideig szüneteltetni kell — mondták. A katolikus tanulmányi bizottság az 1949. november 24-i, a magyar tagozat pedig az 1949. december 5-i ülésén foglalkozott a bejelentéssel. A jelenlevők elhatározták, hogy a szervezetet új alapokra helyezik, és a magyar tagozat nevét „Keresztény–Zsidó Együttműködés Bizottságára” változtatják.

A püspöki kar nevében Grósz József kalocsai érsek 7716/949. számú levelében azonban közölte Radisics Elemérrel, a magyar tagozat ügyvezető alelnökével, hogy a püspöki kar nem delegál püspököt a tagozatba, sem tagokat az alakítandó új szervezetbe. A rendelkezésére álló adatok alapján ugyanis „megállapította, hogy 1) a »Keresztény–Zsidó Együttműködés Bizottsága« felekezeti társadalmi szervezet [lenne], amely nem áll az egyházi hierarchia joghatósága alatt, 2) a katolikus tanulmányi bizottság a szervezetnek albizottságféléje [volna], amely tanulmányoz, javasol, indítványoz és javaslatait, határozatait a közös bizottság elé terjeszti, amelyben többségben vannak a nemkatolikusok, és amely a katolikus tanulmányi bizottság javaslatait, határozatait természetesen módosíthatja, el is vetheti. Egy ilyen szervezet nem lehet az egyház, illetve a hierarchia hivatalos tekintélyével felruházni” (KFL 1258/1950).

Ezzel a határozattal a keresztény–zsidó párbeszéd megszakadt, és háború utáni korszaka lezárult.

Eredmények

Mindezen viták ellenére a katolikus bizottság két ponton is jelentős lépéseket tett a párbeszéd sikere érdekében: az egyik — a magyar tagozat 1948. június 20-ra Békenapot javasolt, amelyre a bizottság Felhívás-tervezetet készített; a másik — döntés született arról, hogy a Seelisbergi Konferencia pontjaihoz a római katolikus egyház felfogását tükröző füzetet állít össze népszerűsítő stílusban. Ezzel a munkával Albert István piarista atyát bízták meg. A dokumentumot az alábbiakban tesszük közzé.

BALOGH GÁBOR

Gondolatok a Seelisbergi Konferencia pontjaihoz

A római katolikus felfogás tükrében¹
Budapest, 1949.

A SEELISBERGI KONFERENCIA 10 PONTJA

A keresztény és zsidó kiküldötteknek 1947 júliusában, Seelisbergben (Svájc) összegyűlt nemzetközi közös konferenciája az alábbi határozatot hozta:

— A közelmúltban tanúi voltunk az antiszemitizmus oly fokú kitörésének, amely több millió, keresztények között élő zsidó üldözését és pusztulását eredményezte.

— Az üldözötteket és az üldözőket ért katasztrófa ellenére — s ez a katasztrófa érzékelteti a zsidó probléma aggasztó komolyságát és megoldásának sürgősségét — az antiszemitizmus nemcsak nem vesztett semmit erejéből, de ma már az emberiség mind nagyobb területeit fenyegeti és éri el, megmérgezi a keresztények lelkét s oly hiba felé ragadja őket, melynek következményei különösen pusztítóak lehetnek.

— Kétségtelen, hogy a keresztény egyházak számtalanszor keresztényellenes érzésnek nyilvánították az antiszemitizmust, mégis megütőközéssel tapasztaljuk, hogy a Szeretet Evangéliumának kétévezreden át való hirdetése sem volt elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a keresztények között a Jézus népe ellen való gyűlölet és megvetés érzésének legkülönbözőbb formák között való megnyilvánulását.

— Mindez nem történhetne meg, ha minden keresztény hű lenne Jézus Krisztusnak az Isten irgalmasságáról és a felebaráti szeretetről mondott szavaihoz. Ennek a hűségnek öntudatos akarattal kerülnie kellene a keresztény felfogásnak minden oly értelmezését, vagy oly hirdetését, amely bárminő formában kedvez az antiszemitizmus kialakulásának. El kell ismernünk, hogy — sajnos — ez az akarat gyakran nem volt eléggé éber.

— Éppen ezért az Egyházakhoz fordulunk és felhívjuk figyelmüket erre az aggodalmat keltő helyzetre. Hisszük és reméljük, hogy híveinknek megjelölik az utat, miképpen kell a zsidókkal kapcsolatban kiküszöbölniük minden oly érzést, amelyet a tanítás vagy a keresztény hithirdetések során téves, pontatlan vagy kétértelmű magyarázatok vagy bemutatások kelthetnek, másfelől miképpen erősíthetik a felebaráti szeretetet az Ó-Szövetségnek oly kegyetlenül megpróbált népe iránt.

— Úgy hisszük, elősegítheti ennek az üdvös eredménynek elérését, ha ragaszkodunk az alábbi pontokhoz:

1. Emlékeztessük a híveket arra, hogy ugyanaz az Élő Isten beszél hozzánk valamennyiünkhöz mind az Ó-, mind pedig az Új-Szövetségben.

2. Emlékeztessük a híveket arra, hogy Jézus a zsidó Dávid nemzetségéből származó zsidó szűztől született és hogy örök szeretetében és bűnbocsánatában magához ölelte mind saját népét, mind pedig az egész világot.

3. Emlékeztessük a híveket arra, hogy az első tanítványok az Apostolok és az első mártírok zsidók voltak.

4. Emlékeztessük a híveket arra, hogy a kereszténységnek alapítója: Istennek és felebará-

tunknak szeretete, — melyet már az Ó-Szövetség is hirdetett és melyt Jézus megerősített — egyformán kötelezi mind a keresztényeket, mind pedig a zsidókat az emberi együttélés minden vonatkozásában.

5. Kerüljük a bibliai vagy Biblia utáni judaizmusnak kisebbitését csak azért, hogy ezzel a kereszténység jelentőségét emeljük.

6. Kerüljük, hogy a «zsidó» szót «Jézus ellenségei» értelemben használjuk, vagy hogy a «Jézus ellenségei» szavakkal a zsidó nép egyetemét illessük.

7. Kerüljük, hogy Jézus Krisztus kínszenvedésének történetét akképpen adjuk elő, hogy Jézus haláláért a gyűlölség egyedül a zsidókra essék. Jézus haláláért nem egyedül a zsidók felelősek, mert a mindannyiunkat megváltó Kereszt kinyilatkoztatása értelmében Jézus valamennyiünk bűne miatt halt meg.

8. Kerüljük ismertetését annak a Szentírásban található és a felizgatott tömeg által kiabált átkozódásnak: «Vére hulljon mireánk és gyermekeinkre», anélkül, hogy hozzátennők: ez a felkiáltás nem diadalmaskodhatik Jézusnak mindennél erősebb imádsága fölött: «Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek».

9. Ne adjunk hitelt annak az istentelen véleménynek, hogy a zsidó nép megvetett, elátkozott és szenvedésekre kárhozott nép.

10. Ne beszéljünk a zsidókról akként, mintha nem ők lettek volna az Egyház első hívei.

A seelisbergi konferenciának ezeket a megszívlelésre méltó pontjait, — mint azt a múlt esztendőben összegyűlt friburgi nemzetközi konferencián közzétették, — jóváhagyóan tudomásul vette a római Szentszék, mind pedig a református, evangélikus és unitárius Egyházak vezetésége.

Gondolatok a seelisbergi konferencia pontjaihoz

Római katolikus felfogás

Kétségtelen, hogy a keresztény népek egyetemében a krisztusi tanítás lényegének mélyebb megértéséből táplálkozik az a törekvés, hogy keressék az útját annak, miképpen lehetne közelebb hozni az embert az emberhez, hogyan lehetne a gyűlölet válaszfalának lerombolásával megszüntetni minden ellentétet a különböző vallásokhoz vagy fajokhoz tartozók között.

A mi nemzedékünk, bár a technikai kultúrának szédületes fejlődését érthette meg, két világháborúnak borzalmai közepette fájdalmasan volt kénytelen érezni, hogy a technikai haladás nem mindenben szolgálta az igazi kultúrát. Az ember felemelése, jobbálevése helyett a féktelen emberi indulatok felszabadulása következett be, az ember

a technikának rabszolgája, sőt áldozata lett. Ember ember ellen, népek népek ellen fordultak és fordították egymás ellen vélt civilizációjuk vívmányait.

Ennek az általános elembertelenedésnek egyik legtragikusabb, minden keresztény szeretetet megcsúfoló fejezete volt az európai zsidóságnak egyetlen pusztulása, mely — éveken keresztül folyt antiszemita izgatás eredményeképp — a zsidóság millióit küldte a gázkamrákba és egyéb vesztőhelyekre. Éppen ezért készségesen kell segítőkéznek nyújtanunk most mindazoknak, akik, ha csak részleteiben is, az igazság és valódi emberszeretet érvényre segítését akarják megvalósítani, az ember felemelkedését és megbecsülését akarják kivívni, hogy a fentemlített események megismétlődését egyszer s mindenkorra lehetlenné tegyék. És örömmel üdvözljük és ismertetjük az alábbiakban katolikus szempontból azokat a pontokat, amelyek a Keresztények és Zsidók Nemzetközi Tanácsa Seelisbergben 1947-ben tartott konferenciájának eredményeképp gyakorlati módon óhajtják a fenti célt első lépésként megvalósítani. Munkánk annyival könnyebb, mert pillanatig sem lehet vitatott, hogy az antiszemitizmus soha sem táplálkozhatott az Egyház tanításából, hivatalos állásfoglalásából, hiszen anynyira világos, hogy minden, ami gyűlölködés, minden, ami felmentés az egyetemesen kötelező felebaráti szeretet parancsa alól akár faji, akár vallási szempontból, kizáró ellentétben van a katolikummal, a krisztusi tanítással.

Sajnos, tudjuk, hogy sorainkban voltak egyesek, akik nem nyitották meg fülüket az Anyaszentegyház tanítása számára, sőt nem átalították az Anyaszentegyházat az antiszemitizmus ellen való állásfoglalása miatt szidalmazni és rágalmazni. Sokan vagyunk, akik a keresztény életeszmeny magasságától — persze nemcsak ebben a kérdésben — még távol állunk. Ha tehát a zsidókkal kapcsolatos, történelmileg terhelt, gyűlölet ellen tehetünk valamit, máris kötelezettséggel találjuk magunkat szemben. Keresztényváltunknak nemcsak hogy nem lesz kára abból, ha törekszünk szemébe nézni az igazságnak s komoly követeléseket támasztunk elsősorban önmagunk ellen, hanem erre éppen keresztényváltunk kötelez.

Vegyük most sorra a seelisbergi pontokat:

EGYAMI URUNK. Tény az, hogy sok-sok szál köt össze bennünket az Ó-Szövetség népével, Izraellel, olyan szálak, amelyeket szétszakítani, ha csak mi voltunkat megtagadni nem akarjuk, nemcsak oktalanság volna, de nem is áll módunkban. Összeköt bennünket velük az Isten, akinek világos, tiszta fogalmát az őskinyilatkozatásból Izraelen, az Ó-Szövetségen át örököltük. «Aki van», az Egyetlen, a Mindenható maga ismertette meg magát Izraellel és választotta ki arra, hogy ezt a

tiszta istenfogalmat megőrizze és továbbadja. Már a legelső szent könyvekben Isten világosan úgy áll elénk, mint az egész teremtés fölött álló, attól lényegileg különböző, egyetlen, mindenható Isten, minden teremtmény létbeszólítója, alkotója, teremtője. Hol van a világi kultúrában nagy teljesítményeket elért nagy ószövetségi népeknek, az asszíroknak, babiloniaiaknak isteneszméje Izrael Istenétől? Szomorú és naiv bálványozás. Hol marad Egyiptom a maga állatisteneivel, hol Hellas a maga emberformára megalkotott Olympos-lakóival? Izrael kezdettől fogva a legtisztább fenséges isteneszmet vallotta magáénak és ezt őrizte. Hitt a világ fölött álló Istenben és ezt adta tovább. Vallási életét irányító emberek végig egész történetén gondoskodtak róla, hogy a pogányság tengeréből fenyegető nagy kísértés ellenére se homályosulhasson el ez az isteneszme, úgy, hogy az Új-Szövetség átvehette a maga egészében, semmit sem kellett belőle elhagyni. Emberileg nem tudunk erre magyarázatot találni. Nem Izrael érdeme ez, de mégis az ő dicsősége is, mert kiválasztott eszköze volt az Istennek. És akiket az Isten alkalmasnak látott arra, hogy nagy terveit rajtuk keresztül valósítsa meg, nem érdemlik-e meg tőlünk, hogy ne csak az ajándékot vegyük át tőlük, hanem az ajándékot közvetítő is, ha másért nem, az ajándékozót, a megbízót, megbecsüljük.

KÖZÖS KINCSEINK AZ Ó-SZÖVETSÉG. Ennek a világ felett álló Istennek tanítása hangzik végig az egész Ó-Szövetségben. Ennek a szent, mindenható, mindentudó Istennek arca tekint reánk az Ó-Szövetségből. Csoda-e, ha a kereszténység szenteknek, a magáénak ismerte el kezdettől fogva azokat a könyveket, amelyek ezt az Istent vele megismertették, amelyek szent könyvei voltak az Ó-Szövetség választott népének? Csoda, ha kezdettől fogva védte őket és a keresztény időszámítás legelső támadóitól a legközelebbi múlt Isten-káromló tébolyodottjait védte azoknak szentségét, isteni eredetét? A maga Istenét védte bennük. Megértjük Faulhabert, aki a vihar közepette nem félt kimondani: «Kezet nyújtunk testvéreinknek, hogy közösen védelemzhessük az Ó-Szövetség szentkönyveit és, hogy a keresztény iskoláknak ezt a szent örökségét a német nép számára megőrizhessük». (Zsidóság, Kereszténység, Germánság, 24. l.)

Valóban, mi maradna meg keresztény hitünkben, ha kirántanók alóla az Ó-Szövetséget, «ha kiszakítanánk belőle az Ó-Szövetség monotheizmusát, dekalogusát, universalizmusát és az örökévalóságban való hitét?» (P. H. Lubac: *Israel et la foi chrétienne*, Fribourg, 1942. p. 11.) Nem szégyen nekünk bevallanunk, hogy a kereszténység az Ó-Szövetség alapjaira épült és le nem tagadhatja rokonságát, meg nem tagadhatja eredetét. «Ha a zsidóságnak mint vallásnak és a kereszténységnek

mint vallásnak egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk, ennek a viszonyoknak megállapítására alig találunk kifejezőbb képletet, mintha azt mondjuk: Új-Szövetség és Ó-Szövetség úgy aránylanak egymáshoz, mint a fa a gyökeréhez, a virág a bimbóhoz, mint a férfikor a gyermekkorhoz, mint a teljesülés az ígérethez. A kereszténység magát a zsidó vallás legitím továbbfejlődésének, Istentől akart megkoronázásának s betetőzésének tartja. Azt vallja magáról, hogy a kereszténység nem egyéb, mint beteljesedett Messiás-hit, az ószövetségi kinyilatkoztatásnak megvalósulása». (Bangha-Iványi-Patak: Katolicizmus és zsidóság, 7–8. lap.) Amit már Szent Ágoston úgy fejezett ki: «Novum Foedus in Veteri latet Vetus in Novo patet — az Új-Szövetség benne rejtőzik az Ó-ban, az Ó az Újban bontakozik ki». Mindkettő ugyanannak az egy Istennek szava, mindkettőben ugyanaz a bölcs Isten vezet az emberiséget csodálatos tervszerűséggel a tipegő gyermekkor lépéseitől a férfikor beteljesedéséig.

JÉZUS ZSIDÓ SZÁRMAZÁSÚ VOLT. Összeköt bennünket a zsidósággal maga az Úr Jézus és az ő Szűz Anyja Mária. Az az Isten, aki az Ó-Szövetségben prófétái által szólott, «legutóbb, ezekben a napokban Fia által szólott hozzánk» (Zsid. 1,2.), mégpedig úgy, hogy elküldte Őt a zsidó Dávid király családjából származó Szűznek, Máriának gyermekeként. Amint hisszük, hogy Jézus az Isten fia, a mienkkel teljesen azonos emberi természetet vett fel, ugyanúgy hisszük, mert hinnünk kell, a Szentlélek Úristen tanúskodik mellette, hogy Jézus testi leszármazását tekintve zsidónak született, zsidó volt: «...a test szerint Krisztus is belőlük való» (Róm. 9,5.) «Júdából származott a mi Urunk» (Zsid. 7,4.). Az a vélemény, amely már a második század nagy eretnekenél, Celsusnál megtalálható, hogy Krisztus nem volt zsidó és amely azóta többször felmerült a történelem folyamán, mindenkor a leghatározottabb elítélésben részesült az Egyház részéről. A fajmítosz dilettáns teoretikusának, H. St. Chamberlainnak nézetét, hogy Jézus tulajdonképpen árja volt, mert Galileában, Jézus szűkebb hazájában túlnyomó részben árják laktak, amit A. Rosenberg a hitleri Németország egyik alapdogmájává tett meg, az Egyház mint a tényekkel nyíltan ellentétben álló, teljesen tudománytalan naivitást utasította vissza. És az Egyháznak soha sem volt oka félni az igazságtól, nem volt és nincs oka félni attól sem, hogy alapítója emberi természetét tekintve zsidónak született, és mint zsidó élt. Két evangélista is közli nemzetségtábláját, közülük az egyik (Szent Máté) Ábrahámig viszi vissza, a másik pedig (Szent Lukács) Dávidon és Ábrahámon keresztül Ádámgig, az első emberig. Akárhogyan akarjuk is magyarázni ezeket a nemzetségtáblá-

kat, biztos, hogy az evangélisták Jézus emberi származásának útját akarják adni. Mind a négy evangélista beszél életéről és le nem tagadhatjuk, hogy Jézus mint zsidó élt. Alávetette magát az Isten népe közé való beiktatás szertartásának, a körülmetélésnek és «a Törvény alattvalója lett» (Gal. 4,4.), egész életében megtartván a mózesi törvényt. Zsidó környezetben élt, zsidó-asszonyt nevezett édesanyjának, zsidók voltak testszerinti ős-atyái, zsidó várost nevezett az «ő városának» (Mt. 9,1.), megsiratta a zsidó nemzeti önérték büszkeségét, Jeruzsálemet (Luk. 19,41.), megjövendölve annak pusztulását. Zsidó nevet viselt — Jehoschua. Megengedte, hogy nevéhez szinte elválaszthatatlanul kapcsolódjék egy zsidó város neve, mintha csak ezáltal is minden kor gyermekének felelni akarna arra a kérdésre, honnan jött ő, «a názareti Jézus». Azon a nyelven beszélt, azon a nyelven mondotta el a világ, a mi üdvözítésünkre szolgáló tanítását, amely a zsidóknak volt a nyelve. Izrael fiaihoz intézte szavait, nekik beszélt az Isten országának titkairól, közöttük, velük vitte végbe csodatetteit, szerette őket. (Mt. 23,37.) És isteni jóságát, irgalmasságát nekik mutatta meg. Annyira a zsidó néphez kötötte a maga földi működését, hogy a leányáért hozzá könyörgő kánaáni asszonynak egyenesen azt mondta: «Én csak Izrael elveszett juhaihoz küldtettem». (Mt. 15,24.) És még mennyi bizonyosság volna felsorakoztatható, amelyek Jézus Krisztusnak zsidó származását tanúsítják. Láttukra magával ragad bennünket Pégyú lelkesedése: ...«Istenem! Mit tehetted Neked e nép, hogy minden népnél jobban szeretted? Mit tettek hát Neked a zsidók, ugyan mit tehetted Neked a zsidó nép, hogy válasszott néped lett? Mert íme, elárasztottad ezzel a kegyelemmel... Te vetted ki közülük az ivadékok hosszú sorát... A mindenek utolsóját, az utolsó prófétát, a szentek elsejét: Jézust, *aki zsidó volt...* *Zsidó volt ő, egyszerű zsidó,* zsidó mint ti, egy zsidó közületek. Úgy ismertétek őt, mint ahogyan egy emberről mondják: Láttam a templomban... Ti láttátok szemének színét, hallottátok hangját. Ugyanabból a nemzetségből örök időkre...» (Le mystère de la Charité de Jeanne d'Arc.) Oly való tényekkel állunk szemben, amelyeket elfogadunk.

AZ APOSTOLOK ZSIDÓK VOLTAK. Nem csodálkozhatunk rajta, ha a Dávid családjából származó, Izrael elveszett juhaihoz küldetett Krisztus, tanításának továbbadását, művének folytatását is zsidókra bízta. Zsidók voltak az apostolok is, a Tizenkettő, akiket Jézus Egyházának oszlopaivá tett meg. Zsidó volt nemcsak a nevük, nemcsak a népnek fiaiként születtek, hanem annak életét élték is. Nem úgy, hogy nem tudtak volna kiemelkedni a sovinizmus szűk kötöttségéből, de életük, a

Szentírás számos helye tanúsítja, mennyire népük fiaik voltak. Még az Úr Jézus halála után is eljártak imádkozni a jeruzsálemi templomba és együkük, az ifjabb Jakab «az Úr testvére» a mózesi törvény hűségese megtartása miatt a zsidók között is megkülönböztetett tiszteletnek és tekintélynek örvendett. Nem szégyelték ők zsidóvoltukat és egyetlen egyről sem tudunk közülről, hogy hajlandóságot mutatott volna annak elhallgatására, vagy pláne megtagadására. Szent Pál, aki pedig olyan határozottan állítja a maga apostol-voltát (1 Kor. 9.) és akinél többet ember nem tett az Úr Krisztus ügyéért, még élete végefelé is büszke önérettel vallja magát zsidónak: «Zsidó ember vagyok». (Ap. csel. 21,39.) Milyen imponáló önérettel szól a korintusiakhoz: «Zsidók ők? Én is! Izraeliták ők? Én is! Ábrahám ivadékai? Én is!» (2 Kor. 11,12.) Krisztus szolgálata és szeretete nem követelte tőle, hogy megtagadja fajtáját. Milyen bensőségesen nyilatkozik meg ez a népe iránt érzett szeretet: «Igazat mondok Krisztusban, nem hazudom. Hiszen azt kívánám, hogy magam legyen átkozottként távol Krisztustól testvéreimért, testszerint való rokonaimért, az izraelitákért» (Róm. 9,1–3.) és «szívemből kívánom és könyörgök Istenhez az ő üdvösségükért». (Róm. 10,1.)

ZSIDÓK VOLTAK AZ ELSŐ KERESZTÉNYEK IS. Zsidók között folyt le magának az Úr Jézusnak működése, «Izrael elveszett juhaihoz» küldetett, zsidók voltak első hallgatói nemcsak, hanem zsidók voltak első hívei is, zsidók voltak az első keresztények, az Egyház első tagjai. Az Úr Jézus mennybemenetelekor az Egyháznak Galileában több mint 500 tagja volt (1 Kor. 15,6.), Jeruzsálemben pedig mintegy 120. (Ap. csel. 1,15) Mind zsidók. A pünkösti csodára megtért 3000 ember is (Ap. csel. 2,41.) az ünnepre mindenünnen Jeruzsálemben zarándokolt zsidók sorából került ki. Zsidók voltak mindazok, akikkel «az Úr naponta növelte az üdvözülendők számát» (Ap. csel. 2,47.), hiszen csak Kornelius volt az első nem zsidó, akit az Egyházba felvettek (Ap. csel. 10.), márpedig az «Úrban hívó férfiak és nők sokasága egyre növekszik vala». (Ap. csel. 5,14.)

Az apostolok térítő munkássága következtében is sokan csatlakoztak az Egyházhoz a zsidók közül. (Ap. csel. 14,1, 17, 12.) stb.) A zsidó vallásra épülő Egyház tehát valóban zsidók között tette meg az első lépéseit és a zsidóság vezetésével indult el világhódító útjára.

Nem beszél-e világosan mindenki számára érthető módon az Egyházat dajkáló édesanyáról, ennek az édesanyának útravaló tanításáról, búcsúcsókjáról magának az Egyháznak múltja és jelene. Az első keresztények, akik hosszabb időn keresztül egészen a zsidó nép körében és módján éltek a maguk életét és «nem szüntek meg hívó, vallá-

sos zsidók lenni» (Kirsch: Kirchengeschichte I. p. 89.) és a jelen, amely most is őrzi és használja a zsidóságból átvett kincseket életében, liturgiájában.

ELVETETTE-E IZRAEL JÉZUST? Ezek után természetesen felmerül a kérdés. Mi hát a helyzet? Elvetette-e Izrael a közötté, az ő üdvözítésére megjelent Messiást? Hagyományosan és a legszélesebb rétegekben meggyökeredzett felfogás kétségtelenül azt tartja, hogy Izrael nem fogadta el Jézus személyében a Messiást, elfordult tőle, elvetette őt. Ha azonban hűségesen nyomom követjük az Úr Jézus működését népe között és ha nem hagyjuk figyelmen kívül, hogy első hívei — és nem kis számú hívei — zsidók voltak, hogy az Egyház a zsidó nép köréből és zsidókkal indult világot hódító útjára, a válasz nem látszik olyan természetesnek és megfogalmazása nem tűnik egészen szabatosnak.

Nem követhetjük okfejtésünkben azokat (pl. Jules Isaac), akik az evangéliumok és egyéb szentkönyveink tekintélyét és megbízható szavahihetőségét nem fogadják el maradék nélkül. Katolikus szempontból a kérdés csak a szentkönyveken keresztül vizsgálható. Határozottak Szent János szavai: «tulajdonába jöve, de övéi őt be nem fogadják». (Ján. 1,11.) Kétségtelen, hogy tulajdona, övéi, elsősorban Izrael népe volt. De melyik volt ez az Izrael népe? Szent Pál azt mondja: «Jeruzsálem lakói és főbbjei el nem ismerték őt». (Ap. csel. 13,27.) Valóban, ez a történeti valóság, mert Izraelnek, a zsidóknak ekkor már csak egy része lakott Palesztinában. A diaspora, az asszír és babiloni fogság szétszórta őket a nagyvilágba. Egészen nyugodtan állíthatjuk tehát, hogy a zsidóknak egy nem kis része még csak nem is ismerte Jézust. De nem terjeszthető ki ez az elutasító magatartás a Palesztinában, sőt még Jeruzsálemben lakó zsidók egyetemére sem. Hány-szor találkozunk az evangéliumokban ilyen kifejezésekkel: «nagy tömeg kísérte őt», «a tömeg csüngött ajkán», «sokan hittek Őbenne».

Tény az, hogy Jézus többször utal hallgatósága megnemértésére. Tény az is, hogy sokan nem hittek benne, sőt mondhatjuk azt is, hogy a zsidó nép összessége nem ismerte fel Krisztusban az emberek üdvözítésére küldött Messiást, sem az Úr Jézus földi életében, sem azóta az évszázadok útján. Ezt a zsidó Klausner is elismeri (Jesus von Nazareth S. 7.). Tény az is, hogy a zsidók ismételen akadályozni törekedtek az evangélium terjedésének útját. Szent Pálnak többször is éreznie kellett fajtestvérei megnemértését, sőt ellenségeskedését. (Ap. csel. 13,50; 14,18; 17,5; 17,13 stb.) De tény az is, hogy végig a történelem folyamán, kezdve az Úr Jézus idejétől a mai időkig, voltak és nem kevesen voltak a zsidók között, akik felismerték a názáreti Jézusban a világ üdvözítőjét.

Ha tehát zsidók voltak is, akik megtagadták és elvetették Jézust, nem voltak «a zsidók». Általánosítani és a vádat kiterjeszteni az utókorra is, enyhén szólva, legalábbis igazságtalanság volna és meghamisítása a tényeknek. A kollektív felelősségrevonás sohasem volt katolikus gondolat. «Aki vétkezik, az hal meg. A fiú nem viseli atyja gonoszságát és az atya nem viseli fia gonoszságát; az igaznak igazsága őrajta leszen és az istentelennek istentelensége őrajta leszen». (Ez. 18,20.) Ez volt már az Ó-Szövetség törvénye, Krisztus Urunk pedig nem felbontani jött a törvényt, hanem beteljesíteni és tökéletesíteni. (Mt. 5,17.)

AZ ISTEN-GYLKOSSÁG VÁDJA. A legszörnyűbb vád, amely Izrael ellen elhangzott és amellyel a feleje viharzó gyűlöletnek, — legalábbis kifelé — megokolását, sőt jogosultságát akarják alátámasztani, az Isten-gyilkosság vádja. A zsidók megölték Krisztust, a földre leszállott Istenembert — mondják. Le nem tagadható tény, hogy zsidóknak nagy szerepük volt az Úr Jézus elítéltetésében.

Joggal kérdezhetjük azonban: Kik voltak azok a zsidók, akiknek tevékeny részük volt az Úr Jézus keresztjuttatásában? Vajon a papi fejedelmek és a nép vénei és Jeruzsálem lakói képviselhették-e a zsidó nép összességét, nyilatkozhattak és cselekedhettek-e egész Izrael nevében, az elkövetkezendő zsidók nevében is, akiknek semmi közük sem volt a Jézus-perhez?

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a teljes igazság kedvéért azt sem, hogy az ítéletet a római Pilátus mondotta ki és azt római katonák hajtották végre római módon. Ha zsidók voltak is az értelmi szerzők és előkészítők, Pilátusnak még mindig módjában lett volna mentegetődző kézmosás helyett ellenállni, ha hatalomföltétele és gyáva gerinctelensége nem lett volna nagyobb igazságszereteténél.

Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy azok, akik részesek voltak Jézus halálában, nem ismerték fel Őbenne a nekik, a világ számára küldött Szabadítót. Már Szent Péter szükségesnek tartja megemlíteni, hogy tudatlanságból cselekedtek. (Ap. csel. 3,17.) Szent Pál pedig: «Ha ismerték volna, sohasem feszítették volna keresztre a dicsőség királyát». (Kor. I. 2,8.)

Az Isten-gyilkosság vádjának emlegetésénél nem szabad megfeledkeznünk arról az igazságról sem, amely szent hitünknek egyik alaptétele, hogy Krisztus Urunk elsősorban nem azért halt meg, mert a főpapok és a nép vagy Pilátus halálra ítélték, hanem meghalt az emberiség, minden ember bűnéért. Már Izaiás beszél «a fájdalmas emberéről», aki «a mi gonoszságainkért sebesített meg, a mi bűneinkért töretett össze». (Iz. 53,5.) A bűn miatt, «amelyben mindnyájan vétkeztek» (Róm 3,23.) az Úr Isten haragja lesújtott minden

emberre és mindnyájan adósai lettünk a nagy Istennek. Az Úristen azonban végtelen irgalmasságában megadta a bűntől való szabadulás lehetőségét, de ennek ára az Úr Jézus volt, «aki a mi bűneinket maga elviselte testében a fán». (1 Pét. 2,24.) A bűn miatt Isten «tulajdon fiát sem kímélte, hanem odaadta értünk mindnyájunkért» (Róm. 8,32.); Krisztus «odaadott a mi bűneinkért». (Róm. 4,25.) Az Isten-gyilkosság szörnyű vádja tehát nem a zsidók, nem Pilátus, hanem mindnyájunk ellen szól.

ELVETETTE-E ISTEN AZ Ő NÉPÉT? Szent Pál felel a kérdésre: «Szó sincs róla! Hiszen én is izraelita vagyok, Ábrahám ivadéka Benjamin törzséből való. Az Isten nem taszította el népét, melyet eleve megismert a magáénak». (Róm. 11,1–2.) Az ószövetségi értelemben való kiválasztottság megszűnt. «Izrael Krisztus halála után Isten elbocsátotta a kinyilatkoztatás szolgálatából». (Faulhaber i. m. 14. l.) Maga az Úr Jézus mondja: «Mondom nektek, elvételik az Isten országa és olyan népnek adatik, mely meghozza annak gyümölcsét». (Mt. 21,43.) A test szerint, a leszármazás szerint való kiválasztottság megszűnt. Izrael megszűnt Isten választott népe lenni olyan értelemben, hogy ő a kinyilatkoztatásnak őrzője és hordozója, hogy az ő vallása az, amellyel Istennek a neki kijáró és neki kedves tiszteletet meg kell adni. Ezt a szerepet a mi hitünk szerint átvette az Egyház. Minden érv, amellyel a római katolikus vallásunk igaz voltát bizonyítjuk, bizonyítja ezt is. «Izrael törekedvén a megigazulás törvényére, nem jutott el a megigazulás törvényére. Miért? Mert nem a hit, hanem a cselekedetek által akarta elérni. Megbotlottak a botlás kövében, amint meg van írva: Ime, Sionban leteszem a botlás követ és a botrány szikláját és senki sem szégyenül meg, aki hiszen Benne». (Róm. 9,31–33.) A leszármazás szerint való kiválasztottság helyébe a hit szerint való kiválasztottság lépett: «Nem mind izraelita, aki Izraelből származik és nem mindnyájan gyermekei azért, mert Ábrahámnak leszármazottjai. Más szóval nem ezek, kik a testnek gyermekei, gyermekei az Istennek, hanem az ígéretnek gyermekei mennek ivadékszamba» (Róm. 9,6–8.), «amilyenek mi vagyunk, kiket meghívott, nemcsak a zsidók, hanem a pogányok közül is». (Róm. 9,24.) Ebből az ígéretből természetesen Izrael nincs kizárva: «nincsen ugyanis különbségtétel zsidó és görög között; mert ugyanazon egy Uruk van mindnyájunknak, aki gazdag mindazok iránt, kik őt segítségül hívják. Mert mindenki, aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözülni». (Róm. 10,12–13.) A leszármazás szerint való kiválasztottság helyébe a hit szerint való választottságnak lépése tehát semmiképpen sem jelenti Izrael fiainak, sőt nem jelenti Izraelnek mint népnek

elvetését sem. Nem megvetett, az Istentől elátkozott és szenvedésekre kárhoztatott nép tehát ők. «Kérdelem már most! Vajjon úgy botlottak-e meg, hogy végleg elesetek? Semmiképpen sem». (Róm. 11,11.) Sőt a zsidó nép mint egykor kiválasztott nép, az ősöknek adott ígéretre és áldásokra való tekintettel az Istennek kedveltjei. «Ők, az evangéliumot tekintve, ellenségek ugyan a ti javatokra, a kiválasztottságot tekintve azonban igen kedvesek az ősök kedvéért. Az Isten ugyanis nem bánja meg adományait és hívását» (Róm. 11,28–29). Izrael mint nép nem fogadta el a Messiást, de győzfelettük az Isten irgalmassága, Jézusnak a mennyei Atyát megkérelő imádsága: «Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek». (Mt. 23,34.) Szent Pál határozott tanítása szerint Izrael meg fog térni az Úr Jézushoz, mert az eltévelyedés Izraelben csak részlegesen következett be, addig, amíg a pogányok egyetemessége be nem lép és így majd egész Izrael üdvözül.

GYŰLÖLET ÉS BOSSZÚ HELYETT SZERETET. Szent Pál tanítása szerint a zsidók eltévelyedéséből üdvösség támadt a pogányoknak, a nem zsidóknak. Milyen messze van tehát Krisztustól, a katolikumtól az a lelkiület, amely azt gondolja, hogy gyű-

lökődéssel szolgálja az Istent. Minden tisztátalan indítékból táplálkozó és forrászó önámításnak szól az Úr Krisztus szava: «Ha nem fogja felülmúlni a ti igazságotok az írástudókét és farizeusokét, be nem mentek a mennyek országába». (Mt. 5,20.) Krisztus igazsága pedig a szeretet, a felebaráti szeretet nagy törvénye, amely egyformán szól kereszténynek és zsidónak és amely alól senki sem adhat nekünk felmentést, mert az Isten parancsolja. Az önmagukat igazolni akaró magabizóknak pedig szóljanak Szent Pál szavai: «Ha az egyik másik ág le is törött, és te vadolajfa létedre beojtattál közéjük s így részese lettél az olajfa gyökerének és dús nedvének, ne kérkedjél az ágak ellenében... Ne légy tehát fennhéjázó, hanem félj. Mert, ha az Isten nem kegyelmezett meg a termézetes ágaknak, neked sem fog megkegyelmezni». (Róm. 11,18–21.)

¹Nyomtatott füzet. 1–23 oldal. „«Nihil obstat». Dr. Carolus Gigler, m. p., censor praeses. No. 8722/1948. «Imprimatur», Strigonii, die 27. decembris 1948. Dr. Johannes Drahos m. p., vicarius generalis. A piarista tartományfőnök 594/1949. sz. engedélyével”. A füzetet P. Albert István piarista írta.

A VIGILIA KIADÓ ÚJÉVI AJÁNLATA 20% kedvezménnyel

Újdonságok:

<i>Walter Kasper</i> : Ferenc pápa – a gyengédség és a szeretet forradalma.....	2.300,-...1.840,-
<i>Alois testvér</i> : Taizé ma.....	2.400,-...1.920,-
<i>Notker Wolf</i> : Életszabályok – a Tízparancsolat.....	2.800,-...2.240,-
Karácsony titka.....	3.200,-...2.560,-
A csend történései. <i>Szakralitás, Biblia a mai magyar irodalomban és művészetben</i>	2.900,-...2.320,-
<i>Teréz Anya</i> : Ahol szeretet van, ott az Isten.....	3.800,-...3.040,-
<i>Notker Wolf</i> : Ne nyugtalankodjék a szívetek!.....	2.800,-...2.240,-

További akciós könyvek:

<i>Teréz Anya</i> : Jöjj, légy a világosságom!.....	3.000,-
XVI. <i>Benedek</i> : Isten velünk van minden nap.....	2.000,-
<i>Hans Joas</i> : A hit választása.....	2.000,-
Az ismeretlen Rónay György.....	1.800,-
<i>Elisabeth Kübler-Ross</i> – <i>David Kessler</i> : Élet-leckék.....	2.500,-
<i>Timothy Radcliffe</i> : Vesd bele magad!.....	1.500,-
<i>Timothy Radcliffe</i> : Miért vagyok keresztény?.....	1.200,-
<i>Timothy Radcliffe</i> : Miért járunk misére?.....	1.200,-
<i>Lukács László</i> : Az Ige asztalánál.....	1.000,-
Karácsony fényei.....	1.800,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a *Vigilia* Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

EGY ÉLETFORMA NYOMÁBAN Szilágyi Márton: *A költő mint társadalmi jelenség*

Az irodalomtörténet-írás egyszerre megkerülhetetlen és nélkülözhetetlen kérdése az írói életrajz és az életmű kapcsolata, hogy milyen mértékben kell, lehet az opus egésze, ennek egy-egy fejezete, vagy csak egyetlen mű vonatkozásában, értelmezése tekintetében fontos a szerző életrajza. Segít a szakmai értelmezésben, az olvasói megértésben, eligazít vagy éppen mellékes, sőt felesleges. Egyértelmű válasz nincs. Nem is lehet, mert vagy az adott esettel foglalkozó szakembernek van határozott, elfogadó vagy elutasító véleménye a kérdéstről, s ennek jegyében használja fel vagy mellőzi az írói biográfia adatait, illetve, mert az adott szerző esetében, kinek életműve vagy ennek egy szegmense lesz a szakmai vizsgálódás tárgya, ajánlatos, ismerni kell az életrajzát (gondoljunk Petőfire!), vagy erre kevésbé van, sőt lehet, hogy egyáltalán nincs is szükség. Függetlenül azonban attól, hogy az irodalomtörténészek közül ki melyik opció mellett dönt, aligha lehet kétséges, hogy az opus egésze vagy ennek csak egy-egy fázisa, illetve darabja esztétikai értékének meghatározásában az életrajznak nem lehet, sőt nincs meghatározó szerepe. Akkor sem, ha jó tudni, ismerni a művek születésének személyes és általános körülményeit. Ennek ellenére a magyar irodalomtudományban, kivált régebben, igen elterjedt gyakorlat a biográfiai tények, mozzanatok jelentős mértékű számbavétele. Ezt látszik felülírni néhány újabb irodalomtörténeti vállalkozás. Nevezetesen Ferencz Győzőnek Radnóti Miklósról (2005), Kerényi Ferencnek Petőfi Sándorról (2008) és Szilágyi Zsófiának Móricz Zsigmondról (2013) publikált monográfiája, melyek közül a két előbbi már címével is utal az életrajz és az életmű kapcsolatára, illetve szétválasztására. Szilágyi Zsófia Móricz-könyve, bár címében nem szerepel az „élete és költészete” szókapcsolat, mint a Radnóti- és a Petőfi-monográfia esetében, de a szerzői szándék szerint ez is a biográfia és az opus jelzett kettőssége, egyidejű összetartozása és szétválasztása jegyében íródott. Monográfiáját Ferencz is, Kerényi is „kritikai életrajz”-nak nevezi, ami a Móricz-monográfiára is illik. Hogy ezen mit kell érteni, arra a kötetek szinte azonos rétegeztsége utal. Ezek az életrajz, a költői pálya alakulása, az életmű fogadattása és utóélete. Az így létrehozott forma által Ferencz és Kerényi, miközben forráskritikai igényeségtől vezérelve szakít az „ellenőrizhetetlen, anekdotikus szakirodalmi hagyománnyal”, újraalakítja a biográfia kereteit, ami a „szövegértelmezés megújításához is hozzájárulhat”. Vagy, hogy a

Móricz-könyvre vonatkozó megjegyzést idézzek: a szerző „nem a művek világától elválasztott életrajz felmutatására törekszik, hanem folyamatosan az összefonódásnak és a distanciateremtésnek a poétikai lehetőségeit járja körül”.

Ahogy az itt bemutatásra kerülő kötet szerzője, Szilágyi Márton is, amikor műve egyik felvezető, *A magyar irodalomtörténet-írás újabb ajánlatai az írói biográfia műfajára* című szövegében fogalmaz, miután rákérdezett az írói életrajz létjogosultságára, illetve mielőtt egy mikrotörténeti biográfia lehetőségein gondolkodott volna, hogy majd az írói életrajz műfajának történeti és elméleti áttekintését követően belefogjon választott tárgya, Csokonai „mikrotörténeti kiindulású biográfiá(ja) megalkotásá(hoz)”. Keretet ehhez azon életlehetőségek ismerete ad(hat), melyek az adott író „számára az adott időszakban, az adott társadalmi térben és az adott szociális helyzetben adva voltak”. Az így létrehozott életrajz, miközben eltüntet a biográfia „vakfoltjait”, az élet pusztá tényeit veszi számba, mert eléri, hogy megismerjük Csokonainak a „környezetével való társadalmi interakcióban” zajlott életét, lényegében több annál, amit akár a hivatalos vagy személyi dokumentumok önmagukban vagy halmazként nyújthatnak. Az ilyképpen kialakított életrajzi narratíva attól nyeri el létjogosultságát, hogy miközben a monográfia írója megpróbálja bemutatni Csokonai „íróságának” kibontakozását, egyúttal adalékokat szolgáltat a magyar irodalmi múlt társadalomtörténeti bemutatásához is.

Mivel célja afféle emberi és alkotói alakulás-, sőt mondhatnánk fejlődéstörténet bemutatása, logikus, hogy Szilágyi igazodik az „életrajz kronológiai rendjéhez”, ugyanakkor ezt olyan új részletekkel egészíti ki, illetve a már ismert adatok felülvizsgálásával, újragondolásával pontosítja, amelyek az életművet érintő „egy-egy probléma köré szerveződve hosszabb távot ívelnek át”. Csokonai esetében ilyen a költő „valódi anyagi hátterének rekonstruálására” tett kísérlet, amivel a róla szóló életrajzok jószerivel csak érintőlegesen foglalkoztak, vagy Csokonainak a „közköltészeti tradícióhoz való viszonya”, aminek sajátos rétegeztsége folytán fontos szerepe van költészete egészének alakulásában, csak így ismerhetjük meg azokat a belső alkotói mozgásokat, amelyek mentén e lírai opus dinamikája kialakult és működött. Ahhoz, hogy a monográfia írója feladatát a lehető legteljesebb mértékben ellássa, irdatlan forrásismeretre és ennek kritikai kezelésére volt szükség. Hogy Szilágyi Márton ezt a filológiai kulimunkát készségesen és nagy-nagy szakmai alázattal vállalta és végezte, azt a majd négyszázötven könyvoldalnyi szöveghez

kapcsolódó ezerhétszázhatvannégy lábjegyzet és háromívnyi nemzetközi és magyar történeti, szociológiai, filozófiai, irodalmi és nyelvi tárgyú szakirodalom tanúsítja.

Amint már a kötet tartalomjegyzéke példázza, Szilágyi Márton Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenzióit a költő fontos életrajzi állomásainak fejezetekre osztott tagolásával látta lehetőségre. Ilyen biográfiai fejezetek a családi háttér és a környezet bemutatása, a város és a Csokonai család kapcsolatának vizsgálata, Csokonai iskoláinak, a debreceni Református Kollégium és a sárospataki akadémia világának felidézése, továbbá az 1796-os pozsonyi országgyűléshez kötődő folyóirat, a Diétai Magyar Múzsza kiadásának vizsgálati kérdései, majd a költő életrajza talán legismertebb epizódjának, a komáromi Lilla-szerellemnek a története, s az itt elszenvedett érzelmi kudarcot záró, feledtető, rövid életű csurgói helyettes professzori státus, a helyét kereső Csokonai alkalmi költőként való helyzete, melynek két szélsőséges változata a kényszerből vállalt szituációs szórakoztató alkalmi költészet (köszöntők, bordalok, priaposzi versek), illetve a Rhédey Lajosné temetésére írt, s a nagyváradi református templomban a gyászmisze ceremóniarendjébe illesztett, az életműben *Halotti versekként* ismert bölcselő költemény, amit már csak a *Tudógyűmladásomról* című verses röntgenfelvétel, és a költőtárs Fazekas Mihályhoz írt, hatytyúdálnak tekintett, mély élettapasztalatot és őszinte emberi vágyat summázó, a természethez forduló szép vers követett, melyet ez a négy sor zár: „Jer e' Répánál térdeljünk, / Jer, kacsint e' Tulipánt, / Jer, e' töknél süvegeljünk; / Mind használ ez 'e egy se bánt". Ezekkel a sorokkal fejeződik be Csokonai utolsó verse, amit már a szülővárosába vissza- és megtért garabonciás sorsra kényszerült, a modern magyar költészet úttörő poétája írt, kinek utolsó éveinek Szilágyi külön fejezetet szentel, hogy ezt követően — mielőtt záróban összegezné a költő életrajzában tett mikrotörténeti utazásának tanulságait — a Csokonai-kultusz rétegeit tekinthesse át.

Hogy az impozáns anyagmennyiséget biztos kézzel irányított monográfia megszámlálhatatlanul nagy adathalmazra nem merül ki az eddig ismert vagy ismeretlen tények felsorakoztatásában, hanem ez által a jelentős életmű értelmezését is hathatósan segíti, azt az irodalomtörténet szempontjából több fontos felismerés, megállapítás tanúsítja. Amikor Szilágyi a névhasználat változatait mint az identitáskeresés megnyilvánulásait említi, akkor felmerül benne, hogy Csokonai vajon „egységben kívánta-e szemlélni polgári és költői »poétai« személyiségét, vagy inkább ennek elválasztására törekedett?" Ott, ahol Csokonainak a debreceni Kollégiumból való, konfliktusoktól terhes távozásával foglalkozik, elsősorban, az előbbi életrajzokkal ellentétben, nem „tragizáló" narratívát lát, hanem an-

nak lehetőségét és igényét, hogy Csokonai „ekkor kezdte el azokat a társadalmi szereplehetőségeket feltérképezni, amelyek úgy tehetik lehetővé az autonóm életet, hogy utat nyitnak az ekkor már megformálódó költői program megvalósítása felé is". A névválasztáshoz kötődő identitás kérdése azért lehet tanulságos, „mert ezáltal azt a mechanizmust érthetjük meg, amellyel Csokonai saját énképét megfogalmazta, és a nyilvánosság számára felmutatta". Ennek folytatása a pataki kitérő, majd pedig „költői fellépésének" lehetőségét igazolandó Diétai Magyar Múzsza létrehozása. Ha a monográfia írója számára a legtöbb gondot, megoldatlan problémát jelentő részfeladatot keressük, akkor kétségtelenül a Lilla-epizódot kell említeni, melynek „valódi története sose fog kitudódni", de amit ebben a mikrotörténeti indíttatású dolgozatban semmiképpen sem lehetett figyelmen kívül hagyni, jóllehet az eredmény közel sem olyan meggyőző, mint amit a kötetben másutt kapunk.

Hogy Szilágyi Márton nem elégszik meg a Csokonaira vonatkozó tények számbavételével és vizsgálatával, melyekkel a homályban maradt részleteket, epizódokat próbálja pontosítani, kiegészíteni, azt kötet utolsó, a *Zárszó* előtti fejezete is példázza. Miután már az első mondatban felteszi a kérdést, „Mennyire tartozik hozzá egy írói életműhöz a szerző személye körüli kultusz?", kivált „egy mikrotörténeti ihletettségi biográfia keretei között", majd rátérne a Csokonai-recepció rétegeinek bemutatására, rövid elméleti kitérőt tesz, melyben a magyar irodalmi kultuszvizsgálatát jellemző helyzetet vázolja. Ezt követően jut el a példamutatóan alapos tudományos elemzés tanulságainak összegezéséig. Itt fogalmazza meg munkája legfontosabbnak tartott eredményét, miszerint a biográfia „mikrotörténeti léptékű újrarendelése (...) együtt jár a költői életmű bizonyos vonatkozásainak (alakulástörténeteinek vagy műfaji preferenciáinak) az átgondolásával". Ennek nyomán, annak ellenére, hogy a monográfia szerzője lényegében nem a „szövegek belső, poétikai alakulástörténete iránt érdeklődik", azt látjuk, hogy Csokonai költőként hogyan „kívánta saját magát társadalmi értelemben is prezentálni". Csokonai költői öntudatának kialakulását ismerjük meg, ami viszont „segíthet poétikailag kiaknázható megfigyelésekhez eljutni". A költő pályájának mikrotörténeti dimenzióit követve válik világossá Csokonainak az a törekvése, amellyel két cél párhuzamos elérhetőségét tűzte ki: „a kötetek megjelenését és a saját privát tér megteremtését", amit úgy kell értelmezni, hogy „költői beérkezése és polgári önállósága nála nem tekinthető külön programnak". De ennek megvalósulását számára az élet adott keretei lehetetlenné tették (ezeket mutatja meg Szilágyi Márton kötet!), ahogy ezt a monográfiában nem véletlenül legtöbb figyelmet ka-

pott nemzeti nemes játékként aposztrofált színmű, *A méla Tempefői* (teljes címe szerint: *az az: az is Bolond, a'ki Poétává lesz Magyar országban*) befejezetlensége is tanúsítja. Ahogy a színműbeli költő, Tempefői nem tudta megoldani „alapvető egzisztenciális dilemmáit”, úgy ez az életben Csokonai sem sikerült.

Szilágyi Márton könyve olyan társadalomtörténeti esettanulmány, amely inkább a történelemtudományban ismert és egyre népszerűbb mikrotörténeti közelítés lehetőségeit keresi az irodalomtörténet számára, s ebben múlhatatlan érdeme és sikere van. (*Ráció Kiadó*, Budapest, 2014)

GEROLD LÁSZLÓ

RÉZ PÁL: BOKÁIG PEZSGŐBEN (HANGOS MEMOÁR)

Élete legnagyobb teljesítményének a Kosztolányi életmű-sorozat kiadását tartja Réz Pál, a kijelentés érvényességét némileg mégis árnyalja, hogy mindezt 1992-ben mondta el beszélgetőtársának, Parti Nagy Lajosnak abban a maratoni hosszúságú rádióbeszélgetésben, amely a nemrégiben megjelent *Bokáig pezsgőben* című kötet törzsszövegévé vált. A mai irodalomértelmező nem tud (nem akar?) szabadulni attól a huszonöt éves „irodalomtörténet-től”, amely az 1989-ben útjára induló és a 2014. december végén a maga történetének végére pontot tévő nem mindennapi folyóirat, a Holmi hagyományát jelenti. Nem kevesen ezt a lapot látják Réz Pál életműve csúcspontjának, és meglehet, a nézőpontok különbsége abból fakad, hogy a pályájára visszatekintő főszerkesztő a maga összegzését több mint húsz éve végezte el. A ma olvasója pedig a folyóirat negyedszázados működésének figyelembevételével alakíthatja ki a legendás szerkesztőtől eltérő véleményét.

Páratlanul gazdag, az 1950 és 1990 közötti magyar irodalmi élet iránt érdeklődők számára valószínűs kincseshánya (már majdnem azt írtam: biblia) a *Bokáig pezsgőben*, mert Réz Pál ebből a korból mindenkit ismert. Jelentős alkotók sokaságával állt kapcsolatban, mindenkiről anekdotázik (és milyen jól!), amelynek eredményeként élvezetes, olvasmányos kötet született. A visszatekintés azonban egyensúlytalanságoktól sem mentes. A közel háromszáznegyven oldalas könyvből majd kétszáznyolcvan oldalt tesz ki az 1992-es rádióbeszélgetés szövege, amely két, nagyjából harminc-negyven oldalas résszel egészül ki. Az előbbi 2002-ből, az utóbbi 2015 nyaráról. Mindebből következik, hogy aránytalanná válik az 1989 és 2015 közötti évek reprezentációja, és azok, akik a Holmi szerkesztéséről, az értékközvetítés gyors kristálypontjává válásáról szeretnének ebből a kötetből többet megtudni, csak morzsákat kapnak. Az emlékezés töredékes-

ségét mi sem bizonyítja szembeötlőbben, mint hogy a kötetben még a pusztán említése is elmaradt olyan jelentősnek gondolt kortárs alkotóknak, mint Nádas Péter, Krasznahorkai László, Spiró György, Bodor Ádám, Kukorelly Endre, Darvasi László. Közben Esterházy Péter is csak úgy tűnik föl a lapokon, mint a Szépirodalmi Kiadótól (Réz Pál korábbi munkahelye) eltanácsolt fiatal író, és Závada Pált annyiban említi, hogy a Holmi prózarovatát örökölte meg Domokos Mátyástól. (A jelzettek többsége ugyanakkor rendszeres publikálója volt a Holminak.) Kertész Imrét éppen csak szóba hozzák.

Réz Pál a Magyar Narancsnak adott emlékezetes nagyinterjújában megfogalmazta, hogy a jelenkor irodalmát (lírastul, prózástul) gyengébbnek ítéli a hatvanas-nyolcvanas évekenél. A megállapítás elhangzik a most megjelent kötetben is. Bár nem értek vele egyet, azért gondolom fontosnak, mert irodalomértelmezésünket kiszakítja a jelenre összpontosító szemléletmódból, és történeti összefüggésbe helyezi. Röviden: ami ma értéknek látszik, az lesz holnapután is? Kérdésbe csomagolja a véleményét a főszerkesztő, ami szerint a cenzúra elmúltával „igen kevés, nagy, klasszikus mű született”. Visszakérdezhetünk: biztos, hogy ez összefügg a cenzúrával vagy annak hiányával? Biztos, hogy a cenzurális időszakban (1949–1989) olyan sok jelentős mű született? Biztos, hogy 1990-től napjainkig az ebbe a kategóriába sorolható művek száma olyan csekély? Kérdés az is: irodalomtörténeti határdátum-e 1990?

A Nyugat-nemzedékével való összehasonlításból — Réz Pál hozza ezt is szóba — csak rosszul lehet kijönni. Tudjuk, ilyen generáció ezer évben egyszer érkezik, így 1989-ben, a Holmi indulásakor ez nem lehetett adottság. Radnóti Sándor szerkesztőtársa látta úgy főnökét, hogy „a régi nagyok aranykori bűvöletében s az ezüstkor reprezentánsainak személyes, baráti ismeretében bronznak” látta a jelenkort. Réz ezzel a véleményével utóbb a Holmi szerkesztőségében is kisebbségben maradt. Az ezüstkor nemzedékének (Illyésékéről) sok tagjáról fogalmazott szó szerint úgy a könyvben, hogy „nagyon szerettem”. Hogy ez az emberi elfogultság mennyire szakmai, a jövő eldönti. Valamit jelez az ezüstkor alkotóit övező negyedszázados olvasói és értelmezői érdektelenség, noha perdöntőnek ez sem számít.

Két apró tévedés. Nem Szabó Zoltán írta Kosztolányiról, hogy halála után is a legszorgalmasabb író, hanem Márai. „A halott költő szorgalmasan dolgozik, majdnem azt mondtam: alkotó ereje teljében van” (*Illet és nemzedék, Kosztolányi, Ábécé*). Másutt egy Kosztolányi elgondolást ad át illetéktelenül Márainak. A „haláltól nem félek, csak a meghalástól” az *Esti Kornél kalandjai Vendég* című novellájának alaptémája. (*Magvető*, Budapest, 2015)

BOD PÉTER

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

KÖNYVEK KÖZÖTT. A VÉGTELEN TÜKRE
Ezzel a címmel jelentek meg Juhász Anna gondozásában Juhász Ferenc vallomásai, köszöntői, beszédei, gondolatsírái a Kossuth Könyvkiadónál. Némelyik írása verspróza, némelyik alkalom szülte, ezekben érezni némi visszafogottságot. Juhász Ferencel megnyitvatni egy kiállítást, jellemeztetni egy könyv értékeit rangot ad. Nem csoda, hogy kérésekkel ostromolják, amelyeknek néhez ellenállni, s ő, mint a szegénylegények unokája, segít, támogat, nyugtáz és felfedez. A költő, ha valóban istenáldotta tehetség, sosem pihenhet babérjain, kötelessége dolgozni, adottságai szerint „hirdetni az igét”. Ez a belső parancs vezérli Juhász Ferencet, ha nem verset ír is, s talán a mindenség sugallatára alkot ezekben az írásaiban ugyancsak maradandót.

Ha kísérletet teszünk, hogy valamiképpen elkülönítsük egymástól az alkalmakat, amelyek ihletét mozgásba hozzák, elsőnek alighanem azokat kell különválasztani, amelyek önéletrajzi jellegűek. Ezt a témát költészetében is feldolgozta, de prózai vallomásain is átüt, olykor átvérzik a sorsidéző líra, amely már akkor is tüneményes adottsága volt, amikor tehetségére fölfigyelő, azt szeretettel gondozó tanítói és tanárai rádöbbenek, hogy gyémántot csiszolhatnak a gondviselés jóvoltából. Szegénysorból érkezett, de szokatlanul gazdaggá tette képzelete és az a szenvedélye, ahogy a könyvek üzenetét magába szívta. Nem gépek, hanem sorsok és verssorok voltak indító élményei. Belépett egy másik világba, amely szebb és vonzóbb volt a valóságnál, és arra készítette, hogy ráeszméljen a szeretett világ sokszínűségére és szépségére. Ez tette nagy költővé, ez készítette, hogy megírja azt a világ-époszt, amellyel csak a legnagyobbak próbálkoztak. Sárközi Ferenc tanító úr „mindig az ajtó nagy hárfaszerű, almanagy-fagolyós számológép, a húros számológép tetejére” ültette. Ebben a pozícióban látjuk ma is, azzal a különbséggel, hogy mintha a földgolyón üldögélne, figyelmesen, a világmindenség szívdobbanásaira ügyelve. Ezeket érzékeltte fiatalságában például az övéhez hasonló ihletből táplálkozó Weöres Sándor verseiben. Már kamasz korában leveleket váltottak. „...a levélborítékba mindig volt egy új verse tintával beírva, nagy betűvel sorakozva”. 1946-ban ismerkedtek meg, lettek „barátok és ivó-cimborák, a mindenség titkainak elszánt vallatói. S a másik rokon-zseni: József Attila, akinek líráját tőle pontosabban ismerhetjük meg, mint bölcs tanulmányok sorából. „Ő az a félelmetes okos, tisz-

ta és zseniális előd, akinek tüzeiben, bánatában és ragyogásában élünk ma is, és akinek izzó szava előtt átviláglik az emberiség, mint röntgen-sugárban a test. Ő nemcsak nekem, hanem minden utánam-jövőnek példaképe és mestere lett: a szigorúságban, a pontosságban és az odaadásban.”

Azonosulás és beleézés nagyszerű példája, ahogy József Attila költészetének utolsó korszakát jellemzi: új világgépet alkotott, kiteljesítette Petőfi meg Ady dühét és hitét, de „túl későn, szinte az utolsó pillanatban jött, tragikusan közvetlenül a megváltás előtt. A legnagyobb nyomás idején bomlott meg benne a lírai egyensúly, s így nem volt már bizalma és ideje, hogy teljesen megvalósítsa azt, amit oly nagy hittel és jókedvvel kezdett. Szinte kettéhasadt, mint egy nagy kristály, amelyre ráütöttek egy kalapáccsal. Ugy elhatalmasodott benne a bánat, mint beteg testében a rák: sisteregve zabálták föl szervezetét a burjánzó bánat-sejtek. Nagyságának és iszonyú bátorságának legnagyobb és legzordabb bizonyítéka, hogy az utolsó percig beszélni tudott és mert erről. De az eredeti költői programját nem tudta megvalósítani (mint ahogy Vörösmarty sem tudta, és oly sokan előtte és utána): költészete harmadik korszaka zseniális és észvesztően szomorú önfeladás. Minden egyes új versével, mint léghajós kosarából egy-egy homokszálat végleg kidobott, visszavonhatatlanul kioldott önmagából valamit, hogy végül is áttetsző lett, mint a szappanbuborék, s ami látszott rajta, a földagadt hártya-testen, az ámulat-üveg-gömbön, az már nem ő volt, de ereivel, egével a halál, egy sas véres szárnya, véres karmai, hogy végül is eltűnjön a zord űrben, szétoszló, mint a pára, hiszen nem a földben tűnt el, mert még a földet is kiénekelte maga alól szegény.”

Szándékosan idéztem hosszabban e jellemzést: a költő nyaktörő bátorsággal kimondja azt, amit az életművet nem a sas szemhatárából elemző nem mer, talán nem is tud, s olyan drámai hátteret rajzol költőtársa utolsó korszakának verseihez, amelyek ismerete híján nem látjuk át végső tragédiáját. Általánosan is érvényes ezekre a prózai írásokra, hogy igazán akkor szárnyalnak a magasságokba, amikor csak zseniket kell jellemeznie. Éreztem, hogyne éreztem volna, hogy Konok Tamás zseniális festő, a lét törvényszerűségeit mutatja meg, valójában azonban a költő vezetett rá törekvéseinek teremtő szándékaiban megmutatkozó egységére. Hasonló revelációt jelentettek a Petrovics Emilt köszöntő és búcsúztató sorok, amelyben a rokona szólt a valóság kimeríthetetlen gazdagságát kottafejekbe álmódó zeneszerzőről.

Juhász Ferenc újdonságát és nagyságát olyan kiváló ismerői és barátai tájolták be, mint Bodnár

György — akit elbúcsúztatott — és Pomogáts Béla, akít 80. születésnapján köszöntött. Valójában magában álló nagysága nemzedékének, s ha „Mozart-szavúnak” nevezi az elődei között említett Csokonai Vitéz Mihályt, akkor őt magát Beethoven-szavúnak nevezhetjük, amint az *Örömmóda* gondolatához csatlakozva nagy, létösszegző látomásban egyesíti az embert és a természetet. Az a szándéka neki is, mint Tóth Árpádnak („megváltó elégia-mosolyáról” írt jellemzésében): „Úgy üzentél ezzel egy másik világba (az *Elégia egy rekettyebokorhoz* jellemzése), a kozmikus végtelenség-magányba, mintha egy másik égitesten virágzó önfeledt és létező titokba gyúrnál virágot, világot, hogy virágorát az örök forró tüdővérzéses fagyba szétfújva legyintene az Isten, hogy minden csöndet és minden dübörgést, tüzet és jeget, sziklát és vulkánt, égitest-bolygó gyűrűt és szupernova halál-lázadást, diadalmas szép önpusztítást, galaxis-szigetet és halál-pont-feketét legyőzve megtermékenyítsen.”

Utaltam már arra, hogy szerintem nem mindenki szolgált rá arra, hogy Juhász Ferenc ajánlása legyen teljesítménye mércéje, belépőjegye a „fentebb” irodalomba. Mégis megejtő és tiszteletet parancsoló készséggel és nyitottsággal karolja fel a fiatalokat. Sok nagyszerű magyar író említhetnék a 20. századból, akikből hiányzott ez az érzékenység és figyelem. Nemcsak arra utalnék, mekkora beleérzéssel méltatja Esterházy Pétert, hanem elsősorban a művészetben élő ember szerteágazó érdeklődésére, amellyel felismeri az újabb törekvésekben rejlő esetleges értékeket. A klasszikusokat könnyű felfedezni, újra beleiktatni a művészetek történetébe. (Néha ezzel is küldetést teljesít Juhász Ferenc, hiszen például Tóth Árpád is a margóra szorítva várja méltatóit.) Am a tehetségek elismerése beleérző azonosulást is kíván, s ennek a tulajdonságnak sincs híján a költő.

Az emberi lét két meghatározó pontja élet és elmúlás. Sokan leírták, hogy Juhász a halállal eljegyzett költő. Lírájába és prózájába azonban új színeket hozott az újra megtalált szerelem, melyet a hála is átszínez, hisz a szeretett társ öregkori költészetének új árnyalatokat kölcsönzött, s legalább ennyire fontos élménye a születés, az az új távlatokat nyitó kapcsolat, amely unokáinkhoz fűz bennünket. A kötet egyik legbensőségesebb tartományába vezetnek azok az írásai, amelyekben lánya esküvőjének csodaérzetét és a nőiség teljességét megfogalmazó *Áldás-kérés* verssé lényegülő vallomását fogalmazta meg:

*Áldjon meg az Isten minden terhes asszonyt,
akiben gyermek-váró gyönyörrel érik a
megvalósult Idő. Mert minden asszony léte
illatos, mint egy gyönyörű szőlőfürt. Minden nő
nővérünk, húgunk, anyánk. És lehet-e jobban
szeretni őket, vágyjni jelenüket és jelenlétüket.*

*A szerelemtől gömbölyödő asszonyok az időt
és a várakozás-jövőt hordozzák áldott testükben.
Ők a mi anyáink, vigaszunk, nevelőink
és gondozóink. Áldás rájuk és létükért szeretet.*

Számomra ez a tíz sor az egész kötet legkiemelkedőbb írása, az érzés és a belőle születő szeretet felbuzgó áradata. Ennek is megvannak ellentétei a halált idéző búcsúztatókban. Az idősödő ember élete veszteségekkel van körülvéve: barátai, társai, kedves rokonai lassan magára hagyják, akit az imént köszönhetett születésnapján, attól könnyesen búcsúzhat sírjánál, felmérve saját veszteségét is, hiszen egy-egy kedves emberének halála belőle is kitép egy soha vissza nem nyerhető darabot. Amikor a költő 89. születésnapját köszöntöttük, az ünneplők között mosolygott a pergamen-fehér arcú Hovanyecz László is, akinek vonásaira már a közeli elmúlás ütötte bélyegét. Nemsokára a köszöntött búcsúztatta a sírnál és másutt, a gyászolók szívébe vésvé ezt a kedves embert, aki a *Tekintet* című folyóiratnál is életének fontos társa volt. Egyébként is elmondható, hogy ezekben a búcsúztatókban Juhász Ferenc a sirató ősi formáját teremtette újjá, s túllépve a hivatalossá merevített formáin, a személyes gyász fájdalmát könnyes azonosulással fejezte ki.

Általánosságban is érvényes a megállapítás: Juhász egész életművére, verseire és prózájára egyaránt érvényes a teremtés kockázata és nagyszerűsége. *Hantai Simon köszöntése Bián* című írásában olvassuk: „Szívemben sokszor beszélgetek vele, de szavaimra nem kapok választ, mert a halottak nem tudnak beszélni.” Vagy mégis? Hiszen ezek a búcsúztatók nem monológok, hanem párbeszéd: az emlékező életre galvanizálja a holtakat. Megszólalnak és a síron túl is megvallják: érdemes élni, mert szép a tartalmas élet. Ugyanúgy kelti életre a könyvekbe, festményekbe, fotókba zárt világot is, melyek kivétel nélkül „a szellem fény-arcának bélyegét” jelenítik meg számára, s mert avatott közvetítőjük, számunkra is. Miközben viharfelhők úsznak fölöttünk, ő „a téboly-égből kiragyogó csöndre” vár, s ebből a csöndből teremti újjá a „szerelevilágot”, amelynek hiánya fájdalmas veszteségünk, de nem pótolhatatlan, hiszen „íme, az ember”, a költő, aki az elmúlásba is beleszövi a reményt.

RÓNAY LÁSZLÓ

A fenti írással búcsúzzunk Juhász Ferentől. (A szerk.)

IANCU LAURA: MÍG KABÁTOT CSERÉL ISTEN

2014-ben Iancu Laura ötödik verseskötete jelent meg. A Magyar Napló gondozásában a *Míg kabátot cserél Isten* a moldvai származású költő, író, néprajzkutató harmadik lírai munkája. (Egy évvel

korábban drámakötetét is az említett kiadó jelentette meg.)

A kötet hat részből épül fel (*Éjszakáink, mint téli temető; Árnyéktalan fájdalom; Míg kabátot cserél Isten; Estére a fák is hazamennek; Szélbe épített ország; Este a faluban*), mely részek szervesen folytatják az előző versciklus utolsó költeményének záró gondolatát. A *Míg kabátot cserél Isten* szakasz utolsó költeményében (*Tán föl sem állok már*) például a második sor: „a fák is készülnek egy másik városba” (64.), ezt mintegy befejezve áll a költemény után az új rész címe, „Estére a fák is hazamennek”. (65.)

Iancu Laura katolicizmusa Rónay György, Pilinszky János vagy Péntek Imre vallásosságával rokon, de attól mégis nagyon távoli, hiszen lírájának női szubjektuma nem tehető zárójelbe. Költeményeiben egy érzékeny és kivételesen művelt női én szólal meg, egy olyan alak a magyar irodalomban, aki talán azokhoz a megragadó és kifinomult asszonyokhoz hasonlít, akik a középkorban az evangéliumokat másolták különböző kódexekbe. A hit és Isten vitathatatlan része volt az életüknek, de közben érdeklődtek a politika, a történelem alakulása iránt is.

Az első ciklus a 20. századi politikai és szellemi folyamatok interpretációja a jelen emberének történelmi tudatával (mely eszmeiség zseniálisan tér vissza a befejező ciklusban). Már ebben a szakaszban is világossá válik, hogy noha a néprajzkutató nem bújik ki a bőrből (az első költemény címében és műfajában is egy recitáló *Ráolvasás*), de a kötetben mégis egy nagyon fiatalos hang szólal meg és aktuálpolitikai kérdésekkel foglalkozik. A *Szerelem* a női hazaszeretet csodálatos és minden ízében eredeti megszólalása. Elismerést érdemel a szövegek gondolatisága, jelen költeményről beszélve Trianon sorok között megbújó fájdalom mellett a kortárs migráció [„Vigyázzak (...) hogy idegenbe ne tántorítson a bú.” (17.)], a politikai történések okozatisága egy mélyen intim művet közelít a közéleti költészethez. Az *Ének* fegyelmezett petrarcái szonett formájában egy jóval archaikusabb állóképet merevít ki elének, hogy érzékeltetni tudja a virrasztó Krisztus és az Istentől vigaszt váró zsoldározó asszony bizalmas kapcsolatát.

A ciklus utolsó költeménye (*Holdvilágnál*) éjszakai képei után a második verscsoport (*Árnyéktalan fájdalom*) kezdő költeménye a hajnal érkezéttel, de az „*ádventi sötét*” paradoxonjával nyit. Ebben a szakaszban a megtörtség, fáradtság, szomorúság és elerőtlenedés uralkodik, keserves gyász élménye (az édesanyától való eltávolodás) lesz a meghatározó. Anya és lánya közti megrendíthetetlen kapcsolat nemcsak a ciklus nevét is adó (a sor az *Anyám imádkozik* vers része) költeményből érezhető, hanem a *Vasárnap* és a *Szerda* címűekből is. Előbbi az ünnepi hangulat

közvetítése, mely az üdvözülésbe vetett hitből fakad. A lírai én szoros kapcsolatát Krisztussal mutatja az „*Azt is szerettem, aki megtagadott. / Azok közt éltem, akik útban vannak.*” (36.) élményeinek átélése. A *Szerda* a lírai én Borbély Szilárd halálának hírére érzett megrendülését örökíti meg, az iszonyatot, amikor úgy érzi „*már túl sok halott van*”. (38.) Érzéseinek megzabolázását ügyesen mutatja az anaforikus szerkesztés: „*Körülfölel egy messziről jött rettenet, / egyedül vagyok, hitetlenség, / egyedül, veled.*” (38.) Ennek a ciklusnak a záró sorára kibontakozik az elvágyódás, elmenekülés érzése a lírai énben, s mintegy előkészíti a *Míg kabátot cserél Isten* verscsoport alapélményét: a keresés és az utazás tapasztalatát.

A hazavágyás ebben a kötetben nem csupán a honvágyat jelenti, hanem a szülőföld iránti szeretet is („*Hazakísérem minden este / A bögő földet ringató anyámat, / Újabbán nem tudja, hol keresse, / Hol találja a szülőházat.*” *Újabbán*, 47.), az éjszakához való ragaszkodás pedig a hajnal utáni kitarató vágyakozás szimbóluma [„*Kit őrzök? (...) / Hogy megvirradjon, az éjszakát.*” *Újabbán*, 47.]. A szülőföldet pedig leginkább szeretni ebben a megközelítésben a távolléttel lehetséges, de az otthon képe szintén összefonódik a hideg téli éjszakával („*Haza kéne menni a kikövezett sötétségbe.*” *Otthon*, 45.) Az anya képe a szülőföld, a falu motívumával is összekapcsolódik, az anyához fűződő érzések a tájhoz kötődő érzelmeként is értelmezhetők.

A negyedik versciklusban az eddig meg nem nevezett megszólított biztos nyelvi formát nyer: „*Uram*”. Innentől a bizalmas, személyes kapcsolat alanyai (az Úr és a lírai én) explicitté válnak. Ebben a szakaszban is az egyházi ünnepek tagolják az időt, mely az éjszakák számlálásával telik, de továbbra is a magány lesz a legelemibb tapasztalat. A *Mt 25,13* című töredék szonettnek (szonettformája nem teljes: a két kvartina és két tercina verssorok közül az utolsó egységből hiányzik egy sor) is ez a legtömörebb mondanivalója, az Úrral való találkozás élményét egyedül éli át a lírai én: „*Magam vagyok, Uram, látod, / sem őrségem, sem fegyverem, / nézd, hány hűtlen cafat lóg csapzott szívemen.*”, de a záró sor ötletszerű felvetése („*lehetnél Te is a jegyesem?*” 78.) mégis elhivatottságról tanúskodik. Az evangéliumi hivatkozás a tíz szűzről szóló példabeszédet idézi meg. Vigyázásra int, hogy amikor elérkezik a nap és az óra, az Úr magáénak ismerhessen minket.

Az ötödik verscsoport ajánlásokkal ellátott költeményeket (Mezey Katalinnak, Oláh János tiszteletére) vagy alkalmi verseket (Weöres Sándor emlékére, Kiss Benedek születésnapjára) foglal magába. A *Könyörgés* a zsoldárok hangvételét idéző érzékenységgel kéri az Urat ima formájában az üldözöttek megoltalmazására. Bámulatba ejtő és

nemzetközi viszonylatban is aktuális a keresztényi állásfoglalás. „*Oda kiáltok, Isten, / hol idegenül szólnak szavaid, / hol átkaidtól reszket a nyárfa, / s az árnyékában delelő anya / siratja világgá futott fiait.*” (91.)

A hatodik csoport tíz azonos című költeményt tartalmaz (*Este a faluban*). Mindegyik vers egy isteni titok kinyilatkoztatását kéri az Úrtól rendkívül bizalmas formában [„*Áruld el, Uram, / minék ez a sok nevenincs rettenet (...)*” *Este a faluban* (1.), 95.; „*Áruld el, Uram, / miért nevettél, mikor a tavaszt lestem!*” *Este a faluban* (2.), 97.; „*Áruld el, Uram, / miért nem alszol!*” *Este a faluban* (3.), 99. stb.]. A felütesek téma megjelölést is jelentenek, és a kezdősorok a meglepő gondolatalkazattal hozzájárulnak annak jelzéséhez, hogy a ciklus egységei összetartoznak. A 10. költemény a kötet értelmezéséhez is segítséget nyújt: a lírai én munkájával az Úr létezéséről tett tanúbizonyságot. S ez a költemény mutatja a gyászidő leteltét is, a lírai én feldolgozta a veszteséget, s erre a pontra a magány érzését sem vonatkoztatja önmagára: „*csak aki örök gyászban él, hiányod az hordozza*” [*Este a faluban* (10.), 114.] A ciklus, s egyben a kötet záró sorai is Istenhez való könyörgések, a kinyilatkoztatás ismételt kérése: „*Vedd komolyan, Uram, / nincsen szó, ha nem Te beszélsz!*” [*Este a faluban* (10.), 114.]

Iancu Laura igazi humanistaként szólal meg ebben a kötetben, és olyan tartalmat kínál az olvasóknak, mely női hangvételének köszönhetően szinte egyedülálló a vallásos magyar költészetben. Költeményei apró kincsekhez hasonló imádságok. Megmutatja, mit jelent hitvallást tenni az irodalomban. (*Magyar Napló*, Budapest, 2014)

SZABÓ P. KATALIN

MÁTYUS FERENC: IMAKÖNYVBE ÍRT LEVELEK Orosz hadifoglyanapló 1945–47

„*Aki otthon beszélni mer az itt látottakról, azt visszahozzuk!*” Így engedték haza azokat a hadifoglyokat, akik többéves kényszermunkát végeztek a Szovjetunió területén. Idehaza nem mertek beszélni családtagjaiknak a történetekről, hiszen féltek a megtorlástól, és attól, hogy esetleg újra visszavihetik őket. Noha az emlékezés segíthetett volna nekik abban, hogy feldolgozzák a történeteket. Ez magyarázatot ad arra, hogy miért tudunk olyan keveset a hadifogolysorsról és a táborok mindennapjairól.

Éppen ezért van nagy jelentősége Mátyus Ferenc hadifogsága idején írt naplójának, amely a várandós feleségének, Czencz Alice-nak írt levelek összessége. Eszköz hiányában a nála lévő imakönyv nyomtatott sorai fölé, kétoldalt mellé és alá jegyezte fel az eseményeket, valamint saját

reflexióit a *Kongreganisták kézikönyvébe*, a Mária Kongregáció ájtatossága és szabályai tizennegyedik kiadásába. A kézírás körbeveszi az imakönyv szövegét, ahogy ez a kötetben lévő *facsimile* oldalakon is látható. A levélnapló minden egyes darabja dátummal van ellátva, mint egy korabeli tudósítás a 70 évvel ezelőtt történetekről, amely által megismerhetjük a Szovjetunió fogolytáborának mindennapjait. A levélnaplót tartalmazó imakönyvet a szerző lánya, Mátyus Aliz találta meg és adta közre. Miként Szakály Sándor is megfogalmazta a kiadványhoz fűzött utószavában, a levélnapló igazi kuriózum, hiszen imádságos könyvben fennmaradt és csak a hadifogságból történő hazatérés után kézbesített levelek ritkaságnak számítanak.

Mátyus Ferenc 1920. március 28-án született Pápán, itt végezte el a tanítóképzőt, majd Döbröntén és Pápán dolgozott tanítóként, míg 1940 decemberében be nem vonult katonának. Először 1942 májusában került hadművelési területre, Kurszkba. Még ugyanebben az évben részt vett a timi áttörésben, innen erőltetett menetben jutott el a Donig, majd 1942 szeptemberében a kosztienki ellentámadásnál harcolt. Azonban számára a háború befejeződésével nem értek véget a megpróbáltatások. 1945. május 9-én egy vörös csillagos magyar hadnagy utasítására Sorokpolányba indult társaival, hogy megvárják az igazolóbizottságot, mivel azzal áltatták őket, hogy csak az igazoló papírok átvétele után térhetnek haza. Ehelyett azonban vagonokba tették őket, és 28 nap utazás után megérkeztek Iasiba. A szerelvények innen orosz területre, Obojánba, majd Rzsavába vitték őket. Decemberben a kurszki vasúti táborba került. Ezekben a táborokban töltött napokról írja levélnaplóját hitvesének a fiatal tanító. A beszámolókból mesél a láger életéről, nem panaszkodik helyzete miatt, inkább igyekszik hálát adni azért, hogy él, és bízik abban, hogy egyszer haza fog jutni: „*Én is úgy érzem, a jó Isten velem van, nem kell kétségbeesnem. És erős szent hitem: hazakerülök!*” (73.)

Embortelen körülmények között él társaival együtt, de ő mégis az otthon maradtokért aggodódik. Mivel a háború után vitték el, nem ismeri a magyarországi helyzetet, ezért folyton a felesége és a még meg nem született gyermeke miatt nyugtalanodik. „*Ez a borzasztó, ami örületbe kerget: nem tudom, mi van veletek. Van-e kicsi? Él-e? Te, Édes, egészséges vagy-e? Simán ment-e a szülés? Borzalmas ezeket nem tudni.*” (35.) Nem tudhatta, hiszen semmilyen hírt nem kaphattak otthonról, állandó bizonytalanságban éltek napról napra. Bizonyos időközönként érkezett egy-egy újabb információ a hazatérés időpontjáról, de ezek csak a foglyok megnyugtatóására szánt álhírek voltak.

Mátyus Ferenc táborának lakóin egyre inkább erőt vett a csüggedés, szembesülniük kellett a betegséggel és a halállal: „Van itt vagy 1400 fogoly, ebből 500 súlyos beteg, naponta 4–5 halott.” (47.)

A megterhelő munka és az ezért járó táplálék, ami csak arra volt elég, hogy ne haljanak éhen, teljesen legyengítette a szervezetüket. Csupán a képzelet és az álmok enyhítették a foglyok szenvedéseit, sok esetben ezek adtak erőt a túléléshez. Elképzelték, hogy szeretteikkel vannak meleg otthonukban, jóllakva. Ezek a vágyak azonban elérhetetlennek tűntek a foglyotábor körülményei között. A levélnaplóban is számos utalást találhat az olvasó az álmok jelentőségére: „Tegnap éjjel jobban aludtam és érdekes álmom volt (...). Álmomban kora reggel hazaértem, csendesen bementem kicsi szobánkba, és ott láttalak Édes, aludni, melletted egy Édes Kicsivel. Istenem, azt az örömet! Nézegettem a Picit, és nem tudtam megállapítani, fiú-e vagy lány. Amint ott térdeltem az ágy mellett, egyszer csak felébredtél. Azt mondtad, szóról szóra: Édesapa, Te vagy itt? (...) Később a picikém is felébredt, előttem tisztába tetted és félreérthetetlenül megállapítottam, hogy kisfiú!” (18.) Az álom ideje valóban ifj. Mátyus Ferenc megszületésének napja volt, 1945. október 21-e.

A hadifogolysors a háború velejárója, a hadifoglyok helyzetéről — jobb híján — nemzetközi egyezmények alapján döntenek. Az érintett államok fogolycserét alkalmazhatnak vagy a békekötést követően hazaengedik a hadifoglyokat. A szovjet gyakorlat azonban eltért ettől: többéves kényszermunkára vitték őket a Szovjetunió területére. A kényszermunkatábor „célja” a büntetés mellett a kollektív bűnösség tudatának erősítése volt: „Ma jött egy orosz tiszt ismét, és az osztrák, román cseh foglyokat viszi azonnal magával. Csak mi maradtunk itt a németekkel. Nem értem! A végén kiderül, hogy az egyetlen bűnös a magyar királyi tisztikar. Mi dolgozunk legtovább Oroszország felépítésén. Értetetlen.” (29.)

Mátyus Ferenc szerette volna, hogy a levélnaplóba bekerüljenek a megmenekülés és a hazatérés körülményei, ezért az utolsó évről csak a legfontosabb eseményeket jegyzi fel. Az imakönyv utolsó lapjára a következő sorokat írta: „VI. 8-án: És most!!! Itt ülünk a vagonban, Kondék Géza mellett. Kisanyám! Berakodtunk a riskovói álmóson, és most UTAZUNK! (...) Édes Kicsinyem! De nyugtalanul várom már innét az indulást. Pár nap és ismét együtt leszünk, ez vigasztal. Jún. 26. 19 óra-kor ki az utolsó tábor kapuján. Jún. 29-én 0.45-kor Biharkeresztúr, 7 h-kor Debrecen. De jó lenne, ha véletlenül Bpsten lennél, Édes?!” (101.) 1947. március 25-én 44 kilogrammosan, lábszárfelekéllal került a kijevei hadifogolykórházba, majd ez év júniusában, két év fogság után térhetett haza, ellentétben több százezer társával. A Szovjetunióba

1944 őszétől 800 ezer magyart hurcoltak el kényszermunkára hadifogolyként vagy internáltként. Azonban az embert próbáló munka, az éhezés és betegségek pusztítása miatt mintegy 300 ezren nem térhettek haza. Ezt támasztja alá Mátyus Ferenc hadifogolynaplója, amely emléket állít a névtelen sírokba eltemetett honfitársaknak.

Nem túlzás azt mondani, hogy Mátyus Ferencet az imakönyvébe foglaltak mentették meg és hozták haza a hadifogolytáborból. Erőt adott számára hite: a levelek nemcsak feleségéhez szólnak, Istenhez és a Szűzanyához intézett fohászokat is tartalmaznak: „Nem aggodom a jövő miatt, mert velünk az Úristen, ki imámat meghallgatta, és ismét jelét adta szeretetének: Atyai gondviselésének.” (96.) (Helikon Kiadó, Budapest, 2014)

TAR MARGARÉTA

AZ ANGLIKÁN KERESZTÉNYSÉG ÉVSZÁZADAI A történelmi és teológiai arculat változásai a 16. századtól a 21. századig

2014 őszén egy egészen különleges és hiánypótló könyv látott napvilágot. A Luther Kiadó és a Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány közös kiadásában jelent meg *Az anglikán kereszténység évszázadai* című kötet, amely a reformáció kezdeteitől napjainkig dolgozza fel az anglikán kereszténység történetét.

A hat tanulmányból álló mű hat különböző szerző munkáját dicséri. „Egyes szerzők inkább az intellektuális történetet, mások a politikai és társadalmi kontextust járják körül.” (10.) Fabiny Tibor és Hannah Cleugh írásai az anglikanizmus kezdeteit tárgyalják, a Rómától való elszakadás folyamatát ábrázolják. William Jacob és Paul Avis a társadalmi és kulturális változások tükrében vizsgálja a vallás alakulását, Kevin Ward és Stephen W. Skyes pedig kifejezetten az anglikán kereszténység lelkeségével és elterjedésének körülményeivel foglalkozik. Az esszék mellett a kötet jelentős kordokumentumokat, a legfontosabb anglikán fogalmak szójegyzékét, továbbá kronológiát, illetve egy híres angol teológusokról szóló kislexikont is tartalmaz. A cél a történelmi folyamatok felvázolásán túl fontos források lefordítása és közzététele volt. Összességében így kapunk átfogó képet az anglikán identitás alakulásáról, fejlődéséről, valamint az egyház kibontakozásáról és terjeszkedéséről.

Mivel a magyarországi protestantizmus sokkal inkább kapcsolódik a német, mint az angol-szász hagyományhoz, hazánkban jóval kevésbé ismertek az anglikán teológusok munkái, tanításai. A Fabiny Tibor és Faludy Alexander által

szerkesztett mű ezt a hiányosságot igyekszik pótolni, mert itthon csak kisebbségi egyházként van jelen az anglikanizmus. Világszerte azonban több mint nyolcvanmillió ember követi az anglikán vallás különböző irányzatait.

A történelmi és kritikai tanulmányok a 16. századtól indulva egészen mostanáig nyomon követik az anglikán teológiában, liturgiában zajló változásokat. *A drámai kezdetektől* a világméretű elterjedésig nézhetjük végig a vallás történetének folyamatait, annak fényében, hogy miként pozícionálta magát ezalatt az idő alatt a katolicizmushoz és a reformáció egyéb folyamataihoz, irányzataihoz képest. Már a könyv ajánlásában is megfogalmazódik, hogy az evangélikusok és az anglikánok soha nem voltak egymással ellenségesek, sokkal inkább a távoli unokatestvérek kapcsolatához lehetne hasonlítani a két egyház viszonyát: „közös vonásainkat hangsúlybeli és kulturális különbségeik övezik”. (7.)

A történet tehát a véres zavargásoktól, politikai csatáktól és a Rómától való elszakadástól indul. A szerzők áttekintik a legfontosabb állomásokat és bemutatják a legjelentősebb források születésének körülményeit és következményeit, vagyis azt, hogyan jött létre például a *Harmintkilenc cikkely*, az *Imádságos könyv*, vagy a *Poorvoi Közös Nyilatkozat*. Ezekből a szövegekből aztán részleteket is közölnek, így a szubjektívebb történetmondás mellett mindig szerepelnek a konkrét dokumentumok is. A *Poorvoi Közös Nyilatkozat* ebből a szempontból különösen jelentősnek bizonyulhat. Ez ugyanis egy 1993-as megállapodás, amely az európai anglikán egyház, illetve az északi, balti evangélikusok között jött létre, s azóta is maradandónak bizonyult.

A kötet legizgalmasabb fejezeteinek Kevin Ward, illetve Stephen W. Skyes esszéit tartom: ezek már a modern kor egyházával foglalkoznak, előbbi a *Világméretű elterjedés*, utóbbi az *Anglikán kereszténység gyökerei és mai lelkisége* címmel vizsgálja a 20. és 21. századi anglikanizmus arculatát. A kötet szerzői szerint az anglikán teológia különlegessége nyitottságában rejlik: „Olyan egyháznak kell lennie, amely képes válaszolni a változó körülményekre és a történelmi kontextusokra”. (43.) A vallás két támpillérenek a kor változásaihoz való alkalmazkodás és a mindenkori arany középút (*via media*) megtalálására irányuló törekvés tekinthető. „Tulajdonképpen nem jogos világméretűnek nevezni az anglikán közösséget” (84.), ám mint vallás, mégis világszerte elterjedt. Ez a terjedés persze sokban köszönhető a gyarmatosításnak. Maga az anglikán szó is csak a 19. században jött létre és került be a köztudatba. E két, fent említett tanulmányból derül ki az is, hogy a klasszikus anglikanizmus több egyház

közösségből áll, hogy nincs központi jogi, vagy végrehajtó testülete, és nincs egyetlen hitvallásos szövege sem. Anglikánnak lenni voltaképpen annyit jelent, mint elfogadni a Szentírást, az egyetemes hitvallásokat, az Úrtól rendelt két szentséget és a történelmi püspökséget. Az anglikanizmus ezenkívül helyileg alkalmazkodik az adott népek igényeihez. Így alakulhatott ki az a helyzet, hogy a legtöbb mai anglikán anyanyelve már nem az angol, s a vallás már jócskán túl is mutat az angolságon.

Az anglikán tradíció tehát jóval többre tehető, mint azt elsőre gondolnánk, ráadásul „a jövőbeli újraértelmezések lehetőségét is magába foglalja”. (106.) Így lett a reformációnak ebből az irányzataból egyfajta „hídegyház”, mely a katolikus és a protestáns liturgiából és teológiából is merített. „Szinte nincs Mária-kultusz, és a magánygyónásnak sincs gyakorlata. A gyülekezet saját nyelvén vesz részt a liturgiában, a liturgia jellege erősen biblikus.” (109.) A protestantizmushoz kapcsolódik amiatt is, hogy a hét szentségből csak a keresztséget és az úrvacsorát ismerik el, továbbá két szín alatt áldoznak, viszont gyakran használják az Apostoli és a Niceai hitvallást, ezenkívül megmaradt a katolicizmusból a miseruha és a püspök–pap–diakónus rend. Az anglikán egyház tehát „mértéket tart két szélsőség között: a túl sok merevség az elutasításban és a túl sok könnyedség az engedékenységekben az eltérések megengedése terén”. (43.)

Az anglikanizmus nyitottsága mindenképpen figyelmet érdemel, s ez a könyv a történelmi folyamatok tükrében segít megérteni e vallási közösség kialakulásának körülményeit, reflektálva a jelenkori helyzetére is. A kötet megjelenésével talán hazánkban is elindulhat egy újfajta felekezeti párbeszéd. (Szerk. Fabiny Tibor – Faludy Alexander; *Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány – Luther Kiadó*, Budapest, 2014)

FORGÁCH KINGA

PAOLO SORRENTINO: A NAGY SZÉPSÉG

Paolo Sorrentino Oscar-díjas filmje két, egymástól alapvetően eltérő hangulatú és tartalmú jelenet-sorral kezdődik. Róma, az Örök Város eklektikus látványa tárul elénk, a több ezer éves múlt és jelen szerves összetartozása, csönd és szépség. Turistacsoport jelenik meg a színen, egy középkorú japán férfi szakad el a többiekől, arcán boldog mosoly, kezében fényképezőgép, egymás után készíti a felvételeket, mintha mindent meg akarna őrizni az utókornak, amit lát. Az esztétikai gyönyör csúcspontján a férfi összeesik és meghal.

A háttérben, egy római romkertben, női kórus énekel csodálatos egyházenét. Az élet törékenysége és mulandósága mutatkozik meg; egy pillanat, és bármikor vége szakadhat a földi életünknek. Váratlan képváltás történik, s minden átmenet nélkül váltja fel a lágytságot, a szelíd csöndet a mindent betöltő, egész lényünket felkavaró, fülünket bántó dübörgő zene, féktelenül tomboló, vonagló férfiak és nők, minden korosztályból. Jep Gambardella, az író és életművész, 65. születésnapját ünnepli a barátaival, szeretőivel.

Jep negyven évvel ezelőtt írt egy regényt, amelyet azóta is többen dicsőően emlegetnek, ám több könyvre nem futotta tőle. Valószínűleg nem a tehetségével van gond, hanem az életvitelével. Egy magazinnál készít interjúkat, folyamatosan bulikra jár. Felidézve az ifjúságát, úgy emlékszik vissza, hogy Rómába érkezve az volt a vágya, hogy a felső tízezer királya legyen, s hogy tönkretegyje a bulikat. Ha tehetségének az eltékozlása kerül szóba, azzal mentegeti magát, hogy az ő és környezete élete „egy semmi”, márpedig a semmiről nem lehet regényt írni, ez még Flaubert-nek sem sikerült. Ez a mostani, hatvanötödik születésnapja, az öregség és leépülés reálsan fenyegető réme azonban mintha ráébredt volna arra: nem fecsérelheti többet az idejét fölösleges dolgokra, s elhatározza, ismét írni fog. Bejárja Róma utcáit, felfedezve a látható dolgok mögötti „nagy szépséget”, s közben rég elfelejtettnek hitt érzések érintik meg a lelkét.

Jep Gambardella szinte rákényszerül, hogy szembenézzen önmagával, az életével. Felbukkan ifjúkori nagy szerelmének, Elisának a férje, s közli a hírt, hogy Elisa meghalt. Harmincöt évet éltek együtt, de naplójából kiderült, hogy az asszony mindig Jep-et szerette. Annak ellenére, hogy ő volt az, aki elhagyta a fiút. Az, hogy miért, nem derül ki, de az igen, hogy az egyébként nőfaló Jep soha nem tudta elfelejteni a lányt, és szakításuk után félresiklott az élete. Elisa volt számára a beteljesületlen testi szerelem, s most, az öregkor küszöbén egy platói szerelemben lesz része: a mulatót üzemeltető, ősrégi barátjának, Egidiónak a halálosan beteg lányával, a sztriptíz táncozó Ramonával kerül szoros lelki kapcsolatba, s fedezi fel újra, milyen jó érzés szeretni valakit önzetlenül, anélkül, hogy valamit is akarna tőle cserébe.

Jep bolyongásai közben megismerjük a vele rendszeresen bulizó társaság tagjait, a csak testi élvezeteknek élő, hedonista Lellót; a négy gyermekének a nevelését másra bízó, de önmagát mint anyának hazudó Stephanie-t; az özvegy Violát, akinek brutálisan megölték a férjét, lelkibeteg, külsőleg Jézusra hasonlító fia, Andreas pedig öngyilkos lesz; a drámaírói ambíciókat dédelgető, de

azokat csak kis részben megvalósító, Rómából kiábrándult és a falujába visszatérő Romanót, aki egyetlen embert tart méltónak arra, hogy elbűcsúzzon tőle: Jep Gambardellát. Ami közös bennük, hogy „egy elpocsékolt élet” van mögöttük.

A film tele van keresztény elemekkel. Az önmaga egykori, tisztább énjét kutató Jep Gambardellában felidéződnek gyermekkori élményei, amikor apácák nevelték, szerető gondoskodással. A tragikus sorsú Viola egyedül maradvá felhagy bulizós életformájával, vagyona az egyházra hagyja, segít a plébánián, s Afrikába megy miszionáriusnak. Sorrentino filmje, mellőzve mindenféle érzelmi megnyilvánulást, hideg tárgyilagossággal mutatja be, hogy a mai világra általában nem a tetszeni inkább Istennek, mint az embernek életvitel jellemző, hanem ennek fordítottja, s ez gyakran egyházi személyekre is jellemző. Az ifjú apáca ezoterikus kuruzslóhoz jár, aki pénzért osztogat tanácsokat, s csak az Istennek kijáró csodálattal ajnározza őt. A valaha Európa leghíresebb ördögűzőjeként számon tartott Belucci bíboros már csak a földi élvezeteknek él, folyamatosan ételrecepteket ismertet hallgatóságával, mintha teljesen kitörlődött volna belőle a spiritualitás. Jep nem is teszi fel neki hittelt kapcsolatos kérdéseit, attól tartva, hogy kiábrándító lenne a válasza.

Ám a legnagyobb hatással mégiscsak a száz-négy éves apáca, Maria nővér — egyértelműen Boldog Kalkuttai Teréz anya alteregója — van Jep Gambardellára. Egész életét a szegények szolgálatával töltötte, s felismerve, hogy a világban minden üzletté vált, évtizedek óta nem ad interjút, így Jep magazinjának sem, amelynek főszerkesztője, Dandina, ugyancsak anyagi hasznot remélne ettől. Maria nővér a cselekvő szeretet jelképe. Vallja: „Én a szegénységgel kötöttem házasságot, és a szegénység nem mesél, csak él.” Ám Maria nővér pontosan tudja, hogy Isten mindenkit más talentummal áldott meg, s ezért figyelmezteti Jep-et: aki úgy tud írni, mint ő, annak nem szabad eltékoznia magát.

A talentumokkal egyszer el kell számolnunk, kinek-kinek a fentről kapott adományok arányában. S talán soha nem késő újrakezdeni, de ahhoz, hogy megérkezzünk valahová, egyszer el is kell indulnunk. A film végén Jep Gambardellában erős a vágy, hogy elkezdje végre a regényét. Ha pedig elkezdi, remény van arra, hogy egyszer majd be is fejezi. (*A nagy szépség*, olaszfrancia film, 2013; Rendező: Paolo Sorrentino; Forgalókönyvíró: Paolo Sorrentino, Umberto Contarello; Főbb szereplők: Jep Gambardella: Toni Servillo; Romano: Carlo Verdone; Ramona: Sabrina Ferilli; Kiadja: Fantasy Film Kft., 2014)

BODNÁR DÁNIEL

SOMMAIRE

HANNAH ARENDT:	Pardon et promesse
TAMÁS MEGGYESI:	Se taire, ou les mots du silence
LÁSZLÓ PROHÁSZKA:	Les œuvres d'art religieux de Fülöp Ö. Beck
■	Poèmes de Laura Iancu, Anikó Juhász, V. Lajos Mohai et Börries von Münchhausen
■	Études de Mari Falcsik, Tamás Halmai et J. Endre Nagy
■	Proses de László Kisslaki et Pál Száz
GÁBOR BALOGH:	La période d'après la seconde guerre mondiale du dialogue judéo-chrétien
ISTVÁN ALBERT:	Réflexions sur les dix points de la conférence de Seelisberg

INHALT

HANNAH ARENDT:	Verzeihen und Versprechen
TAMÁS MEGGYESI:	Das Schweigen oder die Worte der Stille
LÁSZLÓ PROHÁSZKA:	Kirchenkunstwerke von Fülöp Ö. Beck
■	Gedichte von Laura Iancu, Anikó Juhász, V. Lajos Mohai und Börries von Münchhausen
■	Studien von Mari Falcsik, Tamás Halmai und J. Endre Nagy
■	Prosa von László Kisslaki und Pál Száz
GÁBOR BALOGH:	Der christlich-jüdische Dialog in der Nachkriegszeit
ISTVÁN ALBERT:	Gedanken zu den Thesen der Konferenz von Seelisberg

CONTENTS

HANNAH ARENDT:	Forgiveness and Promise
TAMÁS MEGGYESI:	Keep Silent or the Words of Silence
LÁSZLÓ PROHÁSZKA:	Church Artwork by Fülöp Ö. Beck
■	Poems by Laura Iancu, Anikó Juhász, V. Lajos Mohai and Börries von Münchhausen
■	Studies by Mari Falcsik, Tamás Halmai and J. Endre Nagy
■	Prose by László Kisslaki and Pál Száz
GÁBOR BALOGH:	The Period of Christian-Jewish Dialogue after World War II.
ISTVÁN ALBERT:	About the Theses of the Seelisberg Conference

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma száma: OTP

V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál

(H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Lapunk megjelenését támogatja a Magyar Nemzeti Bank

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Hónapról hónapra
Míg kabátot cserél Isten
Imakönyvbe írt levelek.
Orosz hadifogolynapló 1945–47
- Az anglikán kereszténység évszázadai.
A történelmi és teológiai arculat változásai
a 16. századtól a 21. századig
A nagy szépség

IANCU LAURA
MÁTYUS FERENC

PAOLO SORRENTINO

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bodnár Dániel, Forgách Kinga, Rónay László,
Szabó P. Katalin és Tar Margaréta

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Vigilia pályázatának nyertes írásai
- Az irgalmasságról
- Balázs Zoltán, Bozók Ferenc,
Nobilis Márió és Tomka Ferenc tanulmánya
- Bodó Márta, Kontra Attila,
Oláh András, Rőhrig Eszter,
Vasadi Péter és Vörös István írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005